Fl. Dumas Fiul

Acuzatul

EDITURA app

AL. DUMAS FIUL

ACUZATUL

ROMAN

Domnului Rollinet,
Avocat al Curții Regale

„Pentrucă, de cum ai aflat de arestarea mea, fără să te întrebi ce e adevărat și ce nu, din toate zvonurile care umblau pe socoteala mea, ți-ai adus aminte de legăturile noastre prietenești și m-ai hotărît, în numele copilului și al onoarei mele, să trăesc, să-mi prelungesc viața, încep azi, pentru dumneata, nu numai înșirarea faptelor, a căror cunoștință exactă e necesară avocatului care vrea să se însărcineze cu cauza mea, ci mărturisirea sinceră, scrupuloasă, neînduplecată a întâmplărilor, împrejurărilor și gîndurilor, care au pricinuit catastrofa din luna trecută.

Procesul n-are să se înceapă înainte de cinci, șase săptămâni. Până atunci voi avea timp să mă reculeg. Îți voi spune adevărul, așa cum i l-aș spune lui Dumnezeu, dacă m-ar întreba și ar vrea, El care știe tot, să-mi cîntărească pedeapsa pe măsura sincerității mărturisirilor mele. Să iei din povestirea asta tot ce crezi că ți-ar folosi la apărarea mea. Am să încerc s-o fac ordonată și limpede, pe cît o să-mi îngăduie starea mea sufletească, mai puțin tulbure decît aș fi crezut că va fi. Talentul și prietenia dumitale vor face restul.

Oricare va fi hotărîrea jurații lor, eu n-am să uit

niciodată cum ai intrat pe uşa celulei mele cu braţele deschise, şi ultimul meu gînd, dacă voi fi condamnat sau nu, va fi împărţit între fiul meu şi dumneata.

Pierre Clemenceau
8 Mai 18....

I.

Sunt dintr-o familie mai mult decît obscură. Cuvîntul *familie* cere o explicație. Familia mea era mama. Țin totul dela ea: nașterea, învățătura, numele, căci nici pînă astăzi nu-mi cunosc tata. Dacă trăiește, va afla ca toată lumea, citindu-și gazeta, arestarea mea și se va bucura că nu l-a recunoscut pe un copil care l-ar fi tîrît într'o zi pe băncile acuzării, admițînd că soarta mi-ar fi fost aceeași dacă el s-ar fi interesat de ea.

Pînă la vîrsta de zece ani am mers destul de regulat la un internat mic, ținut de un moșnegel în catul de jos al casei care se îmbucă cu a noastră. Am învățat acolo cititul, scrisul, un pic de aritmetică, istorie sacră și catehism.

Implinind zece ani, mama a vrut să mă interneze, preferind binele meu viitor, fericirii sale prezente: căci greu trebuia să-i fie să se despartă de mine, cînd numai atîta avea pe lume.

— Tu n-ai tată, îmi spunea, dar nu fiindcă e mort. Și mulți te vor disprețui, te vor insulta pentru o nenorocire care ar trebui să le deștepte simpatia și nevoia de-a ajuta. De aceea numai dela tine să aștepți totul și dela mine, care, vai, nu voi putea munci totdeauna. Și să mai știi că orice supărare mi-ai pricinui, sunt nevoită să te iert. De-aceea să nu abuzezi.

Sunt mai mult de douăzeci de ani de cînd am auzit vorbele astea și parcă ieri le-am auzit. Ce groaznic dar mai e și memoria! De ce greșeală l-o

fi pedepsit Dumnezeu pe om, cînd i l-a dat? Sunt amintiri fericite, aud zicîndu-se. Da, cînd ai parte de fericire. Dar la întîiul doliu ori la primele remuşcări toate amintirile zboară şi, dacă alergăm după ele, se întorc şi ne lovesc în inimă. Nu puteam pricepe, la zece ani, deslușit vorbele mamei, dar ghiceam, din instinct, o suferință a ei şi o datorie a mea.

O sărutam, — așa răspund copiii înduioşați. Apoi cu un accent de hotărîre şi tărie mai presus de etatea mea: — Fii liniştită, mamă, ziceam, cînd voi fi mare, vei fi fericită.

Mama ținea o prăvălioară cu albituri. şi broderii în colțul străzii Grange-Batelière, la etajul II, în fața primăriei. Premieră la celebra Carolina, se instălase la rîndu-i şi gustul, exactitatea, caracterul ei, îi atrăsese o clientelă puțină, dar aleasă.

Neuitat îmi e apartamentul modest, așa de curat, bona bătrînă frecînd din zori şi cu care, ca să-i ajut chipurile, mă jucam dimineața. Prînzurile simple, cînd mama vorbea cu aceeaşi servitoare; vecinii pe care îi întîlneam pe scară, cînd plecam la şcoală şi rîdeau la mine; în sfîrşit cina şi cele două trei lucrătoare tinere şi vesele cărora le dădea mama lucrul, după ce-l tăia ea.

Fetele acelea mă răsfățau cît puteau. Fiindcă eram copil din flori, mă iubeau şi mai mult. Femeilor din clasa lor li se întîmplă asemenea bucluc, de aceea compătimesc şi respectă. In ultimele seri de dinaintea intrării mele în pension, mă giugiuleau care de care, doar voi uita exilul viitor; căci, cu tot curajul meu, vîrsta îşi va avea drepturile şi eram oleacă speriat.

Ajunul zilei celei mari: 1 octombrie. După masă mama zice: Să sfîrşim cumpărăturile; haide.

Imi cumpără mai întîi, întrebîndu-mă şi pe mine, tacîmuri şi un pahar de argint. Eu alegeam ce era mai ieftin; inima e așa de deşteaptă!

Ne-am întors de-a-lungul bulevardelor şi, fiindcă îmi plăcea să colorez poze (distracţia mea, cînd mama lucra, iarna), mi-a cumpărat o cutie de culori. Apoi o sfîrleză, o funie de sărit, în fine toate jucăriile care mi-erau dragi.

Acasă, lucrătoarele plecaseră, era tîrziu. Lampa, micşorată foarte, ne aştepta cu grijă. Fiecare din ele înfăţişa o sumuşoară de bani greu cîştigaţi, o veghe îndelungată, pînă în zori adesea. Bărbatul care face o mamă dintr-o fată săracă şi care o lasă să muncească singură pentru copil, ştie oare el ce face?

Mama mă luă pe genunchi, îmi aşeză capul pe umărul ei şi şezurăm aşa un ceas fără să vorbim, ea visînd la trecut, cred, eu gîndindu-mă doar la cît de bine mi-era.

— Vreai să fii bună, mămico, i-am spus cînd veni vremea de culcat, lasă-mă să dorm cu tine.

Eram tare cilibiu în copilăria mea. Mama, care mă alăptase, mă culca cu ea. Obiceiul ăsta se prelungise pînă împlinisem şase ani. Devenise apoi o recompensă sau o răsplată cînd eram foarte cuminte, sau mi se făgăduise o plăcere, şi, din economie de pildă, nu mi se împlinise. Ceream atunci mamei îngăduirea să dorm cu ea şi alergam la odaia ei, mă strecuram în patu-i, în care mă răsuceam ca un peşte aruncat în apă de afară şi adormeam apoi somnul acela din copilărie! Cînd îşi sfîrşea lucrul, mama venea binişor lîngă mine şi mă trezeam a doua zi cu buzele lipite de braţul ei. Deşteptarea asta, mai ales era o sărbătoare la mine; mă jucam cu mama, o despleteam. Rîdeam amîndoi şi strîngîndu-mă în braţe, zicea: — Ce drag mi-eşti, copilaşul meu!

II.

Vorbe de clacă, nu-i aşa? Dar, repet, nu scriu acl numai pentru apărătorul meu, scriu şi pentru mine. Mi-ar fi peste putinţă să nu povestesc mai întîi

prima mea viață. Am nevoie de curaj. Unde să-l găsesc, dacă nu în amintirea primilor mei ani, așa de tihniți și de dulci?

III.

A doua zi, la șapte dimineața, mă aflam în cabinetul directorului, căruia mama mă recomanda a suta oară: „Nu l-am înstrăinat niciodată; are nevoie de cele mai mari menajamente; se obține totul dela el cu blândețe; dacă se îmbolnăvește, să fiu numaidecît chemată; ea nu stă departe și are să vină în toate zilele la recreație, etc". Clopotul sună, mama mă sărută iar și rămăsei singur.

Ca toți bărbații, aproape toți, știți ce minut este ăsta, în copilărie.

D-l Frémin, ca un părinte deprins să nu bruscheze, zise:

— Vino, băiete.

Și mă duse în mijlocul noilor mei tovarăși.

Punîndu-mă în pensiune iar nu în colegiu, ceea ce ar fi fost mai simplu și mai puțin costisitor, mama vrusese să amorțească șocul unei înstrăinări. Și apoi instituția aceasta, într-un cartier sănătos, în apropierea grădinilor din Tivoli, se părea că are și higienă și educație într-însa. Cuprindea aproape 300 de elevi, băieți de oameni de mare finanță, din marele comerț, din noblețea recentă.

Mama, care nu avusese parte de învățătură, vrea să mă facă tobă de carte. Întrebase pe o clientă a ei dintre cele mai bogate, unde-și dase fiul la carte. Această simplă împrejurare avea să aducă primele întîmplări din viața mea. Cucoana aceea fusese jignită că una din furnizoarele ei avusese îndrăzneala să-l facă pe fiu-său, care mai era din flori, camarad cu fecioru-său, conte al Restaurației.

Mama nu bănui nimic. Spunîndu-și planurile doamnei d'Anglepierre, ea rostise naiv:

— Voi fi fericită ca fiul meu să fie la olaltă cu

al d-stră. Aţi fost totdeauna aşa de binevoitoare cu mine, că sunt sigură că d-l Fernand va fi şi el cu Pierre. Băieţaşul meu a fost veşnic lîngă mine şi are mare nevoie să fie iubit.

Mama nu avea trufie, cum nu era nici slugarnică. Vorbele astea le-a spus aşa, unei cliente, arătîndu-i broderii, pe cînd eu stam cu capul pe genunchii ei.

O mamă, cînd vorbeşte despre copil cu altă mamă se crede egală ei. Dragostea maternă s-ar părea că pune, cel puţin momentan, pe toate femeile la acelaşi nivel, fiindcă la fel nasc toate mamele şi sunt iubiţi toţi copiii. Intr-asta, cel puţin, natura suprimă vădit treptele sociale, căci toate femeile sunt la fel mame, întîmpină aceleaşi pericole, au aceleaşi datorii.

Cucoana aceea nu gîndea aşa. Intoarsă acasă, povesti pesemne faţă de fiu-său ce auzise, adăugînd reflecţii de pe urma cărora aveam să sufăr eu.

IV.

Pensiunea era mare, ca pentru două sute cincizeci de elevi. Se împărţea în două, micul şi marele colegiu. In primul, elevii dela clasele elementare pînă la a cincea, inclusiv; în al doilea, dela a patra pînă la retorică, filosofie, matematicile speciale. Cele două colegii ocupau fiecare cîte o clădire şi, despărţite prin balustrade, nu aveau nici o legătură. Aveau pînă şi ieşiri deosebite, pe două străzi paralele.

Cîţiva elevi de merit se grupau în jurul d-lui Frémin şi alcătuiau un sîmbure de muncă, de întrecere şi de izbîndă, care ţinea pensionul în faima lui de odinioară. D-l Frémin era numai al acestora, lăsînd profesorilor mai mici pe cei care nu făceau să le ocupi de ei şi care, pentru asociatul său, om de afaceri numai, reprezenta partea de cîştig a întreprinderii.

Ce se petrecea printre aceştia din urmă nu-i de

crezut. Cărțile rele, aplecarea spre viciu și necredință, stîrnite poate de prea marile exigențe clericale ale timpului, moliciunea și trîndăvia, libertinajul precoce, acestea erau viciile obișnuite ale acestei adevărate republici. In recrații, cei mici se uitau curioși prin grilajurile care-i despărțeau de cei mari, la eroii scandalurilor aproape zilnice, despre care se auzeau pînă la ei. Și-i arătau cu admirație.

Domnii ăștia, mîndri în haina lor, își dădeau ifose sub privirea acelei gloate scunde, se foloseau, își chinuiau tuleiele mustății, ca să fie admirați mai mult.

Răul se întindea și avea să cangreneze și pe cei mai nevinovați. Dacă eu unul am scăpat, a fost din pricina unor împrejurări deosebite, pe care le binecuvîntez, căci ar fi fost o nenorocire pentru mine.

Am spus că d-l Frémin mă lăsase în mijlocul noilor mei camarazi, după ce mă recomandase călduros profesorului nostru, pe care îl întrebai dacă școlarul d'Anglepierre se afla acolo. Imi spuse că nu și că pe semne vine a doua zi. M-am așezat pe o bancă și am așteptat.

Vă puteți închipui ce priviri aruncam spre marea poartă, închisă deodată între mama și mine. Biata mamă! o urmam cu gîndul în stradă. O vedeam, cu batista la ochi, ca să nu-i vadă lumea lacrimile, umblînd repede și, acasă, lăsîndu-se pradă emoției, ștergîndu-și ochii și, cu curajul de care ea îmi dase atîtea dovezi, reluîndu-și munca zilnică și răspunzînd prietenește întrebărilor, pe care firește că lucrătoarele aveau să i le pună. Toate lucrușoarele mele începuseră să treacă pe dinaintea ochilor mei, ca niște prieteni. Era să încep a plînge, dar mi-adusei aminte că nu trebuia.

Mă uitai în juru-mi, ca peste o viață nouă. Toți copiii își luaseră sau reluaseră obiceiurile locului. Se plimbau în cete, săreau în coardă, se jucau cu bile, își arătau pe noii veniți, își istoriseau ce făcu-

seră găsise săptămâni, rîdeau, își împărțeau zaharicale.

Aveam și eu, într-un coșuleț, o provizie de prăjituri și de jucării. Voiam să împart și să mă joc. Nu cutezam. Cui să mă adresez din atîția? Nu se uita niciunul la mine. Dacă s-ar fi deschis poarta, aș fi zbughit-o.

Adică de ce eram acolo? Așa de fericit fusesem cu un ceas mai înainte! Ce puteau ei să mă învețe ca să-mi uit mama?

Tristețea era tocmai să mă învingă, cînd un copil, care vorbise rînd pe rînd cu toți camarazii lui, se înfipse înaintea mea și mă măsură, fără să zică ceva.

Drept, pe picioarele-i răschirate, cu mîinile în buzunare, cu o mișcare a capului obișnuită și grațioasă, își arunca pe spate părul lung, des, foarte blond și ca niște fire de mătase și mereu căzîndu-i pe frunte. Mă uitam la el cum mă privea și, de altfel, avea o figură plăcută. Foarte palidă, de o paloare de cretă, cu ochii albaștri, cu gene și sprîncene castanii. Ochii-i mobili și care aveau aerul că mereu caută un gînd nou, erau împresurați de un cerc de fildeș a cărui fiece mișcare a globului lor le da o ușoară palpitație, așa ca acele fulgere fără zgomot și fără trăznet, care deschid o clipă cerul. O gură frumoasă, deși buzele aveau ceva bolnav și el și le mușca necontenit pînă la sînge, dinți mici ca de pisică, nas drept cu nări sumese puțin, completau această față cu adevărat feminină.

La răstimpuri, scotea o mînă din buzunar și-și mușca unghiile. Era păcat, căci mîinile îi erau albe, nu se vedeau oasele, cu gropițe, și n-am mai văzut la fel la nici un băiețaș.

— Ce faci aici? mă întreabă cu o voce ușor învăluită, tăiată de o mică tuse nervoasă.

— Nimic.

— Ești din ăi noi?.

— Da, dar tu?

— Eu sunt din ăi vechi. De unde eşti?
— Din Paris. Dar tu?
— Eu, din Charleston.
— Asta unde vine?
— In America. Cum te cheamă?
— Pierre Clemenceau. Dar pe tine?
— André Minati. Ce face tatăl tău?
— N-am tată.
— A murit?
N-am răspuns nimic. El a crezut că a murit.
— Dar mă-ta ce face?
— Este albiturăreasă.
— Adică face cămăşi?
— Şi altele, răspunsei naiv. Dar a ta?
— A mea nu face nimic. E bogată, şi tata la fel. Călătoreşte de plăcere.
— Cîţi ani ai?
— Doisprezece. Dar tu?
— Zece.
— In ce clasă eşti tu?
— In clasa domnului care se plimbă.
— Şi eu.
— Dar tu eşti mai vîrstnic decît mine.
— Vezi că am întîrziat, fiindcă sunt străin. Ce ai în coşuleţ?
— Prăjituri. Vrei?
— Ia să le vedem.
Am deschis coşuleţul pe genunchi. André a băgat mîna, a scos-o plină şi a şi muşcat ce apucase.
— Sunt bune, prăjiturile tale; tu de ce nu mănînci?
— Nu mi-e foame.
— Ce-are a face?
Şi punîndu-se la lucru, isprăvi degrabă cu proviziile mele.
— Atîta tot ai?
— Da.
— Salutare. Eşti cam prostu'.

Intorcîndu-se pe călcîie, mă lăsă năuc de acest început de cunoaştere şi, luîndu-şi vînt, alergă la alt copil, care nu-l vedea, era întors, îi sări în spate şi amîndoi se răstogoliră pe nisip. Dar numai celălalt se răni. La tot minutul, el făcea cîte o poznă de acelaşi fel, cu băieţii mai slabi oleacă decît el.

Monitorul nu vedea nimic, sau se făcea. Se plimba în lung şi în larg, cu mîinile la spate şi visa; la ce? La asupru-i destin, desigur, întrerupt de vacanţe şi care îl încătuşa iarăşi.

V.

Fiindcă André era singurul copil care-mi vorbise, îmi ţineam ochii după el. Mai întîi, nu-mi puteam uita prăjiturile, apoi îl găsisem ciudat. Îl văzui părăsindu-şi camarazii şi, după ce se uitase în juru-l dacă îl bagă cineva de seamă, se îndreptă spre balustrada ce ne despărţea de marele colegiu şi privi în cealaltă curte. Descoperi desigur ce voia, căci făcu un semn şi sprijinindu-se de barieră, întinse mîna şi primi, dela un băiat de 18 ani, un bilet, pe care îl ascunse în buzunar. Apoi se pierdu iar în gloata copiilor.

După cîteva minute merserăm la liturghia Sfîntului Duh, pe care o rostea un preot în capela pensionului, iar de acolo intrarăm în sălile de studii. Aceea în care intrai eu era foarte mare. O catedră în fund şi o duzină de pupitre, cu cîte zece şcolari, în mijloc.

Ca urmare a recomandării d-lui Frémin, eram cel dintîi dela stînga profesorului, pe banca întîia şi americanul era alături de mine. Mi-ar fi plăcut altă vecinătate, căci îi promisesem mamei să nu pierd un minut şi să bag în cap tot ce se rostea. Deschid deci ochii, urechile şi gura chiar, la glasul profesorului.

Vecinul meu altfel pricepea. Începu prin a-şi citi bileţelul scris cu creionul, făcîndu-se că se uită în

carte, apoi îl bägă în gură şi-l înghiţi, apoi îmi dädu cu genunchiul ca să-mi arate nu ştiu ce în pupitrul lui. Văzîndu-mi nepăsarea, se întoarse spre celălalt vecin; şi iar la mine se întoarse, îmi şopti, mă întrebă şi nu pricepeam ce şi nu-i răspundeam, ceea ce îl făcu să mă stropească cu cerneală pe vestă.

Cînd îmi văzui vesta nouă murdărită, şi care o costase mult pe mama, îi spusei hotărît să se astîmpere. La urma urmei, ştiam şi eu să dau un pumn. Primisem şi dasem în viaţa mea şi nu vream să mă las tăbăcit, ca copiii bătuţi de el în recreaţie.

El se miră o leacă. Imi şopti c-o să am de furcă cu el după clasă.

In curte, iată-l că se apropie de mine cu doi, trei camarazi şi întinzînd pumnul, îmi zice negustor de cămăşi, mă întreabă ce-am vrut să-i spun şi să nu-i mai vorbesc niciodată. Ii întorc spatele, fără să-i răspund. Mă crezu fricos şi-mi dädu un brînci, de era să cad. M-am întors atunci şi, pînă una alta, fără să-mi dau seama ce fac, îi trîntii un pumn în mutra galbenă, că începu să-i curgă sînge.

Speriat de ispravă, m-am apropiat să-l ajut, cînd el îmi dädu, din toate puterile, cu ghiata în fluierul piciorului. Durerea mă zăpăci şi căzui peste nenorocit cu amîndouă braţele. L-am culcat la pămînt, i-am pus genunchiul pe piept şi, dacă nu mi l-ar fi smuls din mîini, l-aş fi strîns de gît.

Am gîfîit cîteva minute, gata de lupte noi, tremurînd tot. Furăm întrebaţi. Am povestit tot adevărul, dela prăjituri pînă la provocare. Fusesem cei mai tare; mulţi din cei care aveau să se plîngă de André şi care nu cutezaseră să se măsoare cu el trecură de partea mea şi, în raportul lor, îl ponosiră cît puturä; alţii se depărtară, nevrînd să şi-l facă duşman. Unii îl împresurară, făcîndu-se că-l plîng, dar bucurîndu-se pe înfundate.

Am avut, aşadar, din prima zi de atingere cu oamenii, privelişteа laşităţii individuale şi a laşităţii

colective. Experienţele mele nu aveau, din nenorocire, să se oprească aici.

Rănitul fu dus la cişmea. I se spălă obrazul. Nu zicea nimic, dar era lesne de văzut, după gălbeneala lui şi mai mare şi privirile-i oblice, că n-are să mă ierte niciodată.

VI.

Fiul doamnei d'Anglepierre se întoarse dela părinţii săi pe când noi dormeam. Nu vă mai spun ideile negre ce le-am avut până să adorm, în noul meu pat. A doua zi dimineaţa, îl cunoscui pe tînărul viconte. Mi-a fost pe dată tot aşa de antipatic, ba mai mult, ca Minati.

Inchipuiţi-vă un omuleţ de zece ani, sclivisit ca un om mare. Coafat, cu părul în două lipit de tîmple, cu aere serioase, luate desigur după taicăsău, a cărui creştere era nu se poate mai caraghioasă şi mai comică. Nobilul ăsta împrăştia un miros de noblete proaspătă. Sclipea la soare. Foarte îngrijit la haine, sugrumat de guler ca un prefect în inspecţie, ţeapăn la corp, împingea solemnitatea până la sentinţă şi morga până la dispreţ. Văzîndu-l, alcătuiai lesne toată familia lui. Ghiceai din ce prost personaj avusese cinstea să iasă şi ştiai ce carieră va lua: marea administraţie.

Era ceva din miile de nulităţi în floare pe care conta Restauraţia în viitor. L-am mai văzut de atunci. Servea guvernul din Iulie, cu care se raliase, ca şi tată-său, contele, şi păstra acelaşi chip, glas, port, ca la zece ani. Asemenea inşi mor comandori. Li se celebrează virtuţiile, serviciile, darurile, înaintea mausouleului de familie şi pier, după ce au avut parte de toate bunurile, dar nu lasă după ei nici o operă, nici o idee, nici un cuvînt. Te întrebi cum de au ţinut atîta loc în lume şi aşa de multă vreme, într-o civilizaţie ce are nevoie de mişcare, de iniţia-

tivă, de progres şi tocmai cînd te întrebi mai vîrtos, bagă de seamă că fiii lor sunt în lume şi îi continuă nesupăraţi.

Indivizii ăştia alcătuiesc o forţă împotriva căreia genul luptă zadarnic, dela constituirea primei societăţi omeneşti, şi-i găseşti onoraţi şi triumfători în toate clasele, în Nobilime, în Burghezime, în Stiinţe, în Arte, în Armată, asociaţie de neînvins şi de nedizolvat, care îi recunoaşte şi-i glorifică pe ai săi pretutindeni, fără distincţie de rang, nici de castă: comunitate formidabilă care duce dela familie la familie şi dela generaţie la generaţie, ca nişte cărţi perpetue de circulaţie prin ignoranţa umană, amorală, idei şi fraze pe acelaşi calapod pentru ei toţi; inşi care veghează pompos şi dogmatic asupra altarului sfintei martire, şi care se numeşte într-un singur cuvînt: Mediocritatea.

Noul meu camarad, care era din rasa pomenită, dobîndise trecere la cei de o vîrstă cu el şi chiar la mai mari, într-atîta încrederea în sine poate să impună altora, cînd este sinceră şi nemeritată.

Mi-era destul să-l văd pe tînărul viconte, ca să n-am nici o poftă de a-i vorbi. Dar, fiindcă mama dorea să-l cunosc şi mă aflam în buni termeni cu cei mai mulţi dintre camarazii mei, m-am dus la el şi mi-am spus numele, amintind legăturile dintre familiile noastre.

—Am prietenii mei, îmi răspunse el uscat, aproape fără să se uite la mine, şi nu vreau să mai am alţii. Ai prieteni printre egalii tăi.

Desigur, prostul ăsta mic repeta o frază auzită. Nu l-am întrebat mai mult, dar nu-mi explicam de loc ce vedeam şi auzeam de 24 de ore.

Tocmai atunci venise mama. I-am povestit impresiile mele. Ca să n-o tulbur, nu i-am spus nimic de bătălie. Ea ghici îndată purtarea d-nei d'Anglepierre şi mă sfătui să-i dau pace lui fiu-său, adăugînd:

— Dacă te supără careva cu ceva, să-mi spui, şi te mut în alt pension.

Drept vorbind, mi se întîmplase ceea ce se putea întîmpla oricui. Ceeace numai mie mi se putea întîmpla, avea să vină.

VII.

Ca să nu mai am conflicte cu André, îl mutaseră din bancă. Aveam alt vecin, dulce ca mierea, atent metodic, curat. Repeta lecţiile şi recita, dimineaţa şi seara, tare, între două cruci sfinte, mari, rugăciunea pe care clasa o murmura printre dinţi. Dacă întîmplător, mi se adresa, o făcea pentru lucruri de neînlăturat, şcolăreşti.

Bernavoix îşi dobîndi încrederea vorbindu-mi de părinţii lui săraci, compatrioţi cu asociatul d-lui Frémin, care-l primise cu preţ mai mic în pension, dacă însă se ţine de carte. Apoi îmi vorbi de copilăria lui, la ţară, de tata, de mama lui, pe care o pierduse.

Întrebat la rîndu-mi, mă dădui în vileag. De ce m-aş fi temut? Îi povestii tot ce ştiam de mine şi de mama, pînă şi ce-mi spusese ea în privinţa naşterii mele.

Fiindcă taică-său, funcţionar în provincie, nu-l putea aduce decît în vacanţe, i-am promis să-l iau cu mine duminică. O să ne plimbăm şi are să mănînce cu noi. Casa noastră e mică, dar tot nu e aşa de singuratică, sărbătoarea, ca un pension.

Iată-ne prieteni, petrecîndu-ne recreaţiile împreună, jucîndu-ne, vorbind, citind.

Chiar în duminica următoare ne luă mama pe amîndoi dela liceu. Ne urcă într-o diligenţă de cele care duc la bariere şi ne duse la Saint-Cloud. Am prînzit în grădiniţa unui restaurant modest şi ne-am întors toţi trei pe jos, să cinăm acasă la noi.

Prietenul meu părea încîntat, iar eu îmi făgăduiam să repet petrecerea. Adusesem notele de pe săptămîna aceea. Cu vizitele dese ale mamei, cu ie-

şirea săptămînală, cu plăcerea mea de a învăţa şi cu un prieten ca Bernavoix, era cu putinţă, la vîrsta mea, să-mi placă pensionul. M-am întors acolo deci plin de curaj şi aproape vesel.

André nu-mi mai vorbea; Fernand, de asemenea. Erau singurii din camarazii cu care nu eram în bune raporturi. Intr-o luni, apropiindu-mă de unul din cei cu care mă jucam de obicei, îl văzui, pînă să nu apuc a-i spune o vorbă, fugind şi strigînd:

— Carantină!

Crezui că-i o glumă şi mă apropiai de altul. Aceeaşi ispravă. Şi aşa, toţi cei care mă vedeau venind spre ei. Numai Bernavoix nu fugi la apropierea mea. L-am rugat să mă deslueşească. A luat un aer serios şi mi-a spus că nu e glumă: că am fost condamnat.

Condamnat! Carantină! Ce vorbe sunt astea? Imi spuse că şcolarii împrumutase obiceiul ăsta după legile marinei, adică să nu aibă nici o atingere, timp de 40 de zile, cu camaradul căruia au ceva să-i reproşeze. In principiu, carantina era decretată şi aplicată, pentru o hoţie, o trădare, un furt ori şarlatanie. Asta la început, apoi deveni mai arbitrară şi să depindă de fantezia celor mai tari şi cu pică personală. Cîţiva copii decretau pe alt copil în carantină; vesteau pe ceilalţi de hotărîrea luată şi legea se împlinea.

Americanul meu dorise răzbunarea asta, mirosind că Fernand are să-l ajute. Il întrebase mai întîi de ce nu-mi vorbeşte. Acesta repetase tot ce auzise acasă. Eram aşa dar scos din comunitate, fiindcă n-avusesem tată, ceea ce în ochii copiilor acestora era tot una cu ciuma, ori cu scorbutul. Prezicerea mamei se împlinise; dar nu se gîndise niciodată că atît de curînd şi prin verdictul unor inimi aşa de tinere.

Fără să-mi dau seama de acea stranie condamnare, i-am spus amicului meu că nu vreau să-l stric cu tovarăşii şi că era slobod să nu-mi mai vorbească. Şovăi un pic, plecă ochii, frămîntă batista în mîini, dar

sentimentul cel bun învinse. Răspunse că-i era tot una şi că, de altfel, va face tot ce va putea ca să se micşoreze pedeapsa, cum se întîmplă adesea, cînd se cere iertare.

La vorba asta mi se urcă sîngele la cap. Nu făcusem nimic ca să fiu disprețuit şi nu voi face nimic ca să-mi redobîndesc stima. Conşcolarii mei nu vor să-mi vorbească 40 de zile: bun! N-avem nevoie unii de alţii în toată vremea asta.

— Dar trebuie să te vestesc, îmi spuse Bernavoix, că, dacă osînditul vrea să lupte, i se dublează, i se triplează timpul şi asta poate să ţină şi un an întreg.

— Fie şi un an.

— Dar nu se mulţumesc numai cu atît.

— Dar ce-i mai fac?

— Tot felul de lucruri.

— De care?

— Ai să vezi, căci şi-au pus de gînd să ţi le facă.

— Bine, voi vedea.

Bernavoix nu-mi spunea că el chiar dase informaţii asupra mea, asupra casei noastre. Că buna lui credinţă fusese amăgită, că el povestise tot ce-i împărtăşisem eu şi că el otrăvise armele de care micii ticăloşi aveau să se folosească împotrivă-mi, ca să varieze puţin monotonia jocului lor.

Iată dar că se găsea unul care să rîdă de sărăcia mea, fiindcă el era bogat; altul de munca mamei mele, fiindcă maică-sa trîndăvea; altul, că eram fiu de meşteşugar, iar el de nobil şi altul că de ce nu aveam tată, cînd el avea doi. Niciunuia din copiii aceştia nu le spuseseră părinţii cum să se poarte cu semenul său. Dimpotrivă, unuia dintre ei mă arătase maică-sa ca pe o fiinţă răufăcătoare. Astfel prejudecăţile care au poate în lume raţiunea ori scuza lor, în antagonismul intereselor ori al pasiunilor, ies la suprafaţă fără chibzuială, fără scuză, brute şi diforme, printre copii, dintre care cel mai mare abia

avea 14 ani, şi primele simţăminte pe care trebuia să le descopăr la oameni, într-o vârstă de inocenţă şi expansiune, erau nedreptatea şi cruzimea. Fie. Imi făgăduii să mă fac mai degrabă fărâme, decât să nu resping toate atacurile, cum îl respinsesem pe cel dintâi. Se înţelege, era greu, la zece ani, să fie nevoie să te aperi

VIII.

M-am aşezat pe învăţătură. Imi petreceam recreaţiile vorbind cu pedagogul, care mă simpatiza, dar nu avea curajul să mă ia sub protecţia lui făţişă aflând că eram victima unei conspiraţii. Bietul om trăia numai din funcţia aceea a lui şi ştia că, dacă hotărăsc elevii să fie dat afară, pot, cum o mai făcuseră şi cu alţii. Deaceea, o simpatie mută, şi deci încurajarea dezordinii.

Putea doar să mă iubească mai mult ca pe alţii, să mă plângă şi să mă încurajeze la învăţătură.

Asta o făcea şi i-am purtat recunoştinţa meritată. A decăzut cu vremea. Bea. ca să se tâmpească. L-am ajutat o leacă. şi eu l-am îngropat, acum cinci- şase ani.

Curtea şcolii era spaţioasă. D-l Frémin rezervase, dela ridicarea clădirii, aproape un sfert din loc pentru grădini particulare, care să fie cultivate de elevi şi unde aceştia să studieze faţă în faţă cu natura, pentru ca să n-o vadă numai prin uscăciunea cărţilor autorizate

Obiceiul acesta util dispăruse, ca şi altele de acelaşi fel şi jocurile zgomotoase ale copiilor năpădiseră teritoriul liniştitelor recreaţii. Rămăsese totuşi un coltişor. în care s-ar fi putut face o grădină mică. Pământul era bun. Meditatorul meu mă povăţui să-l cer. ca să-l cultiv. L-am obţinut uşor dela d-l Frémin. care ar fi fost fericit să vadă că renaşte gustul plăcerilor simple şi instructive. Mi se dădu o greblă. o lopată, un hârleţ, nişte lujeri care

puteau fi plantați toamna și-mi începui lucrul după sfaturile portarului, care fusese grădinar.

Felul ăsta de-a pricepe carantina era natural să-i îndârjească pe inamicii mei.

Poate că ei ar fi obosit, dacă André nu i-ar fi aţâţat. Dece mă persecuta așa? Nu-și putea uita înfrângerea, avea conștiința că nu are dreptate și era o fire vicioasă, avea poate în sîngele lui amintirea chinurilor la care supusese taică-său oameni de altă culoare.

Începură prin a-mi strica somnul. Noaptea, azvârleau cu câte ceva în mine, și mă trezeam speriat. Sau, la culcare, găseam cearceafurile ude. Unde-i vinovatul? Simțeam lovitura, fără să văd mâna. Să mă plîng? Eram prea mîndru ca să denunț. Tăceam.

La sufragerie, a trebuit să ajung în coada mesei. Școlarii se serveau singuri, așa era obiceiul. Nu primeam farfuria, decît cînd nu mai era mîncare. Spuneam servitorului, căci mi-era foame; dar apucau să facă rugăciunea, pînă să răspundă sluga la cererea mea și, de altfel, el ajuta complotul, fiindcă luase bacșiș. Prînzul și cina mea erau adesea un codru de pîine și un pahar de apă. Se înțelege lesne că, de cîte ori vedeam de grădiniță, dădeau cu pietre în mine și că, lunea, la întoarcerea de-acasă, găseam totul răvășit de cei care, ținuți duminica, primiseră dela camarazi misiunea să continue războiul și în absența mea.

Aș fi putut părăsi pensiunea, dar mă gîndeam că în altele ar fi tot așa, și apoi nu voiam să păgubească mama, care plătise pe un trimestru înainte. Războiul nu contenea, mă hărțuia din zori și nu mă cruța nici noaptea. Nu adormeam și nu mă trezeam decît cu spaimă. Veșnic de veghe. Caracterul, sănătatea, mi se stricau. Deveneam bănuitor, îngrijorat, dușmănos. Simțeam nevoia răzbunării, acea pe potriva celor slabi și obijduiți: răzbunarea tainică și josnică. Oare aveau să mă facă laș? Oricum, sufe-

ream atîta, că le vream răul tuturor copiilor acelora; dar ce puteam face? Să mă încaier cu ei toţi era peste puterile mele şi, de altfel, nu tot aşa mă atacau ei. Aş fi provocat pe unul, pe doi şi să vină apoi rîndul şi al celorlalţi. Cînd se întîmpla să treacă o noapte liniştit, prindeam un pic de curaj şi eram gata să uit tot. Dar răgazul ăsta nu ţinea mult; era pricinuit ori de oboseala, ori de neglijenţa duşmanilor, nu de remuşcarea ori de iertarea lor. Iertare la ce? vă întreb.

Ajunsei să trăiesc ca un vinovat. Aveam bătăi de inimă care mă năbuşeau. Cînd se umplea paharul, plîngeam într-un ungher, unde să nu-mi vadă lacrimile şi să bucure pe alţii.

Nu erau toţi deopotrivă de înverşunaţi împotrivă-mi. Erau unii care nici nu ştiau ce se unelteşte. Cei mai mulţi însă, fără complicitate activă, lăsau lucrurile cum se porniseră, din nepăsare sau lene. Cînd li se ura cu barul ori cu capra, era destul ca unul să zică: „Cu Clemenceau, nu ne mai jucăm?"... şi atacurile începeau. Avea unul o idee nouă.

Într-o seară, nemai ştiind ce să născocească, cum rămăseseră să-mi aşez cărţile şi să-mi închid pupitrul, al cărui lacăt era zilnic stricat, găsiră mijlocul să stingă lampa de pe scară şi să împiedece trecerea cu o funie. Am căzut pe mai multe trepte, cu capu înainte. Era să mor. Am ţipat de astă dată, atît a fost de vie durerea şi profesorul, văzînd că se îngroaşă gluma, s-a hotărît să-l vestească pe d-l Frémin. Acesta veni, a doua zi, în sală, după rugăciune şi rosti o cuvîntare straşnică, ameninţînd cu un arest general şi cu excluderi parţiale. Mă întrebă de faţă cu ei de cine anume am să mă jeluiesc şi ce pedeapsă vreau să li se dea. N-am spus numele nimănuia. Refuzul meu îl făcu să-mi constate mărinimia. Mă autoriză să-mi fac dreptate singur, prin orice mijloace, dacă asemenea mişelii se repetă şi dacă nu voiam să mă plîng lui.

Omul acesta de ispravă era ucigaș. Eu plîngeam, dar eram fericit, gîndindu-mă că totul se sfîrșise. Avui parte de un răgaz. Fui lăsat să mănînc, să dorm, să lucrez, să-mi cultiv grădina. Atîta ceream, nu mai mult.

IX.

Intr-o dimineață, săpam de zor în grădiniță, cînd un nume de botez, foarte cunoscut și drag mie, îmi trecu pe la ureche de mai multe ori. Ascultai, fără să mă dau pe față și săpînd mereu, conversația a doi din camarazii mei, dintre care unul era André. Era vorba de o întîmplare, a cărei eroină se numea Félicité. Félicité era tocmai numele de botez al mamei, și povestitorul îl rostea foarte tare, de cîte ori trecea, plimbîndu-se aproape de mine și-i mai adăuga un epitet, care nu știam ce insemnează. Dar acel epitet era sigur batjocoritor sau ironic, fiindcă cel care asculta scotea cînd exclamații de uimire, cînd hohote de rîs exagerate. Era vorba, după cîte puteam prinde, de dragoste. Incheiară că povestea se putea intitula: *Fericirea în amor*. Dar numele meu nu fusese rostit și nu surprinsesem nici o aluzie directă, nici chiar o privire aruncată spre mine. Cei doi băieți parcă ar fi vorbit între ei și numai pentru ei. Am intrat în clasă, nădăjduind că totul fusese numai o întîmplare.

Trecuse o jumătate de ceas de cînd eram cu toții în clasă, cînd unul dintre școlari puse profesorului o întrebare. Se întreba des și uneori se făcea un joc de întrebări.

— Domnule profesor, ce poreclă avea frumosul Dunois?

— Bastardul din Orleans.

— Ce e aceea bastard?

— E...

Profesorul se opri, gîndindu-se că îl duce departe explicația.

— E un copil care n-are tată, răspunse alt elev, ca să se arate tot aşa de curajos ca şi cel dintîi.

La vorba asta înălţai capul. Simţii vrăjmaşul. De altfel toate privirile erau întoarse pe sub gene, spre mine, ca să nu mai fie nici o îndoială. Dar eu tot nu înţelegeam.

Nu aveam tată, ştiam şi nu ascundeam, fiindcă nu-mi spusese nimeni să ascund. Mama îmi împăcase pînă atunci toate avînturile inimii, nu simţisem pînă atunci nevoie de tată. Era numit „bastard" un copil în situaţia mea. Bun, eram bastard, o vorbă ca toate vorbele. Fiece lucru are un botez. Şi nu eram numai eu pe lume, iată că eroul dela Orleans purtase porecla cu fală. Dacă nu era decît atît, aş fi răspuns foarte simplu cui m-ar fi întrebat asupra familiei mele: „Sunt bastard". Dar nu ăsta era ţelul tovarăşilor mei şi ei voiau să-mi deslueşască vorba în fel şi chip.

— Cum se poate să n-aibă cineva tată? întrebă acelaşi elev dintîi.

— Taci odată, boule! strigă al treilea, unul Constantin Ritz, cu scîrbă şi ameninţător.

Fu prima dovadă de simpatie, primită în lăcaşul acela. Se făcu tăcere.

Aproape că-mi părea rău, fiindcă şi eu aş fi vrut să aflu. Cum asta? O, naivitate a copilăriei! am deschis dicţionarul şi am căutat: *bastard:* născut în afară de căsătorie. „Adică cum, ce-i asta? Căutai la *căsătorie:* unire legală a bărbatului şi a femeii prin nuntă". Toată vremea de clasă am sucit şi răsucit aceste două explicaţii în cap. Nu pricepeam nimic. Rămînea pentru mine o enigmă.

Ce e aceea născut? Cum se naşte cineva? Toţi cei din jurul meu se născuseră altfel decît mine? Desigur, fiindcă îmi reproşau că nu m-am născut ca ei. Cu toate astea, eram la chip la fel. Ba eram chiar mai tare, mai deştept, mai bun decît mulţi din camarazii mei. Dar la ei venea un tată să-i vadă, de

care vorbeau sau pe care îl cunoscuseră, pe când eu nu aveam. Asta era deosebirea. Dar deosebirea asta era o nenorocire, nu o crimă!

Din ziua aceea fui poreclit frumosul Dunois şi numele ăsta, laolaltă adesea cu Félicité, sluji de temei glumelor celor mai [illegible].

Când mi-aduc aminte acum vorbele al căror înţeles nu-l pricepeam atunci şi pe care oamenii de treabă nu le spun nici la mânie, nici la beţie, scârnăviile care se scriau pe ziduri de idioţi, mă întreb ce tainic şi neînvins duşman al lui Dumnezeu poate pîngări în halul acesta cărţile, mintea şi inima micilor făpturi abia ieşite din mâinile sale.

Ne mirăm de imoralitatea, scepticismul şi depravarea vremilor noastre! Intraţi în oricare liceu, răciţi aparenţa tinereţe, chemaţi la suprafaţă ce dăinuieşte la fund, analizaţi mâzga aceea şi nu vă veţi mai mira. Izvorul este de multă vreme otrăvit şi până nu eşti copil, nu ajungi om.

Porecla ce mi se da, numele de botez al mamei, mă pălmuia necontenit, şi n-aveam cum să mă plîng. Unul din camarazii mei acceptă pseudonimul Félicité, ca să petreacă cu toţii. Era strigat tare Félicité şi el răspundea rîzând şi atunci începea o scenă desfrînată, dela care întorceam ochii. Apoi, reintrat în clasă, găseam în caietele şi în cărţile mele desene porceşti, de-asupra cărora era scris numele mamei...

X.

Destul, nu-i aşa, groaznic, şi nu mai vreţi amănunte. Poate că nici nu credeţi şi socotiţi că exagerez ca să acobor, eu criminal, pe cei care circulă slobozi prin oraş acum când scriu spovedania aceasta. Nu exagerez de loc şi sute de martori pot să afirme. Tot ce-aş fi putut face, ar fi fost să nu pomenesc amintirile acestea, inutile cauzei mele, cu atît mai mult cu cît par neînsemnate alături de eveni-

mentele de care am să dau socoteală. Şi, de altfel, i-am iertat de mult pe toţi copiii aceia.

XI.

Nu, n-am iertat.

De această primă rană primită dela umanitate nu m-am vindecat de tot şi nu vreau să mă arăt mai bun decît sunt. Nu, nu i-am iertat pe întîii mei vrăjmaşi. Ciuda mea nu se trezeşte deodată sub evocarea amintirilor grozave, în umbra temniţei. Ea n-a adormit de tot niciodată, nici chiar în cele mai fericite zile ale mele. Întîmplarea m-a pus în legătură mai apoi cu unii din vechii mei camarazi. Uitaseră, firește, ca toţi cei care n-au dreptate şi nu cereau decît să refacă cu mine şi să aducă omagiu, ziceau ei, reputaţiei şi talentului meu! N-am putut să mă sustrag unei asemenea întîlniri, dar n-am întins mîna niciunuia dintre ei, cînd mi-a întins-o pe a lui. Au ştiut atunci de ce. Mă îndoiesc că şi-au adus aminte. Au crezut că orgoliul succesului mă oprea, nu amintirea trecutului.

Totuşi ceea ce inima mea nu iartă, judecata explică: — Societatea cere, atît din partea contractanţilor, cît şi a interesaţilor, fonduri egale şi garanţii echivalente. Dacă unul aduce avutul sau inteligenţa, celălalt nobleţea sau relaţiile, altul interesul, altul plăcerea; pînă şi josnicia şi ipocrizia intră în socoteală în acest schimb necontenit şi care nu înlocuieşte, la cei abili, capitalul real care le lipseşte.

În loc să povestesc naiv camarazilor mei că n-aveam tată, dacă le-aş fi spus că a murit, sau dacă le-aş fi cerut iertare pentru această greşală fără voia mea, aş fi restabilit, prin minciună sau umilinţă, egalitatea între noi şi, nemai având a răspunde decît de cursurile mele personale, poate că aş fi trăit în bune raporturi cu ei, şi după cîtva timp i-aş fi dominat. Dar, mărturisindu-le situaţia mea adevărată fără să roşesc, le dam dreptul să nu mă consi-

dere egalul lor, fiindcă nu aduceam comunității antecedentele cerute de familie și impuneam printr-o compensație utilă nevoilor sau realității lor. Deveneam pentru ei o ființă aparte ca un cocoșat, nu mai eram din rasa lor și, respins dela sînul lor, nu le mai puteam servi decît ca amuzament.

Aveau oare dreptate ei, la o vîrstă în care binele și răul sunt din instinct și în care spiritul de dominare este nedespărțit de necesitatea de a te supune? Și, în sfîrșit, eram oare egalul lor, al acelor copii născuți sau crezîndu-se născuți în situații regulate? Nu, e adevărat, trebuie să mărturisesc. Se va desbate încă mult timp chestiunea copiilor din flori și, pentru onoarea umanității, se va ajunge, poate curînd, să se izgonască din lege și din părerea lumii prejudecata care-i apasă. Dar această prejudecată, și dacă s-ar distruge pretutindeni, o veți regăsi la însuși copilul din flori. Greșala de care este nevinovat, cînd i-o va fi uitat toată lumea, nu și-o va ierta el. Vor dăinui pururea, într-adevăr, copiii legitimi cu care el să se compare în toate împrejurările, căci nu putea să aibă o atît de mare inimă, încît să nu reproșeze nimic bărbatului care i-a dat viața fizică, neîngrijindu-se de cea morală, bărbat dela care n-a primit nici nume, nici mîngîieri, nici povețe? Și mamă-sa, o va iubi el cum este iubită o mamă legitimă? Poate că judecata îl va face să iubească mai mult; dar va stima-o destul? Nu, în tot cazul.

In ziua în care un nedibaci îi va reproșa nașterea și-i va insulta mama, prima mișcare a acestui fiu va fi să sară la beregata omului acela. Dar, în actele cele mai obișnuite ale vieții, cînd va fi nevoie, înaintea celui mai obscur funcționar public, să se declare copil din flori, fiu de domnișoară și de tată necunoscut, avea-va un ton foarte calm, o conștiință tot așa de tihnită ca unul care prezină un act de naștere în regulă și nu va fi încurcat, ca să nu zic rușinat, o clipă, că dă pe față greșala mamei? Și chiar

mama, oricît de inteligentă, pocăită, onestă acum, putea-va ea să ia, în mijlocul unei societăţi regulate, o poziţie demnă, fără înjosire dacă se dă la o parte, fără cutezanţă dacă e la faţă în societate? Recunoştinţa ce va păstra-o de primirea ce i sa făcut nu va dovedi copilului că acea primire este cu totul voluntară şi că în fondul acelei simpatii este ceva dureros: mila? In sfîrşit, cînd copilul din flori va fi în vîrsta de a cunoaşte treburile vieţii, raţiunea cea mai onorabilă pe care o va putea da naşterii sale, va fi tot amorul. Va fi suficientă, va fi consolantă, mai ales cînd va cunoaşte prin el însuşi: avînturile, slăbiciunile, atitudinile particulare amorului? Cu aceste emoţii secrete şi senzuale, cu aceste mistere atît de adesea respingătoare ale voluptăţilor trupeşti, imaginea unei mame poate fi ea amestecată? Se va amesteca totuşi, căci unuia din aceste mistere i-a datorat viaţa.

La copilul legitim, dimpotrivă mijlocul de creaţiune, de care natura se slujeşte, dispare în maiestatea căsătoriei, şi asta face ca copilul să separe pe maică-sa de celelalte femei. Cînd acesta zice: *femeile*, nu vorbeşte de maică-sa. Nu-i recunoaşte nimic comun cu ele. Naşterea lui nu trezeşte în spiritul lui şi în inima lui decît tabloul unei dureri nobile, al unei datorii sacre, al unei bucurii pure. Nu deşteaptă decît sentimente de recunoştinţă şi veneraţie. Copiii ăştia nu-şi cunosc fericirea! Nu, atît timp cît căsătoria va fi una din temeliile sociale, oricîte încercări ar face moraliştii, creştinii şi dreptăţii, va fi o pată de neşters, o nenorocire fără vindecare, o fatalitate, ilegimitatea naşterii.

Am văzut totuşi, indivizi care, născuţi din flori, erau mîndri auzind şoptindu-se în juru-le că sunt născuţi aşa şi că un adulter ilustru le colorase vinele cu sînge excepţional, princiar, regal. Lumea îi privea cu curiozitate, adesea cu invidie, uneori cu respect. Prin ce sofism un fapt schimbă numele şi ur-

mările schimbînd mediul şi, disprețuit în popor, devenea onorabil în noblețe? Aici dezonoarea maternă ascunsă ca o bubă, dincoace acecaşi necinste revendicată ca un titlu şi purtată ca un ponpon! Iată o stranie asociație între ruşine şi trufie.

XII.

Ah! eu n-aş fi cerut atîta onoare. Să fi fost tata un lucrător şi să-l fi cunoscut şi eu, şi mi-ar fi fost de ajuns! Cît l-aş fi iubit, ce fericit aş fi fost! Poate că avea el un temei ca să nu poată s-o ia pe mama de nevastă şi să nu mă recunoască. Mi-ar fi spus mie dece, şi eu l-aş fi înțeles. De ce n-a făcut-o oare? Şi dece mama nu mi-a vorbit niciodată de el? Nu-mi datora ea o spovedanie, o deslușire, o scuză? De ce tăcea? Remuşcare ori demnitate? Era prea vinovată, ori prea mîndră? — Şi el, de ce tăcerea aceea şi mai încăpățînată? — De ce credea că nu-mi datorează nimic? — N-avea mama drept să ceară nimic? — Se îndoia el că mi-e tată? — Imi ignora poate şi existența? Poate!

Am ajuns astfel, din deducție în deducție, pînă la presupunerile cele mai josnice pentru aceea care mă născuse şi, înspăimîntat de ceea ce întrevedeam cu putință, să-mi chem disperat inima în ajutorul minții şi să-mi strig: „Nenorocitule! e mama ta, n-ai nevoie să ştii mai mult. Ce-ai fi zis dacă te lepăda şi ea? Putea s-o facă! Dar ea te-a crescut, dar ea te-a iubit şi numai pe tine te-a iubit, şi munceşte zi şi noapte ca să te hrănească şi moartea ta ar ucide-o! Care femeie este mai bărbată? Şi mai este şi frumoasă şi ar putea încă iubi un bărbat şi fi iubită, dacă ar voi. Dragostea pentru tine i-ajunge, şi nu-i va rupe nimeni inima, în care tu eşti stăpîn şi în care nu ai văzut niciodată o faptă îndoelnică! Cîți orfani legitimi ar vrea să fie în locul tău! Cîți copii născuți legal ar schimba-o pe mama lor cu a ta! Aruncă-te la picioarele ei şi plîngi cu hohote. Nu

vei avea niciodată destule lacrimi să-ţi speli conştiinţa". Da, de o mie de ori la: împiedică de poţi gîndul care, în curiozitatea lui, ciocăneşte pînă şi porţile cerului şi-l întreabă pe Dumnezeu asupra cauzelor făptuirii sale, compară, se îndoieşte plînge, şi mai ales se anină de alţii cînd sufere!

N-am putut afla adevărul asupra niciunui neam de-al nostru. N-am cunoscut nici bunic, nici bunică, nici unchi, nici mătuşă, nici veri. Era şi mama un copil lepădat? Fugise dela părinţii ei? Fusese izgonită pentru isprava ei? Nu ştiam nimic, absolut nimic şi nu cred să fie, pentru o fiinţă inteligentă, o situaţie mai nesuferită decît aceea în care mi s-a zbătut toată tinereţea. Omului îi place să se întoarcă în trecut la strămoşii lui, să se simtă cu rădăcini în familia universală: „Tata mare zicea aşa; bunica avea cutare obicei. Mi-aduc aminte că unchiul şi mătuşa..." Fraze de-astea schimbă oamenii între dînşii pomenind trecutul şi eu nu le-am rostit şi mi-a lipsit cît nu vă puteţi închipui.

XIII

Astăzi iată-mă singur cuc, după o scurtă existenţă plină de lupte, muncă, pasiune şi crimă. Ştiu mult despre viaţă. Şi o sută de ani de aş mai trăi, nu aş mai avea ce învăţa. Mă judec aşa dar sincer, pînă a nu fi judecat de oameni. Adevărata mea crimă, aceea pentru care justiţia pămînteasca nu mă va urmări şi pe care nu-mi veţi ierta-o nici mie, nici celor care m-au împins la ea, vreţi s-o cunoaşteţi? Este că m-am îndoit, că mi-a fost ruşine de mama mea.

Ei bine, dacă însăşi nenorocirea scabroasă a unora e necesară, în decretele Providenţei, spre fericirea celor mulţi; dacă Dumnezeu n-are alt mijloc de perfecţionare, puţin cîte puţin, a omenirii şi n-o poate face să dobîndească experienţa decît sacrificîndu-i cîţiva oameni; dacă eu sînt unul dintre trişti aleşi, ei bine, să primim misiunea şi să încercăm a sluji

binele general cu răul pe care l-am făcut şi cu răul pe care mi l-au făcut alţii.

Sunteţi un om de talent, iubite maestre, baroul nu vă va ajunge şi, într-o zi, de pe înălţimea tribunei veţi înălţa glasul, nu numai pentru apărarea indivizilor, dar şi pentru răspîndirea ideilor, pentru societatea întreagă, pentru civilizaţie. Luaţi în mînă chestia copiilor din flori. E interesantă, urgentă din punct de vedere moral şi civilizator. Situaţia lor în legislatură e o cumplită nedreptate fiindcă, cerînd dela ei totalitatea datoriilor, nu li se recunoaşte decît o parte din drepturi. Nu-i nemaipomenit, barbar, absurd? De ce, de pildă, li se cere sîngele pentru patrie, dacă sîngele lor nu-i la fel de curat ca al copilului legitim? Din ce pricină nu iau parte la moştenirea părintelui lor, chiar cînd acesta vrea să le lase ceva, după ce i-a recunoscut? De ce să recurgă acest tată la substituiri, la viclenii, la fărădelnicii?

Poate, e adevărat, pune tot în rînduială luînd pe mamă de nevastă şi legitimînd copilul prin căsătorie. Dar, dacă mama e moartă, sau este nevrednică de un om cinstit, căci trebuie să prevezi totul, reparaţia deci nu mai e posibilă? — Tata poate să adopte copilul! La ce vîrstă? După 50 de ani. Dacă el are 20 la naşterea lui fiu-său, să aştepte acesta 30 de ani fără stare civilă? Şi dacă tata moare subit înainte de vîrsta legală? De ce toate şovăielile astea, toate aceste amînări în lege? Sunt, îmi veţi spune, pledici puse isteţ de legiuitori, în calea patimii omeneşti. Legiuitorii au socotit că o rea stare pentru copil, i-ar opri pe nişte oameni dela ispite. Ce greşală!

Ar trebui să pună în calea tatălui o primejdie imediată, iar nu una nesigură şi care ar putea să vină odată şi odată. Ce poate face o mamă? Legea care-l protege pe bărbat, cum o protejează pe femeie? Ce sfat îi dă? ce refugiu? Niciunul. Îi rămîne, după poziţia ei socială, sinuciderea, copiii găsiţi, munca,

mizeria, ruşinea, uciderea pruncului şi prostituirea reglementară, unde dă iar de legile care-l protejă pe bărbat, care poate veni la femeia de stradă fără a-şi spune numele şi, pentru o sumă oarecare, să toarne la copii nelegitimi cît o vrea. Priviţi-le făţiş asemenea obiceiuri şi spăimîntaţi-vă.

Şi copiii aştia, la rîndul lor, ce devin?

Căutaţi în temniţe, în casele de toleranţă, în toate cuiburile viciului şi, dintr-o mie de parte de aceştia veţi găsi nouă sute care se pot scuza cu greşala mamei lor, cu tată necunoscut, cu lipsa de familie. Aci este o mare parte din răul actual. Aci deci trebue tămăduire.

Protejată printr-o lege, care a crezut că face bine, o mulţime de oameni fără de inimă aruncă pe trotoare un morman de făpturi fără de nume care răspîndesc la nesfîrşit tradiţia păcatului. Căci de ce ar face aceştia altfel decât taţii lor? Vedeţi dar ce moştenire întunecată şi anonimă, în schimbul eredităţii publice care li se refuză, şi cum se lăţeşte pata dela obîrşie din generaţie în generaţie, greşeală mai întîi, viciu mai apoi, crimă în sfîrşit?... Ce treapăd dela mansardă la spital, dela spital la bordel, dela bordel la temniţă, dela temniţă la eşafod!

Cum! societatea are în trupul ei cancărul acesta rozător şi ea îşi urmează calea fără să-l pese, uimindu-se şi plîngîndu-se totuşi, din cînd în cînd, de o durere surdă, de o slăbire anormală, de degenerare în rasă, semne toate acestea a căror cauză se fereşte să caute?

Cauza aceasta este în demoralizarea femeii, sursă a omenirii; ocupaţi-vă deci de femeie! Garantaţi-o, în sfîrşit, împotriva bărbatului! Legea prevăzătoare, care îl face pe proprietar răspunzător de stricăciunile ce le pricinuieşte haznaua, sluga, cîinele lui, să-l facă răspunzător pe bărbat şi de copilul său, în orice fel l-ar fi adus el pe lume. Să proclame sus şi tare că: a da viaţă unor fiinţe numai din pasiune

și plăcere fără să le dea un nume, o cinste, o familie, un cămin, o muncă, un exemplu, fără să accepte în vreun fel solidaritatea cărnii și a sufletului în ființa pe care a scos-o din profunzimile cele mai intime ale făpturii sale, este o atingere a siguranței obștești, delict prevăzut de articolul cutare și pedepsit cu pedeapsa cutare; și-atunci tații uituci ori ușuratici, stricații cîntați de vodevilișți, se vor împuțina repede.

Complicitatea Legii voastre creează moravurile acestea. Autorizați femeia să denunțe pe tatăl copilului ei și pasiunilor inspirate de femei, bărbații vor rezista atunci cu o tărie de care nu s-ar fi crezut capabili, tot așa cum rezistă de-a răpi aurul unui zaraf, fiindcă există o lege care pedepsește hoția. Cinstea femeilor și fericirea copiilor prețuiesc cît un pumn de aur!

Unde mergem atunci? întreabă filosofii. Femeile vor abuza de tinerețea și de credulitatea bărbaților și mai ales de-a tinerilor fără experiență.—Nu, fiindcă familia fiind constituită mai bine, femeile mame vor feri pe copiii lor de celelalte. Apoi experiența nu se dobîndește fără luptă. Și-apoi ceea ce va asigura grabnic triumful Binelui, va fi Binele pe care comunitatea îl va avea drept țintă, și pentru care se găsește aci în lume ca să-l înfăptuiască.

Căutarea paternității deci? — Foarte simplu. — Lucru foarte grav. — Pentru ce? Din moment ce societatea se amestecă în treburile naturii, ea nu trebue să-i lase omului dreptul nici a crea rău nici de a distruge, și nu știu dacă întîia crimă nu-i mai mare ca a doua. Ocupați-vă de această chestie, repet, căci este vrednică de interesul și de talentul d-voastră. Aceluia care o va rezolva îi va da nemurirea.

XIV.

Atîtea zguduiri, atîtea lupte, atîtea cugetări mai presus de vîrsta mea, după ce-mi dogiseră sănătatea, începură să-mi clatine mintea. Căutam un duhovnic. L-am găsit în preotul care ne învăța catehismul și ne spovedea Îmi veni ideea să mă încre-

dinţez cu totul părintelui Olette. I-am povestit toate necazurile, i-am cerut lămuriri, l-am rugat să mă sprijinească. Fie din obicei, fie fiindcă îmi socotea inteligenţa destul de dezvoltată de durerea mea timpurie ca să pricep ce-mi spunea el, abatele mi-a vorbit de suferinţele lui Isus, faţă de care, zicea el, ale mele erau mărunte, dar a căror cunoaştere trebuia să-mi dea curaj şi resemnare.

Nu mă uitasem la cer decît ca să văd norii trecînd, sau dacă se face vreme frumoasă. Mama îmi spusese totuşi că este un Dumnezeu în cerul acela, un Dumnezeu care răsplăteşte pe cei buni şi pedepseşte pe cei răi; că Fiul său a murit pentru mîntuirea noastră; că mama lui Isus era o biată femeie, ceea ce va fi o eternă mîngîiere şi slavă a celor mici şi umiliţi. Mă deprinsesem să dau de pomană şi să îngenunchi în biserici. O întovărăşeam mai totdeauna şi am văzut-o plîngînd uneori. Îmi spunea atunci că acolo trebuie să te duci cînd vrei să plîngi la largul tău şi să găseşti o mîngîiere în lacrimi. Făceam semnul crucii cînd tuna, salutam carele mortuare, aduceam busuioc sfinţit acasă în duminica Floriilor şi mîncam post în vinerea cea mare. Dar nu ştiam că trebuie să cer mai mult. Această religie curentă, care la ţară se schimbă în superstiţie iar în oraş în practică maşinală, nu era încă pentru mine decît un instinct, dulce şi vag, fără temere şi fără încheiere al unor lucruri superioare.

La întîiele vorbe spuse mie de abatele Olette despre Isus Cristos, a cărui vieaţă de lumină mi-o istorisi la prima apropiere ce o făcu între suferinţele Mîntuitorului şi ale mele, închipuirea mea, gata să se exalteze crezu că a găsit cheia problemei de care suferea. Începeam să cred că sunt ursit, ca Fiul Mariei, unor mari jertfe şi unor mari chemări.

— Da, îmi ziceam robotind în grădină, sunt ca Isus, n-am tată. Sunt fiul lui Dumnezeu. Înţeleg acum, şi oamenii, care nu cunosc taina asta, mă persecută, precum l-au persecutat. Mă vor osîndi la moarte mai tîrziu, dar împărăţia cerurilor va fi a

mea şi-i voi mîntui pe persecutori. Biata mama va fi venerată în lume. O, dulce frate Isus, cît te iubesc!

Şi-l întrebam pe abate, şi vream să ştiu, şi mi-era sete de revelaţii. Omul de ispravă, fericit de credinţa mea aşa de fierbinte, mă încuraja cît putea. Îmi vorbea de sfinţi, de apostoli, de martiri. Ce mic mă vedeam faţă de ei! Cîte odată aş fi vrut să fiu ucis cu pietre ca sfîntul Ştefan, ori cu săgeţi ca sfîntul Sebastian. Zîmbind şi cu ochii în extaz primeam ocările tovarăşilor mei, ocări ce le credeam acum încercări binefăcătoare şi binecuvîntări de Sus. Nu mai dormeam, nu mai mîncam; mă gîndeam la rai şi la cum aş putea intra în el. Duminica stam ceasuri întregi în biserică, înaintea icoanelor.

Îmi cercetam cugetul în toată clipa şi negăsindu-mă niciodată neprihănit, mă canoneam cu posturi straşnice. Ingînam rugăciuni şi cîntam dăscăleşte de dimineaţa pînă seara. Camarazii rîdeau de mine. Toate acestea se sfîrşeau cu crize nervoase de două, trei ceasuri.

Odată mi-a prins o durere de cap şi un tremur în tot trupul. Se răzvrătea corpul. Fui dus la infirmerie şi trimiseră după mama. Cînd sosi ea, era prea tîrziu ca să pot fi dus acasă. Nu-i rămînea decît să stea lîngă mine şi şezu pînă ce îmi veni în fire. Aiureala nu mă părăsi vreme de cinci nopţi şi cinci zile. Dumnezeu ştie ce năluci vedeam! Una mai ales se înverşuna.

Vedeam că aşează, într-un pat vecin cu al meu, pe un bolnav de aceeaşi statură cu mine, al cărui chip nu-l vedeam, aşa de multe pete de sînge avea. Şi cearceaful de pe el, la fel de sîngerat. Nu făcea nici o mişcare. Şi era lume în jurul lui, şi mama. Oamenii aceia se îmbulzeau spre patu-i şi nu făceau zgomot, ca spectrele. Ce mă uimea mai mult, e că privelişlea aceasta o vedeam ca printr-o pînză şi oamenii îşi schimbau capul necontenit.

Unul avea figura d-lui Frémin; dar figura lui trecea degrabă pe umerii altui ins, şi el se făcea în-

infirmiera pe când aceasta se metamorfoza la rîndu-i. Şi niciun cuvînt; o adevărată scenă de fantasmagorie luminată de o singură veioză, a cărei văpăie tremurată făcea să joace umbrele acestor umbre pe marile perdele albe cu cute drepte şi ronde, ca nişte ţevi de orgă. Apoi, mama se pleca spre mine şi nu mai vedeam nimic. Vream să-i vorbesc, peste putinţă. Încercam să strig, îndată persoanele părăseau celălalt pat şi veneau la al meu. Primeam ca o lovitură de ciocan în cap şi totul se ştergea pentru un timp; dar scena cu patul iar începea.

Adesea bolnavul era neclintit, adormit sau mort. Bolnavul era André. Nu mai avea sînge în obraz. Dimpotrivă, faţa lui, lucioasă ca fildeşul, [illegible] o pată albă pe o mare pernă albă, iar mîna lui, mîna a cărui străvezimе mă minunase, sta moartă de-a-lungul trupului său slăbit şi se topea în toată albimea aceea.

Închipuiţi-vă acest tablou pus sub raza unei luni de primăvară, şi veţi şti culoarea vineţie pe care o vedeam eu. Uneori o siluetă neagră trecea printre pat şi mine: era a băetanului dela care primise André o scrisoare în ziua venirii mele la pension. Se plimba cu paşi mari, mai largi decât se poate, pe fîşia de covor aşezată dela uşă la alcovul cu geamlîc, unde se culca infirmiera. La răstimpuri se oprea şi se apleca spre bolnav, ca pentru a asculta, apoi iar umbla şi vorbea în şoaptă cu garda chinchită la sobă. Mai mi se părea că-l văd plîngând, ţinîndu-se de cap.

Ce făcea flăcăul ăsta acolo? Ce voia?

Aceste diferite înfăţişări al aceluiaşi lucru atît de mult stăruiseră în mintea mea, în ceasurile de friguri, că prima mea mişcare, venindu-mi în simţiri, a fost să mă uit la crivatul care slujise de scenă. Patul era gol, în cearceafurile sale albe, şi foarte nevinovat, în aparenţă, de tot ce văzusem. Nimeni în infirmerie, afară de mama, infirmiera şi eu. Visasem pe semne. Nu-mi rămînea din frigurile rele decît conştiinţa că fusesem bolnav o vreme şi că nu mai

eram. Simțeam o sfîrșeală așa de completă și așa de binefăcătoare, că aș fi vrut să țină în veci. Nu eram în stare de cea mai mică sforțare de trup ori de minte. Mama mă ținea de mînă, îmi surîdea cu lacrîmi în ochi, făcîndu-mi semn să nu vorbesc, să nu mă obosesc în nici un fel. Îi răspundeam printr-o privire de recunoștință și priveam soarele tînăr de aprilie, care rîdea afară și proiecta în zigzaguri pe perdelușele ferestrei umbra cercevelelor. Nu cred să-mi fi fost vreodată mai bine.

Nu-mi amintesc nimic de trecut. Parcă atunci mă năș-team, nu cu amintirea și obiceiul unei existențe precedente, dar cu priceperea, cu organe proaspete și desăvîrșite, a vieții generale, ignorate pînă atunci; Eul meu întreg se absorbea în dulcea lîncezeală a convalescenței. Dacă ar trebui să analizez starea aceea, aș zice că auzi, vezi, simți toate moleculele vitale pe care boala le-a împrăștiat, întorcîndu-se una după alta, răspunzînd unei chemări tainice și re-alcătuind încet, încet, timpul, ca albinele stupul lor, acel Tot nedefinit, ce numim viața.

Dacă astfel se intră în a doua existență promisă, ce dulce trebuie să fie moartea, fiindcă senzația mai trebuie să fie și eternă. De altfel, din regiunile situate în mijlocul drumului spre cer, în care duhul mă legănase 120 de ceasuri, mă întorceam așa de calm și de senin, că niciodată, dela epoca aceea, moartea nu m'a mai speriat. Și acum, cînd iar mi se înfățișează, dezonorată și furioasă, o privesc în față și nu mă intimidează. Moartea n-are ce-mi face; ea are numai sarcina să degaieze, cu sau fără zeu-duire, putin importă, materia și s-o ducă în altă parte. Vădit că nimic nu-i netrebnic în fire. Totul îi servește totului. Moartea fiind și ea în natură, este necesară. La ce? Nu știu și n-am timp să caut; dar nu se poate ea singură sustrage dela legea evidentă a lumii. Asta mi-ajunge.

Cu toate acestea mă apăr azi pentru a întîrzia cu cîteva zile moartea de care zic că nu mă tem, pentru a întîrzia pe cât posibil Binele acela de neînlătu-

rat. Nu. In povestea de față nu-mi apăr decît memoria înaintea judecății viitoare a fiului meu și dacă încerc să-mi trăiesc toate zilele mele, e pentru ca să repar pe cît posibil răul ce i l-am căşunat. Dacă ar muri astă seară, aş arunca în foc toate mîzgălelile astea şi aş lăsa justiția omenească să facă ce-o pofti, fără să răspund la întrebările ei.

XV.

Mi-am petrecut convalescența la Marly, unde am stat lîngă mama o lună încheiată. Inchiriase pe deal, aproape de pădure, două odăi, una spre răsărit, alta spre apus, cu fața la două grădini de pomi. Era tot ce ne trebuia şi tot ce-mi putu da ea. Proprietar al căsuței era un olar şi treceam prin prăvălia lui ca să intrăm la noi.

Imi dădu şi mie lut. să fac oameni. Imi plăcea şi i se părură aşa de izbutiți, că mă puse să copiez Precista de deasupra uşii bisericii. Zile întregi stăteam împresurat de copiii din sat, care se uitau şi mă admirau. Admiratie fără valoare, dar care mă îmboldea la lucru. Laudele sincere ale olarului, uimit, mă bucurau grozav.

Cînd Precista fu isprăvită, o arătă ajutorului de primar si popii, care mă încurajară şi-mi făgăduiră s-o dea la cuptor, ca s-o pot păstra, fiindcă o să-mi facă mare plăcere în ziua cînd voi fi un mare sculptor. M-am uitat la mama mîndru; dar ea, fericită parcă de prorocire, nu părea să aibă încredere în părerea domnilor acelora.

M-am pus iar pe învățătură, păstrîndu-mi pentru recreație noua mea plăcere. Nu se ştia ce se putea întîmpla.

André nu mai era printre camarazii mei. Murise, dar întîmplarea asta mi se ascunsese, ca să nu mă emotioneze în starea în care eram. Nenorocitul copil vărsase de mai multe ori sînge şi parcă tot ce-l ținea în picioare se fărîmase. Nimic nu folosise constituției lui firave. In două zile murise sub ochii unui

camarad, care ceruse cu stăruință să-l vegheze. Dacă internatul dă pildă, de ură, ca aceea pornită asupra mea, dă și privelistea unor afecțiuni vagi cărora nu li se poate da un nume tehnic și care, la acea vârstă nehotărîtă în care începe nevoia de a iubi în afară de familie, plutesc fără sex, ca să zic așa, între amor și prietenie. Afecțiunea aceasta unea așa de mult pe acel copil și pe acel tînăr, că, după moartea celui dintâiu, celălalt părăsi pensionul și numai căminul părintesc îi mîntui tristețea. Cît despre mine aflând întâmplarea, am simțit o adevărată remușcare. Nu-l bătusem? Nu-l însîngerasem? Și poate că sângele acela i-ar fi ajuns ca să scape de moarte! Mărturisi temerile mele abatelui Olette.

El mă liniști; dar printre rugăciunile mele și mereu pregătindu-mă de o nouă spovedanie, m-am rugat și pentru întâiul meu vrăjmaș, cu care aveam să mă regăsesc mai tîrziu la un adversar, sau mai degrabă la o adversară mult mai de temut decât el.

Mă spovedeam cu o credință, mai bine zis cu un entuziasm sincer, căci credința este un fruct al vîrstei coapte. La copil, ea nu-i decât o floare. O împăcare desăvîrșită. In ziua aceea se comunicau și mai multe pensionate de fete, din cartier. Unii din tovarășii mei le șoptiră câte ceva trecând pe lângă ele. Alții le aruncau bilete sub scaune. Doi sau trei scuipară împărtășania, strîmbîndu-se.

Mama se afla și ea în gloata celorlalte mame. Îmi spusese unde va sta, ca s-o văd fără să fie nevoie să mă întorc. Lucrătoarele ei voiseră s-o întovărășească și să ia parte la emoția ei și a mea. Cît despre mine, lacrămile mă scăldau ca o rouă și în zadar aș fi încercat să le stăpînesc. Din epoca aceea, ideile mele asupra religiei au putut să se schimbe, dar mă bucură că am putut să mă spovedesc ca atunci și-l plîng pe cei cari nu au amintirea aceasta. Aducîndu-mi-o aminte, și azi lăcrimez. Unde mai sunt acum acele lacrămi, nu importă de unde veneau; le binecuvîntez și este multă vreme de când n'am putut plînge.

XVI.

Ajung acum la întîmplarea care a hotărît deplin vocația mea. Unul din camarazi a pierdut un pițigoiu, pe care-l domesticise, și pe care tot pensionul îl iubea pentru drăgălășenia lui și aș zice și pentru deșteptăciunea lui. Păsărica a murit subit, după ce cîntase toată ziua, nu se știe de ce, poate ca Anacreon, de un bob de strugure înghițit strîmb. A fost un doliu general cînd a fost găsită moartă în colivie și profesorul ne-a dat moartea ei ca temă. Și s'a mai hotărît să i se ridice un monument, pe care să-l fac eu.

Dintr-o cutie de domino s'a făcut un sicriu pentru răposata, și grădina mea i-a servit de cimitir. Am început lucrul. După mai multe proiecte de mormînt, nu eram mulțumit. Unul în sfîrșit plăcu tuturora. Era și vremea. Părerile în privința moartei începuseră să se schimbe; apologia se făcea satiră și nu lipseau nici caricaturile. Ii luase locul un vrăbioiu, de care spuneau că e mai isteț ca el și se prea putea ca acela care dăduse cutia de domino s-o ia înapoi și nenorocitul pițigoiu să fie dat pisicii. E bine că morții sunt îngropați repede și departe. Monumentul mai însufleți un răstimp amintirea meritelor eroului.

Monumentul era înalt de vre-o opt palme și înfățișa o colonadă circulară de stil doric. In mijlocul colonadei se ridică un fel de altar cu o urnă sfărîmată pe el, ca o draperie flotantă. Pe colonadă un vers latin, pe care nu-l mai țin minte. Se întîmplă că proprietarul pițigoiului era Constantin Ritz, cel care luase odată apărarea mea în plină clasă. El povesti lui tată-său, sculptor cu faimă pe atunci, și el voi să vadă minunata operă. Maestrul găsi la el un sentiment naiv și se rosti ca și olarul, dar cu autoritatea unui artist celebru.

Mă chemă și mă lăudă, tot [illegible] îndu-mă ce-mi place și ce vrea familia mea să [illegible].

Mama nu se oprise la [illegible] [illegible]

eram fără stare şi aveam să trăiesc muncind. Dar cuvîntul *muncesc* era vag în mintea mea. Ce fel de muncă? Ca toţi copiii, credeam că e destul să vrei să lucrezi şi primeşti.

— Aşa ar trebui să fie, zise d-l Ritz, dar nu-i. Cere voie mamei tale să vii duminică cu Constantin aici.

In duminica următoare, la orele nouă, eram la d-l Ritz. Văduv de multă vreme, îi rămăsese din căsătoria lui, Constantin şi o fată de vreo 16 ani, frumoasă, care îngrijea de gospodărie ca o coconiţă, şi care fu cu mine foarte bună. Era o fiinţă foarte veselă şi de cîte ori rîdea, i se vedeau dinţii albi ca laptele şi gingiile de culoarea cireşilor. Dar ceea ce mă uimi fu coafura ei făcută cu monede de aur ca a femeilor din Alger, cu care de altfel aducea. Coafura aceea, îndrăzneaţă, ridicolă la o fată de casă bună, părea firească la fata unui artist, în mijlocul obiectelor din toate ţările ori din toate epocile, care făceau din casa aceea un muzeu.

Nu aducea de loc cu locuinţa mică din strada Grange-Batèliere. Căscam ochii şi nu-i mai închideam, iar d-l Ritz şi copiii lui, obişnuiţi cu bogăţia lor, rîdeau de admiraţia mea. In atelier, alte minuni. Cînd văzui ipsosurile, marmurele, bronzurile, o lume de statui în atitudini felurite, solemne, manierate, dramatice, n-am mai respirat. Totuşi, încet. încet mi se deprinse ochiul, trecui dela un subiect la altul. Incepui să despart şi să amănunţesc. Am surîs mobilelor şi nepăsătoarelor figuri luminate de raze care le priau. D-l Ritz mă trată ca pe un băiat mare. Intoarse într-o parte şi alta unele din figuri. Crezui mai întîi că-şi bate joc de mine, dar el mă studia.

— Ce-ţi place mai mult? mă întrebă la urmă.

— Asta, spusei fără şovăială...

Şi înroşindu-mă că scăpasem vorba, îi arătai o statuie de bronz.

— Şi de ce?

— Fiindcă e un om frumos şi văd limpede ce face.

— Ce face?
— Se bate.
— Cu cine?
— Cu alt om.
— Dar nu-l vezi pe omul celălalt.
— Dar îl bănuiesc.
— Ai ales bine, băiete. Statuia asta este copia celebrului *Luptător*, din antichitate. Şi ai dreptate, zîmbi, căci preţuieşte mai mult decât celelalte, care sunt la mine.

Mi-era ruşine. Poate săvîrşisem o obrăznicie. Dimpotrivă, dobîndisem simpatia, fiindcă-i răspunsesem sincer şi avusesem dreptate.

In aceeaşi vreme, Constantin şi soră-sa se jucau ca doi copii în imensul atelier în care ar fi putut intra un om călare şi sări. Fratele alerga după soră, care se ascundea după grupuri şi, cînd el o prindea ca pe-un coleg, o auzeam pe fată aproape supărată:

— Prea eşti brutal. N-o să mai mă joc cu tine.

Şi se recoafa, căci cu coafura ei avea el ce avea

Mi se dădu cărţi, stampe, dar încet, încet ziua mi se păru lungă si se făcu gol în jurul meu. Mă întristai. Dincolo de belşugul de acolo, de luxul, de voioasa familie care nu era a mea, o vedeam pe mama înaintea cinei ei sărace. D-l Ritz cunoştea inima omenească, fiindcă-mi spuse:

— Acum, micul meu prieten, să te duci s-o săruţi pe maică-ta. Are să te ducă servitorul pînă acasă.

Nu m-am putut stăpîni şi am sărit de gîtul d-lui Ritz.

— Ai inimă, îmi şopti el îmbrăţişîndu-mă. E mare lucru, chiar în artă.

Şi aruncă o leacă o privire tristă spre fiul său, ocupat în acel moment să-l înveţe o figură pe un câine de vînătoare.

XVII.

Am găsit-o pe mama singură, cum mi-o închipuisem şi, crezînd că vin mai tîrziu, rînduind facturi,

scrisori ...e rupea pe cele mai multe. Profitase de singurătate, ca să plîngă la largul ei, răscolită de amintirile culese din scrisorile acelea.

—Ai fost bine primit? mă întrebă.

— Da, mamă.

Începu să mă întrebe. Îi înșirai toate minunile văzute și o lăsai să înțeleagă ceva despre vocația mea.

— Știi că nu te-aș împiedica dela nimic. Ai minte; situația mi-o știi. Sprijin dela mine n-ai. În ziua în care îmi vei spune: „Uite ce vreau să fac..." te ajut cît pot. Întreabă-ți gusturile și decide. Eu ne te pot sfătui, sunt o proastă.

Tot vorbind cu mama, mi se îndreptară ochii spre un gol, — simți că lipsește ceva.

— Unde e pendula? întrebai.

Pendula era singurul obiect de artă și de lux la noi. De cînd deschisesem ochii o văzusem și lipsa ei mi-adusese aminte că tocmai una la fel văzusem la d-l Ritz; o pendulă Ludovic al XIV-lea de Boulle, cu arămuri fine, înfățișând jos pe cele trei Parce și în vîrf Timpul cu coasa lui.

— Se stricase, răspunse mama. Am dat-o la dres.

Nu știu de ce nu i-am crezut vorba, deși mama nu mă mințise niciodată și m-am întors la d-l Ritz preocupat de pieirea acelei pendule. Era în vară. Trimestrul pensiunii mele se sfîrșise; mama fusese nevoită să vîndă lucrul acela, păstrat de mult, ca să-i plătească d-lui Frémin. De unde să știu eu? Ea nu-mi spunea. Era o povară peste puterile sale. Fără nici o altă indicație, gîndul ăsta se făcu în mintea mea siguranță și amărăciune și mă hotării chiar atunci asupra a ceea ce aveam de făcut.

Și-apoi aveam 13 ani. Știam istorie, latină, greacă, matematică, puteam să continui singur învățătura, învățînd și ceva din care să-mi fac o carieră, așa ca mama să nu mă mai hrănească, să mă îmbrace și găzduiască. Cînd am revăzut, după această emoție neașteptată, atelierul d-lui Ritz și m-am uitat bine la operele sale, mi s-a părut că repede aș putea și eu așa ceva. Atîta puteam ambiționa atunci, fiindcă

operele acelea daaautorului lor un venit anual dela 30 la 40 mii de franci.

Nu mi se părea de loc greu. D-l Ritz avea un adînc şi respectuos amor de arta sa, înţelegea Frumosul, îl căuta, îl voia, dar nu avea acea scînteie misterioasă căzută nu ştiu de unde, care dă foc naturilor de elită. El ştia mai mult ca oricare, suferea şi, mai apoi, mi-a încredinţat mie descurajările şi mîhnirile sale. Nu este mai mare durere, cred, pentru un artist, decît de-a avea intuiţia, voinţa şi neputinţa lucrurilor mari.

Înzestrat cu o mare îndemînare, d-l Ritz dobîndise faima în lumea aristocraţiei, lume care preţuieşte pripit şi superficial. Făcea, după tinerele din Saint-Germain şi Chaussée-d'Antin, busturi graţioase, cu asemănare măgulitoare, dar care n-ar fi avut trecere la artiştii serioşi. Era destul pentru nişte oameni de lume, era mediocru pentru meşteşugari şi ceea ce e mai rău, chiar pentru autor.

La început, Thomas Ritz dase mari speranţe. Este la Luxembourg o statuie de el cu linie frumoasă, cu execuţie sinceră, de compoziţie fericită. Apoi, se lăsase pe-o ureche, nemai avînd ce da. Ingeniozitatea înlocuise ştiinţa, îndemînarea luase locul originalităţii. Dar era la modă. Lucra pentru un succes lesnicios, dar suferea, fiindcă, neînvidios cum era, capodoperele, chiar ale celor vii, îl pasionau şi, după ce le vedea, intra acasă entuziast şi abătut.

O fată bogată se îndrăgostise de el la începutul carierii şi-i deveni soţie. Aducînd confortul în casa artistului îi speriase inspiraţia? Poate. Arta are nevoie de singurătate sau de mizerie, sau de păsune. Atmosferele călduţe o veştejesc repede. E o floare de stîncă şi cere vînt aspru şi pămînt sterp.

Visul lui Thomas Ritz era să facă fiul său sculptură şi el să-l îndrumeze, să-l iniţieze în marile principii şi, ca alţi maeştri, să-i dea fiului său ceea ce îi lipsea lui. Din nenorocire, Constantin n'avea gust pentru nici o artă, nici sculptură, nici muzică, nici pictură. Armele îi plăceau.

Vă lămuriți acum simpatia ce-o simți d-l Ritz pentru mine. Găsise oare elevul visat? Ori numai bine înzestrată pentru a-i fi prieten? Răspunsul meu în privința *Luptătorului* îi dase o nădejde și, când m-am întors cu o hotărire la dânsul, și el se decisese.

După cină, m-a luat de-oparte și m-a întrebat dacă socotesc că am o adevărată aplecare spre sculptură, spunând că sunt tocmai la vârsta când se începe și că el mi-ar da bucuros lecții. La răspunsul meu energic, îmi promise că va vorbi cu mama. Fiindcă eram în iunie și trimestrul era plătit, aveam să părăsesc internatul în vacanță, când să lucrez în voie, apoi în August, să intru la d-l Ritz, care voia să mă și găzduiască și să mă trateze părinteşte.

Mama primea, gândindu-se, ca totdeauna, numai la binele meu.

XVIII.

Am mers repede.. Mă născusem cu dragoste de muncă. Se văzuse de pe când eram în pensiun și spori, când intrai în cariera pentru care fusesem menit. Mă sculam în zori. Nu lăsam atelierul decât în asfințit și desenam adesea la lampă. Nu ieșeam decât să văd muzee și galerii. Ambiția mea era să populez la rându-mi cu făpturi de ale mele lumea veșnică și nepăsătoare a artei, prin mijlocul căreia cei vii trec așa de mici. Să las posterității una din cugetările mele în bronz sau în marmură, în fața căreia să viseze alți artiști, acesta mi-era visul.

Cât de fericită era mama, când îl auzea pe d-l Ritz de aptitudinile mele extraordinare și prezicându-mi un viitor strălucit! Venea uneori să mă vadă lucrând; nu pricepea, firește, dar era destul să fie opera mea, ca să fie superbă.

De îndată ce am putut modela puțin singur, i-am făcut bustul. Vream ca întâia mea operă, chiar imperfectă, să aibă o legătură cu mama. Superstiție naturală la un copil ca mine. De altfel, mama și lu-

crul îşi împărţeau toată vremea mea. Câte odată rămînea să cineze cu noi, dar era sfioasă. Şi mai des petreceam eu serile acasă în atmosfera copilăricii mele. Regăseam aceeaşi lampă, aceeaşi mamă, aceleaşi lucrătoare, care nu mai erau vesele acum. Viaţa începea să apese. Fiecare din ele, cu grija, cu amintirea, cu regretul şi doliul său! Nu mă mai tratau ca pe un băieţel, deşi nu mă tratau ca pe un om. Aduceam creioane şi ceară şi le făceam portretul sau medalionul. Întîrziam, mîncam castane ori beam cidru, iarna. Vara le tratam cu îngheţată ori prăjituri, din banii ce începusem să-i cîştig lucrînd şi pentru d-l Ritz. Pe la 10—11, plecam toţi la casele noastre. Întovărăşeam pe domnişoare puţin şi mergeam în casă întrebînd stelele şi aspirînd viaţa din tot plămînul. Mergeam iute şi, singur fiind, îmi tăia calea, cu vrere ori nu, cîte o femeie. „Pardon, doamnă" şi treceam la dreapta ori la stînga, cu gîndul la lucrul de mîine. Femeia mă socotea inocent, căci, la 15 ani păream de 18.

Şi adormeam acasă visînd la pămînt ars, valori, proporţii, etc.

XIX.

Natura însă nu cunoaşte piedici. Are şi ea opera ei de alcătuit, şi oricare făptură vie îi este roabă. Presentimentul dragostei trecea la răstimpuri prin mintea mea. Domnişoara Ritz, care se făcea tot mai frumoasă, părea pusă acolo ca să-l realizeze.

Ei bine, nu. Mai întîi, ea era cu trei ani mai mare, deosebire însemnată la vîrsta noastră. Apoi taică-său nu s-ar fi gîndit de fel să mi-o dea, cu toată bunăvoinţa lui pentru mine. În sfîrşit, ea îmi inspira numai o mare prietenie, şi-mi plăcea să stau lîngă ea ca lîngă o soră. Nici să mă laud măcar nu pot că aş fi respectat în ea ospitalitatea pe care o primeam. Nu aveam de luptat împotriva niciunui sentiment. De altfel, veşnica ei veselie era o platoşă împotriva oricărei dorinţe de iubire.

Vesela, în dragoste, e o nevoie a sufletelor puțin blazate. Tinerețea e elegiacă.

Mai vedeam și alte femei venind în atelierul d-lui Ritz, și încă pe cele mai aristocrate, pe cele mai cunoscute, dar ele îmi păreau, pe lîngă Venerele de marmură și bronz [illegible] erau plini ochii, un fel de mari păpuși mecanice, încărcate cu dantele, funde, nimicuri. Afară de asta, îl mai auzeam și pe d-nul Ritz, spunînd, după ședință, la masă:

— Doamne, prost e făcută d-na cutare. Ce brațe scurte are, ce încheieturi groase, ce umeri ascuțiți!

Așa spune despre luxul care le împodobea, ceeace am spus despre veselia d-rei Ritz [illegible] se potrivea cu sentimentele, cu ideile mele. Să iubesc pe cineva de pe aceste înalte trepte ale societății, mi s-ar fi părut o ingratitudine față de umila mea mamă, care își petrecea nopțile brodînd gulerele și jupoanele atît de ușor prețuite de aceste femei, ca să trăiască și să mă crească.

Cred că toți marii artiști sînt făcuți astfel și în mine se întîlneau dorința de glorie cu nevoia de a rămîne în întuneric. Aș fi vrut să zămislesc capodopere și să trăiesc necunoscut între mama și nevasta mea, pentrucă atunci cînd idealul meu lua ființă, făceam din el un tovarăș pentru toată viața.

Asta era și nădejdea mamei.

— Muncește, dragul meu, îmi spunea ea, și ai să găsești într-o zi o fată tînără, frumoasă, cuminte, bine crescută, care are să te iubească. Ai s-o iei de nevastă și o să trăim toți trei împreună. Bucuria bătrîneții mele și răsplata pentru tot ce am făcut pentru tine (dacă merită vreo răsplată ce am făcut), o să fie să-ți cresc copiii.

Așa încerca ea să-mi întoarcă gîndurile de la ispitele printre care treceam. Și eu aveam aceleași dorințe ca și ea. O știa, dar tot îi era teamă. I se părea că la cel mai mic prilej mi-ar putea pierde.

Ori, prilejul acesta se prezenta de cîte ori Constantin ieșea din pe[illegible]sion. Era mai mare decît mine cu doi ani și nu avea în privința dragostei aceleași

teoriu. Singura lui preocupare era să treacă cît mai curînd la practică şi nu vorbea decît despre asta, cum eram numai noi singuri. Nu poetiza nimic, şi se gîndea mai mult la dragoste decît la femei, mai mult la cauză, decît la obiect. Mă credea pe mine iniţiat de mult, pentrucă nu mai eram la şcoală şi făceam sculptură, pe cînd eu ştiam şi voiam să ştiu mult mai puţin decît el. Mă întreba amănunte pe care atunci le aflam de la el.

Nu înţelegea cum de n-am nici o iubită, cînd veneau atîtea modele la taică-său. Să ai o iubită! Asta era ideea lui fixă. Oricare, numai femeie să fie! Degeaba îi spuneam că modelele intrau lă d-l Ritz pe o scară dosnică şi că eu nu le vedeam niciodată, nu voia să mă creadă. Cînd, în sfîrşit, fu convins de sinceritatea mea, fu întîi uluit, apoi îşi bătu joc de mine. Scotocea toată ziua în cartoanele mele şi ale lui taică-său, ca să găsească studii de nuduri. Cum eram singuri în atelier, începea să facă declaraţii statuilor, într-un stil care ar fi ruşinat şi marmura. Eu mă prăpădeam de rîs cînd îl auzeam ţinînd ca un nebun discursuri caraghioase acelor divinităţi nefinduplecate, care îl ascultau totdeauna în aceeaşi atitudine, cu acelaşi gest.

Pomenind atîta de pornirile lui Constantin, am aerul că vreau să mă laud pe mine în paguba lui. Nici nu-mi trece prin gînd. Între el şi mine era o deosebire: el n-o cunoscuse pe maică-sa, iar eu fusesem ca scut de mama. Nu avea de ce să fie prudent pentru viitorul lui, care era croit dinainte, pe cînd eu trebuia să mi-l clădesc singur pe al meu. Firea lui îl purta spre vîltoarea luptei, pe cînd natura mea mă îndemna la visuri şi la artă. Insfîrşit, lui îi era sortit să iubească femeile, eu eram născut să ador una. Mă păstram deci pentru acea necunoscută pe care trebuia s-o întîlnesc într-o zi şi pînă atunci, revelaţiile şi bucuriile artei îmi ajungeau.

D. Ritz începuse să fie mîndru de mine. Îmi arăta studiile şi compoziţiile confraţilor lui. Eram încurajat, sfătuit, lăudat sincer, ceeace îmi făcea lu-

crul ușor și plăcut. Totuși până atunci nu copiasem decît antici sau lucrasem din închipuire, nu avusesem deloc cu natura.

Intr-o seară, pe cînd fata lui cînta la pian, d-nul Ritz îmi spuse neașteptat:

— Mîine ai să schițezi după natură. Sînt curios să văd cum ai s-o scoți la capăt. Pregătește-ți pămîntul de dis-de-dimineață, pentrucă modelul vine devreme.

— Ce model? întrebai eu, cu inima [illegible] de emoția acestei mari noutăți; un model bărbat sau femeie?

— Femeie.

— Culcată, sau în picioare?

— In picioare.

Inima îmi juca în piept.

Toată noaptea n-am putut dormi.

A doua zi, pe la șapte, cînd îmi frămîntam pămîntul, veni d-l Ritz.

— Ești bine dispus?

— Da! i-am răspuns sigur.

— Stai să ne bem repede cafeaua.

XX

Cînd ceasul bătea ora nouă, cineva ciocăni ușor în ușa atelierului. Era modelul.

O femeie de vreo douăzeci, douăzeci și doi de ani, îmbrăcată cu o rochie de lînă albastră, cam scurtă, cu o pălărie de pai, cu panglici violete, intră în odaie. Nici broboada cenușie cu pătrățele negre, nici gulerașul mic, destul de curat, nici pantofii cu nasturi și mănușile de mătase cu vîrfurile roase nu mă uimiră, pentrucă nu-mi închipuiam că un model plătit cu 6 franci ședința poate să se îmbrace în catifea și dantelă, și pentrucă eram deprins din copilărie la lucrătoarele mamei și chiar la mama cu o astfel de îmbrăcăminte. Nu mă făcea să rîd, nici să mă mir, mai curînd îmi insufla veneratie. Dar toate astea cădeau atît de țepene pe domnișoara

Marieta, că m-am întrebat prin ce minune s-ar putea scoate din ea o Veneră.

Capul ei n-avea nimic deosebit. Ochii erau blînzi, părul castaniu, obrazul cam roşu, dinţii obişnuiţi, nasul turtit, profilul comun, vocea plăcută.

Firește, d-nul Ritz, se purta cu modele cu cea mai mare blîndeţe şi amabilitate.

— Ai răcit, fetiţă dragă? o întrebă el, pentrucă fata tuşea puţin.

— Nu e nimic, am răcit puţin ieri la d-l P... Lui îi e totdeauna prea cald şi lasă focul să se stingă. Pentrucă el îmbrăcat, nu-şi dă seama cînd se face frig.

— Ce lucrează acum?

— Nu ştiu.

— Nu te-ai uitat?

— Nu. Nu-i place să-i priveşti tablourile. Tot ce ştiu e că eu pozez în genunchi, cu braţele în sus, cu un aer de spaimă. Trebuie să fie iar un „Leu din Florenţa".

Nu mă putui împiedica să nu rîd.

— Nici o grijă, spuse d-l Ritz, azi n-o să ai braţele în aer.

— O, nu-i nimic, aici e cald.

— Ei, hai să începem!

Domnişoara Marieta se depărtă de sobă de care se lipise de cum venise. Incercam să par liniştit, dar frămîntam cam nervos pămîntul. După ce îşi scoase pălăria şi broboada, ea se aruncă pe estradă şi îl întrebă pe d-l Ritz:

— Ansamblu?

— Da.

Atunci, în chip firesc ca şi cum ar fi făcut lucrul cel mai simplu din lume, fata îşi desfăcu corsajul, îşi descheie mînecile, lăsă rochia să-i cadă apoi o ridică şi o puse pe un scaun. Ii scoase gulerul şi îl întinse deasupra cu grijă şi, desfăcîndu-şi juponul, rămase în cămaşă, pentrucă n-avea, se înţelege corset. Se aşeză, şi, punînd picior peste picior, începu să-şi dezlege şireturile ghetelor, în acea poziţie, pe

care Pradier a dat-o unuia din cele mai frumoase statuete ale lui. Apoi își scoase cămașa, și o azvîrli în urmă cu piciorul gol. Însfîrșit, dreaptă, aruncîndu-și capul pe spate, și ridicîndu-și mîinile ca să-și prindă părul care-i cădea pe umeri, întrebă:

— Cum trebuie să pozez?

Mă întorsei către d-nul Ritz, și ca să nu-mi pierd cumpătul și ca să-i știu părerea. El nu mă părăsea din ochi, întins pe canapea.

— Alegeți tu poza! îmi spuse el.

— Asta pe care a și luat-o domnișoara, zisei eu, cu o voce nesigură.

— Bine!

Dar Marieta lăsase brațele în jos.

— Mai prindeți-vă odată părul ca adineauri, domnișoară, i-am spus.

Ea refăcu gestul, dar nu mai era același.

— Capul mai pe spate, nu așa, așa!

Și fără să-mi dau seama ce fac, sării pe estradă, o luai de mîini și i le așezai în poza în care aș fi vrut s'o sculptez.

— Atunci, zise ea, se pare că tot am să țin brațele în sus.

Mi-am scos haina, mi-am suflecat mînecile, mi-am suit pe scăunel ca să fiu la înălțimea „corpului meu" și am început să modelez blocul.

— Am să lucrez și eu, spuse d-nul Ritz, trecînd în atelierul lui. Nu lăsați focul să se stingă.

Printr'un fenomen ciudat, spiritul meu dăduse în lături orice altă preocupare afară de aceea de a plămădi ceea ce vedeam, din nou.

Într'o clipă, ceea ce se petrecu atunci mi se păru perfect moral. Încercam să reprezint acest model viu, așa cum reprezentasem pînă atunci modelele neînsuflețite. Dar nouă, în mine, era acum nerăbdarea de a prinde viața din acea clipă, de a da trup unei impresii care putea să-mi scape dintr'un moment în altul. Ardoarea lucrului era acum multiplicată de o luptă cu realitatea fugitivă, de nouă admirație pentru acest scop, pe care pentru prima dată puteam

să-l contemplu, admirație liberată de orice idee senzuală.

O, ce puțin sunt creațiunile artistice, pe lângă creatură! Atunci am înțeles eu cuvintele pe care le auzisem de atâtea ori rostite de maestrul meu și prietenii lui: „Natura e descurajantă". Atunci am priceput mulțimea de artiști care, ținându-se de tradiție, se mulțumesc să copieze toată viața opera oamenilor, decât să încerce să repete opera lui Dumnezeu. Sigur că din punct de vedere al proporțiilor, nici o femee nu e atât de perfectă ca o statuie și că dacă Dumnezeu, primind sfatul indirect al omului, ar însufleți dintr-o dată o statuie celebră, ea ar fi cea mai completă și cea mai strălucitoare frumusețe, pentrucă în ea s-ar întâlni geniul artistului cu datele dumnezeești. Dar Dumnezeu n-are nevoie de aceste minuni păgâne, și cea mai incompletă dintre operele lui, este și va rămâne o sfidare veșnică pentru cea mai perfectă operă a noastră, pentrucă ea are ceea ce noi nu putem da: privirea, surâsul, calda respirație a vieții.

Primele două ceasuri ale ședinței zburară ca o clipă. Eram istovit și nu-mi dădeam seama, cum nu vedeam nici oboseala Marietei, căreia nu-i îngăduisem decât de vreo trei ori să-și coboare brațele strigându-i mereu: „nu te mișca!" Aș fi vrut să prind, să redau respirația care îi ridica egal și grațios pieptul, înfiorarea pielii la cea mai mică senzație de frig, sângele tânăr și bogat care îi luneca fierbinte pe sub pielea mată, cu reflexe luminoase. Eram ca beat, nu mă mai mărgineam la compoziția pe care o aveam sub ochi, îmi treceau prin minte mase de linii, de atitudini, de conture, de mișcări. Capul mi-era plin de statui.

— Dacă v-ați odihni puțin? spuse deodată în spatele meu d-nul Ritz.

— Bună idee! Am să întețesc și focul în vremea asta, spuse și Marieta.

Își puse juponul, își înfășură umerii goi în șal și așezându-se în fața sobei, începu s-o umple cu căr-

buni. Eu îmi ştergeam obrazul de năduşeală şi mă uitam la D-nul Ritz să văd dacă era mulţumit.

— Uimitor! şopti el, mutîndu-şi ochii de la statuie la mine. Uimitor! Va să zică nu m-am înşelat în privinţa ta!

— Adevărat?

— Da. Acum trebue să-ţi fac şi cîteva observaţii, deşi de azi înainte n-ai să mai ai nevoie de nimeni. Ai să mergi singur şi ai să ajungi departe, pentrucă iubeşti natura. Dar adu-ţi aminte: natura nu e singura ţintă în artă. Ştii ce e arta? E *Frumosul* încadrat în *Adevăr*, şi după acest principiu arta şi-a creat regule absolute, care în natură nu există. Dacă singură natura ar putea răspunde acestui principiu, n-ai avea decît să mulezi un model din cap pînă în picioare. Incearcă s-o faci, ai să realizezi un lucru grotesc. Talentul completează natura, culege de ici şi de colo indicaţii minunate dar parţiale şi le adună într-un ansamblu omogen, căruia îi dă un gînd şi un sentiment, drept suflet. Deci cel care închizîndu-se în legile neiertătoare ale Frumosului se apropie în cea mai mare măsură de Adevăr, e artist mare: Phidias, Michel-Angelo, Raphael. Te-am pus azi la o încercare hotărîtoare, din care ai ieşit mai voinicește decît mă aşteptam. N-ai şovăit, ai pornit cu emoţie, cu elan. Ai sorbit, cu nările crispate mirosul adevărului, ca un pui de leu, mirosul deşertului. Foarte bine! Aşa se cuvine. Acum însă trebuie să organizezi acest elan, fără să-l slăbeşti. —Ridică-te Marieta, aşează-te în poziţia de adineauri. Bine. — Atitudinea este firească şi a plăcut dela început, copilul meu. Ai surprins natura într-o mişcare naivă, şi ai vrut s-o opreşti în drum. Ai ochi de artist. Dar atitudinea asta, potrivită pentru o schiţă, nu mai e pentru o statuie. O femeie care îşi adună părul poate fi tema unei statuete de o şchioapă, de pus pe polică sau o pendulă, dar nu e un subiect de artă mare. Şi pe urmă nu te-ai uitat decît la o parte a mişcării. Intoarce-te pe loc, Marieta, fără să-ţi schimbi atitudinea. Uită-te, apropierea omoplaţilor e disgraţioasă,

capul intră între umeri, ceafa se încreţeşte, spatele se scobeşte. O statuie trebue să se întoarcă în jurul ei şi noi să-i putem da ocol. Linia ei trebuie deci să fie pură de orice parte am privi-o. Dar ceea ce îţi dă natura aici e urît, diform chiar, în unele părţi. Ce poate să facă arta cu acest material? — Coboară braţele, Marieta. Dedesubtul braţelor nu e niciodată luat în seamă, nici în artă, nici în viaţă. Ridică braţele înainte, făcînd puţin cot, ţine corpul drept, ridică ochii în sus. Vezi cîte lucruri se schimbă din atît de puţină mişcare? Capul se izolează şi îl vezi întreg, în loc să-i vezi numai bărbia şi nările ca adîncături. Mîinile îl precedă cu un gest dulce şi suplu, pe cînd adîncături dispăreau în păr, şi [illegible], ascuţind coatele, păreau nişte toarte. In loc de o femeie care îşi adună părul, ai o tînără martiră, castă, deşi goală, care înălţîndu-şi braţele şi ochii la cer, îşi dărueşte lui Dumnezeu viaţa, şi ochilor noştri muritori frumoasele ei linii. Uită-te şi din spate. Omoplaţii sînt la locul lor, gîtul e drept, spatele neted, coapsele sigure. Acum, cînd ai găsit subiectul, poţi să te mărgineşti la natură? Din unele puncte de vedere da şi din altele nu. Aici — continuă D-nul Ritz atrăgînd-o pe Marieta ca şi cum ar fi fost un manechin, dar surîzîndu-i, ca s-o facă să înţeleagă că nu ei personal, ci naturii în general se adresau observaţiile lui, — aici braţele sînt prea subţiri pentru tors, mîinile prea puternice pentru braţe, gîtul e gros. Picioare subţiri pe gleznе groase, dar restul minunat proporţionat. Vezi ce trebuie să iei şi ce trebuie să laşi. E gata? Nu. Din ce ţară vine martira dumitale? E o tînără grecoaică, venită la Roma pe urmele Sfîntului Pavel? E o fată din Nord, coborîtă odată cu Atila, în Galia lui Mérovée, convertită de primii episcopi? Vezi cîte tipuri diferite! Pe care îl alegi? Şi după ce l-ai ales, unde îl găseşti viu, în ziua de azi, corespunzînd idealului tău? Toate astea nu sînt uşoare, mai şopti D-nul Ritz, trecîndu-şi mîna pe frunte, vorbind mai mult cu gîndurile lui intime, decît cu mine, — şi cei care trec prin viaţă

fără să caute nimic dincolo de ea şi nu iau în seamă truda noastră, sînt fericiţi, fără îndoială.

Marieta se îmbrăcă tot aşa de încet cum se dezbrăcase, intră rînd pe rînd în toate hainele ei grosolane, ca un negustor care pune una după alta într-un sac de piele toate pietrele preţioase pe care le-a arătat, şi plecă fără să fi înţeles, de sigur, nimic, din tot ce auzise.

XXI.

N-aş putea să explic sentimentul care m-acoperise după ce ea închise uşa. Eram impresionat, febril de tot ce auzisem şi văzusem. Măreţia şi greutatea artei începeau să-mi fie limpezi. Din cîte închipuiri trebuie să mă dezbăr! Cît trebuia să învăţ! Am să am curaj? timp?

Şi pe urmă fata asta care îşi purta din atelier în atelier tainele frumuseţii, pentru o fărîmă de pîine, care avea să moară într-o zi într un spital — pentrucă unde putea muri decît în spital? — şi să slujească la demonstraţii anatomice pe masa unui amfiteatru, căreia ştiinţa îi va desface şi risipi membrele în armonia îmbinării cărora arta a găsit un izvor de inspiraţie, fata asta îmi lăsa o nesfîrşită tristeţe. Începui să mă gîndesc, pentru prima oară, de soarta a mii de nenorociţi cu care nu mă înrudeam prin sînge. Aş. fi vrut să-i fiu de folos acestei Marieta, căreia îi datoram prima mare senzaţie de artist. Nu mi-era străină şi păstram o amintire recunoscătoare acestei fete, căreia probabil Constantin nu i-ar fi cerut decît un moment de plăcere, poate pentrucă mă regăseam cast după încercarea asta şi, printr-un sentiment ciudat, n-aş. fi vrut să mai vadă şi alţii acest trup care mi se părea că îmi aparţine de acum înainte în chip material.

Era primul presentiment al omului care vrea ca tot ce i-a aparţinut o clipă, să-i rămînă pe veci. Şi îmi spuneam în mijlocul acestor gînduri:

— Uite vasăzică ce înseamnă o femeie!

D-l Ritz vedea că se petrece ceva cu mine. Priveam fix peretele şi nu spuneam nimic. Mă întrebă, părinteşte, la ce mă gîndesc. I-am spus drept.

— Foarte bine, îmi răspunse el, foarte bine, şi mă felicit că am încercat această experienţă. Am vrut mai mult decît să aşez un model sub ochii unui artist, am vrut să pun o femeie sub privirea unui bărbat tînăr, care sigur că se gîndeşte din cînd în cînd la femei. Am stat de vorbă şi cu mama ta. Îi era teamă de încercarea asta riscată. Cine avea să fie mai tare, artistul sau bărbatul? Artistul a învins, cum speram şi eu. Omul n-a văzut născînd în el, în faţa acestui spectacol, decît idei generoase. Eşti bine înzestrat băcte, şi sînt încîntat că te văd sub impresia care te stăpîneşte acum. Totuşi, domneşte o părere generală că moravurile artiştilor sunt mai uşoare decît ale celorlalte clase sociale, că pasiunea, viciul şi desfrîul domnesc la ei, ca la ele acasă. Ar părea adevărat la oamenii care nu ascultă de cît de imaginaţie, să se desfacă încet, încet de prejudecăţi, chiar de principii comune şi ca organismul acestor oameni excepţionali, ridicat de tensiunea spiritului la un diapazon mult mai ridicat decît cel comun, să aibă nevoie în intervalele muncii, de excitaţii supranaturale, care nu pot fi satisfăcute decît de plăceri exagerate. După unii aceste condiţii sînt chiar indispensabile geniului. Artistul, ca salamandra, n-ar putea trăi decît în foc, şi ar muri intrînd în atmosfera comună. Cînd însăşi natura lucrului lor, îi obligă pe pictori şi sculptori să se aplece easupra cărnii, se pare firesc să sufere mai mult decît alţii de influenţa ei. Ai văzut prin tine însuţi că nu e adevărat. Acolo unde arta, unde sentimentul frumosului există, el stăpîneşte sufletul ca şi imaginaţia, simţurile ca şi spiritul. Armonia morală există cît şi armonia fizică. Nu există nici o asociaţie durabilă între geniu şi viciu şi, cînd se întîlnesc într-un individ, una sau cealaltă învinge.

Cercetează viaţa intimă a celor care merită pe drept cuvînt numele de artişti, ai să-i găseşti pe toţi

oameni de bine, toți credincioși, și unii curați ca sfinții. Adevăratul geniu e casț. Opera lui, orice formă ar avea, e castă și ea. Imoralitatea într-o operă depinde de incapacitatea autorului, care neputînd ajunge la lucruri mari, aleargă la curiozități tainice și elemente tulburătoare.

Totuși, marii artiști, oricît ar fi de mari, rămîn oameni, și dacă scapă de viciu, desfrîu și pasiune, nu pot ocoli iubirea. Știința poate să-și facă adepții să uite pînă și existența femeii (Newton e o pildă), arta nu. Rădăcinile imaginației sunt în suflet. Dacă s-ar putea analiza chimic inima unui artist, s-ar găsi un sfert de nebunie și copilărie la trei sferturi de dragoste. Dragostea asta, după ce a rătăcit prin spațiu și a întrebat infinitul, se adună într-o singură ființă, care pentru iubit, întruchipează toate exigențele visului lui.

Nu-ți spun, copilul meu, să nu iubești decît marmura, ar fi zadarnic. Îmi dau seama că vei iubi, că vei iubi adînc, dar așteaptă cît poți de mult această iubire, care alături de muncă, va fi toată viața ta. Lasă natura, să dezvolte încet puterile de care ai să ai nevoie atunci, ca să primești acel ospe de neînlăturat și ca să suferi poate. Ai să te înșeli cîteodată, crezîndu-i ca mulți alții înaintea ta, ai să-ți deschizi inima unor străini, „marele prieten", dar vei iubi. Pe cine? N-are însemnătate. Să iubești! Asta e tot.

Vezi că îți vorbesc ca unui om mare. Dacă ai să poți să faci din femeia pe care o iubești tovarășa vieții tale și să rodești capodopere la lumina dulce a unui cămin liniștit, ai rezolvat marea problemă: Harul contopit cu Puritatea, Frumosul cu Binele. Eu ți-o doresc, pentrucă te iubesc din toată inima. Condideră-mă ca pe tatăl tău și spune-mi mie, tot ce nu-i poți spune mamei tale. Experiența, prietenia și sfaturile mele sunt în serviciul tău, pentrucă ai să ajungi mai departe decît mine, ceeace (D-l Ritz surîse trist) n-o să-ți fie greu!

Așa mi-a vorbit d-nul Ritz și ziua asta mi-a rămas însemnată în amintire. Am povestit-o pe larg,

pentrucă e data intrării mele definitive în carieră. Am încheiat-o cu mama, pe care am liniştit-o complet în privinţa mea.

Seara, cînd m-am întors de la ea, ţineam capul sus şi mergeam sigur. Mă simţeam un bărbat gata la toate luptele nobile, plin de cele mai înalte sentimente. Aş vroi să aibă cineva nevoie de mine, numaidecît. Sufletul mi-era plin. Eram iubit! Mi se făgăduise talent, glorie, avere, aveam sănătate, curaj şi nădejde. Cînd m-am întors în odăiţa mea, am deschis fereastra şi am privit cerul străvezu, liniştit. Am plîns aproape un ceas, fără să-mi dau seama şi pe urmă am adormit ca un copil.

Din acea zi, d-l Ritz şi prietenii lui începură să se poarte cu mine. ca nişte camarazi. Cei mai cunoscuţi artişti se interesau de mine şi mă chemau la ei acasă. Eram încurajat din toate părţile. Încet, încet, am fost iniţiat la viaţa acestei generaţii entuziaste, tumultoase, aprinse, a Restauraţiei, cu care posteritatea va mai avea de furcă într-o zi. Multora dintre cei căzuţi, nerecunoscuţi în noaptea uitării, viitorul le va aduna, recules,osemintele şi le va păstra numele. Generaţie exagerată poate, dar sinceră chiar în greşeli şi excese.

Am văzut în curînd cîtă dreptate avea D-l Ritz. Nici unul dintre oamenii superiori ai acestei epoci, pe care şi timpul i-a recunoscut, n-a trăit o viaţă care să nu poată fi dată la iveală. Nu căuta dar, ca să mă aperi şi să-mi micşorezi crima, vreo scuză în vreun exemplu prost ce l-aş fi avut sub ochi sau în lumea excepţională în care am trăit. Şi nu lăsa, te rog, această teorie comună să fie întoarsă de adversarii împotriva mea. Nu o primesc drept argument nici pentru, nici contra. N-am avut şi n-am fost pildă de viciu.

Vinovaţi de acest prost renume al „artistului", sunt indivizii dezmăţaţi, corupţi şi leneşi, care se numesc aşa pentrucă asta nu-i obligă la nimic şi îl explică în ochii lumii. I-am văzut şi eu, lîngă mine, dimineaţa prin ateliere, seara prin cîrciumi, noaptea pes-

tot. In totdeauna în ajun de a crea o operă mare, şi după ce au urlat toată viaţa împotriva a tot ce le-a fost superior, dispar, fără să lase o urmă mai însemnată decît fumul pipei lor. Aştia sunt tot atît de artişti, pe cît sunt faliţii negusori şi dezertorii soldaţi. Orice clasă socială îşi are pleava ei, ăştia sunt pleava noastră...

XXII.

Am recitit prima parte a acestui memoriu, sau mai curînd, acestor memorii. Sunt prea lungi, au prea multe ocoluri, amănunte inutile, încetiniri. Se vede că mi-e frică să ajung la fapte. Totuşi, trebuie să mă hotărăsc. Haide, curaj! să încerc să uit că e vorba de mine!

XXIII.

D-l Ritz primea o dată pe săptămână. Pentrucă făcea parte şi din clasa artiştilor, şi din clasa aristocraţiei, le oferea amândurora un teren neutru pe care se întîlneau cu plăcere. In prima lună a Carnavalului, lumea se bătea pentru invitaţii. La unul din aceste baluri, ultimul pe care l-a dat, d-ra Ritz l-a întîlnit pe contele Niederfeld, un suedez tînăr şi bogat, ataşat la ambasadă, cu care s-a căsătorit peste cîteva luni.

La acelaşi bal, Constantin, care era atunci elev la Saint-Cyr, purta unul din acele costume excentrice, pe care Gavarni l-a popularizat. N-a stat acasă decît puţin, apoi, către ora două, s-a făcut nevăzut şi s-a dus să-şi sfîrşească noaptea la teatrul de varietăţi, unde se dădeau pe atunci baluri mascate cu mare faimă. A doua zi, luă un aer dezgustat şi dezmăgit, care cerea întrebări. Ca să nu-l întristez prea mult, l-am întrebat.

Imi povesti despre prima lui dragoste, născută la ora două noaptea şi moartă în zori, al cărei co-

tum şi-l aducea aminte, dar căreia nu-i cunoştea numele.

Printre doamnele pe care le cunoscusem la bal, una, d-na Lespéron, păruse să aibă multă simpatie pentru mine. Era o femeie plină de lirism, ca să nu spun pedantă, cu un mic aer de ţicneală, dar în fond bună, şi care alcătuia versuri nici mai bune nici mai rele decît cele ale epocii, în genul romantic al lui Lamartine, Hugo, Musset.

Acea epocă a fost plină de poeţi din care azi n-a mai rămas nici ridicolul misterioasei lor celebrităţi, poeţi care aveau toţi o durere tainică, o iubire necunoscută. Toţi ascundeau, sub un colţ acoperit de iarbă al unui cimitir de ţară, mormîntul neştiut al unei Elvire, la care veneau să plîngă, să întrebe cerul, să-l blesteme pe Dumnezeu şi să încheie cu un imn către creaţiune. Clopotele, brazii, luna, umbrele, cadavrele şi liturghiile erau la ordinea zilei, consumate dezordonat.

Această incontinenţă poetică şi acest patos, — în care se amestecau puţin Byron, puţin Voltaire, o leacă de Goethe, de Ronsard şi de Chateaubriand, şi căruia nu-i lipsea decît Molière ca să-l imortalizeze în bufon — îşi avea hotelul lui Rambouillet şi sucursalele lui. Astfel, în fiecare seară de la ora nouă la miezul nopţii cîte un mic salon literar, satelit umil al stelei Recamier, primea, şi acolo, rezemaţi de cămin, cu obrazul palid, cu părul răvăşit, cu ochii înnecaţi, cu vocea cînd muiată în lacrimi, cînd sonoră şi vibrantă, un poet sau o poetă, aruncau în jurul lor, peste capetele reculese şi ciufulite a vreunei Sapho bătrîne, sau tinere Corine, vasta şi puternica lor poezie. Apoi urmau strigăte, lacrimi, elanuri, strîngeri de mîini şi îmbrăţişări.

D-na Lesperon avea şi ea un asemenea salon. Era convinsă că luptă cu templul în care autorii lui Renè, cu fruntea încreţită, cu privirea fatidică, încununat de lauri, cu sulul de Memorii în mînă, înfăşurat de fumul tămîiei, aşteaptă cu [illegible] să se surpe lumea, ca să-i facă un [illegible] el.

D-na Lespèron era primită la d-nul Ritz şi el se ducea la ea. Inghiţea acolo elegie, un pahar de apă cu zahăr şi se întorcea acasă rîzînd de acea lume cinstită şi ridicolă.

Totuşi, d-nul Lespéron, director într-un minister, cel mai de treabă om din lume, o rugase pe nevastă-sa să-şi publice „Dureri şi Speranţe" sub alt nume decît al lui. D-nul Lespéron făcea mai mult parte din şcoala Desangier, de cît din a lui Byron. Îi plăcea să mănînce bine şi apoi poeţii şi muzele, însufleţiţi de exemplul celorlalţi, se amestecau şi se distrau ca niste muritori de rînd.

In timpul aceloraşi ierni, care aveau să influenţeze atîtea vieţi, d-na Lespéron dădu şi ea, la mijlocul carnavalului, un bal costumat, la care am fost şi eu. poftit.

Pe la ora 11, văzurăm intrînd o doamnă de vreo 40 de ani, costumul Mariei de Medicis, aşa cum a pictat-o Rubens, salutînd în dreapta şi stînga cu o măreţie de circumstanţă. Avea părul blond-cenuşiu, carnea pufoasă şi grasă ca a unei regine hrănite cu prepeliţe şi dulciuri, dinţi frumoşi, gît rotund, puţin cam scurt, şi încheeturi fine. In tinereţe trebuie să fi fost de o frumuseţe excepţională, judecînd-o după cît de remarcabilă era încă acum, care nu lăsau să se piardă nimic din tot ce era bun în natură, şi care, cînd primăvara viitoare, se bucurau de rozele lui decembrie strecurate printre frunzele ofilite.

Dar din nenorocire pentru ea, Maria de Medicis ura urmată de un paj, care-i ţinea trena. Pajul era chiar fetiţa ei, un copil de vre-o 13 ani, plămădită din trandafiri, amoră şi zăpadă, îmbrăcată în catifea şi mătase neagră cu bufe, cu bucle de aur sub toca întunecată. Dacă mama-sa era un Rubens, copila era un Van Dyck. Unde să poţi găsi comparaţii, nu ca s-o simţi, s-o re[illegible]

Inchipueşte-ţi că trandafirul ar rodi un fruct de culoarea lui, de o f[illegible] şi cu gust [illegible] cu culoarea, cu liniile, cu mireasma fiecă[illegible]

totdeauna, deşi se vorbeşte prea mult de ea. Primele clipe în care floarea se preface în fruct, încă străvezie, dar fermă, în care mirosul e ca beat şi gustul se naşte, şi poate că ai să simţi a suta parte din ceeace a simţit toată lumea şi mai ales eu, la îngereasca ei arătare. Pentru mine, ea nu era o fată, nici un copil, nici o femeie, era Femeia, Simbolul, Poema, Abstracţia, Enigma veşnică, ce face şi va face totdeauna să ne tremure, să ne doboare şi să ne îngenuncheze minţile, filosofiile, religiile, umanitatea. Tot sufletul mi se adunase în ochi. Am încercat atunci pentru întîia oară ceeace îmi rămăsese neînţeles: femeile care dărîmaseră imperii, tipurile feminine create de poeţi, care pasionaseră generaţii întregi şi cărora eu nu admirasem decît existenţa epică. Nimic nu mi se păru atunci mai simplu decît să schimb faţa globului pentru o femeie şi să primesc dela ea o încurajare sau o degradare, încununarea geniului sau ocara. Eva, Pandora, Madeleine, Cleopatra, Phrynea, Desdemona, Manon Lescaut, Emma Lyonne, trecură prin faţa mea, şoptindu-mi: „Acum înţelegi?" „Da, înţeleg!" le-am răspuns.

Regina şi pajul ei dădură ocol salonului, ea cu o înclinare din cap, el cu un surîs ce-i ridica colţurile gurii roşii. Ceilalţi invitaţi jucau şi ei, tot atît de solemn ca cele două actriţe, aceeaşi comedie, şi se înclinau pînă la pămînt în faţa lor, ca nişte supuşi şi vasali. Am trecut în primele rînduri şi sorbeam cu ochii grupul acela, sau mai curînd pe fată, pentrucă maică-sa nu mă mai interesa.

Începusem chiar să am pentru ea un fel de furie. Nu-i puteam ierta că se ivise aşa în public într-un costum de o mie de ori mai indiscret decît cea mai uşoară rochie şi cel mai mare decolteu, cu frumuseţea precoce a fiecăsi. Trecură pe lîngă mine fără să mă vadă. Nu bănuia că, începînd din acel ceas, intram în viaţa lor; nimic nu le spunea cu ce ciudată menire pătrundeau ele în destinul meu. Eu însă am simţit şi am tresărit ca la atingerea unui fluid

electric, când privirea vagă a pajului ne-a mulțumit colectiv. Da, acum îmi aduc aminte. Zidu. salonului s'a deschis și ca într-un fulger am văzut într-o clipă viitorul.

Dansul începu. Pajul dansa cu regina. Când se isprăvi cadrilul, mă apropiai, ca chemat, de fată și o invitai la cadrilul următor. Aveam nevoie să fie puțin a mea, cît de puțin.

— Dar bine, d-le, zise ea, bărbații nu dansează între ei.

Îmi întoarse spatele, ca să se ducă să invite o fată. Nu îmbrăcase numai costumul, era hotărîtă să joace și rolul de băiat. N-am fost supărat. Nu voia să danseze cu mine, dar n-avea să atingă decît mîini de femei. Ca toți ceilalți, n-o mai părăseam din ochi. Era pentru toată lumea punctul central al serbării. Maică-sa se așezase într un colț, unde vorbea, respira și își făcea vînt zgomotos. Privind-o mult, îmi păru că descoper trăsături rele pe fața ei, simpatică la început. Ochii ei erau reci și goi, fără acel punct luminos căutat de pictori și care, rază sau rouă, însufletește și îndulcește o privire. Buzele îi erau subțiri și băteau ca două ciocane vorba. Vocea, adică sufletul exaltat și trimis prin sunet, adică expresia cea mai înaltă și esențială a ființei gînditoare — pentrucă poți să te consolezi cînd ai pierdut vederea, dar nu cînd nu mai auzi — vocea ei suna metalic, în murmurul general, ca sunetul scos de un țocilar în zgomotul unui oraș de provincie.

In conversația ei, sau mai de grabă în monologul ce-l spunea necontenit, ca o păpușă mecanică întoarsă, reveneau ca un refren aceleași cuvinte: „fata mea", „cealaltă fată a mea", „tată-său"; „fata mea"; „bărbatul celeilalte fete a mele".

Cîteva persoane mai în vîrstă, resemnate să-și petreacă bine sau rău noaptea acolo, pînă cînd copiii lor aveau să se decidă să plece, aveau aerul că o ascultă și dădeau ritmic din cap, prefăcîndu-se atenți.

In tot acest timp, pajul dansa și versul care cir-

cula atît de mult pe atunci ar fi putut să le fie avertisment, şi ei şi maică-si, care era atît de mîndră de ea:

„Îi plăcea prea mult dansul.
Şi asta a pierdut-o!"

În adevăr, fata se arunca cu atîta sete în vîrtej, îşi pierdea aşa de mult capul, încît trebuia din cînd în cînd să treacă într-un mic budoar gol, să respire un aer mai curat. Acolo, cu mîna pe piept, îşi dădea căpşorul pe spate, ca o pasăre care bea o picătură de apă şi caută deasupra ei aerul care-i lipsea. O priveam fără ştirea sa. Fiecare gest îi era grațios, fiecare atitudine un tablou. Îi plăcea să-şi vadă orice mişcare repetată de multele oglinzi care o înconjurau. Se aşeză jos la un moment şi, scoţînd din corsaj o batistă brodată şi parfumată, începu să-şi bată cu ea obrazul, ca un adevărat copil de casă. Apoi privi în jos şi acompanie cu mici înclinări ale capului muzica, dansul, parcă şi cu gîndul. Apoi gura îi rămase întredeschisă, privirea nehotărîtă, capul se înclină pe-o parte, respiraţia i se făcu regulată, picioarele se destinseră, batista îi căzu din mînă. Copilul adormi.

XXIV.

Stăteam în uşa budoarului, oprind trecerea. Voiam să păstrez numai pentru mine privelişte aceea, cu atît mai mult cu cît, de cîteva minute, chipul ei mi se părea cunoscut. Ştiam sigur că nu-l văzusem niciodată, pentrucă m-a uimit din prima clipă, dar îmi semăna cu cineva cunoscut. Cu cine? Cîndat, amintirea îmi aducea aceeaşi figură în haine băieţeşti, era chipul unui băiat adevărat, şi numele lui îmi era pe buze, fără să mi-l aduc limpede aminte. Mi se părea că îşi bat joc de mine: „Cum, nu mă cunoşti? Uită-te bine, vezi cum semănăm! Nu se poate o asemănare mai mare!"

Aş fi rămas acolo toată noaptea, dar Iza (aşa o

chema diminutiv dela Izolda) nu putea să dispară din bal, fără să se observe. Cîteva fete veniră s-o caute. Le-am făcut semn că dormea. Somnul ei fu respectat şi lumea veni să-l admire, aşa cum admira tot ce făcuse ea timp de două ceasuri. Dansul înceta, orhestra tăcu.

— Fă o schiţă, îmi zise deodată d-l Ritz.

L-aş fi îmbrăţişat în faţa lumii de bucurie că îmi ghicise atât de bine gîndurile.

M-am dus să caut hîrtie, peniţă şi cerneală pentrucă numai cerneala putea da tonurile tranşante de negru. O fată se aşează la pian şi, acompaniindu-se cu jumătate de voce, începu să cînte o Berçeuse de Chopin. Unii priveau, alţii ascultau, toţi tăceau. Respiraţia copilului începuse să se ia după ritmul acelei muzici în surdină, ce ne înfăşurase pe toţi în aceeaşi senzaţie, ca după o baie maură, cînd toate simţurile se topesc armonios.

Cîteva persoane grupate în spatele meu îmi încurajau mîna, ce devenise iute ca gîndul, cu murmure: „Bravo! Aşa e! Tocmai aşa!" Sst! Tăcere! şopteam eu, ca să nu se trezească frumoasa adormită. Începuse să se lumineze de ziuă şi raze albe de lumină făceau să pălească lumina artficială. Un invitat deschise pe neaşteptate obloanele, iar altul stinse în acelaşi timp luminările, ca să vadă ce impresie va avea lumea. Femeile, surprinse, fugiră ţipînd, ca şi cum hainele le-ar fi căzut deodată de pe umeri.

Fata se trezi la zgomot, privi împrejuru-i ca să-şi dea seama unde se află, se ridică dreaptă în zorile luminoase, care jucau pe floarea chipului său şi care dăduseră celorlalte fete o culoare de mormînt. Lumina o îmbrăca asemeni unei mîngîieri şi ea nici nu-şi dădea seama de triumful delicatei sale frumuseţi. Îşi dădu seama că fusese în timpul somnului eroina unui eveniment. Se apropie de mine, să vadă ce putusem desena în mijlocul unui bal. Se recunoscu şi fu încîntată.

— Mi-l dai mie?

Întindea mîna cu o nerăbdare de copil.

— Sigur, domnişoară, dar trebuie să-l lăsaţi să se usuce. Chiar în dimineaţa asta am să-l încadrez. Dacă mama d-voastră îmi îngăduie, am să vi-l aduc eu însumi.

— Azi?

— Azi.

Mama şi fiica se priviră neliniştite.

— Vă previn că suntem încă prost instalate, spuse mama, înroşindu-se mai tare sub roşul care, acum la lumina zilei, părea o mască.

— Asta nu înseamnă nimic, d-nă, dar dacă totuşi vreţi să vă trimit cu desenul...

— Nu, vino dumneata, glăsui fata.

Ne despărţirăm. Mi se strînse inima cînd le văzui în plină zi costumele de catifea de bumbac, cam roase.

Pînă să se urce în trăsura ce le fusese adusă, mama se înveli într-un şal cu carouri roşii şi cenuşii, iar fata îşi puse pe umeri o haină de lînă neagră, din a cărei căptuşeală, tăiată pe ici şi pe colo, atîrnau bucăţi de molton. La porunca maică-si, îşi scoase toca şi îşi înveli capul într-un fular de lînă albastru, pe care îl scoase dintr-un buzunar. Maria de Medicis îşi puse galoşii şi, ridicîndu-şi coada rochiei, îşi arătă picioarele, ciorapii groşi de aţă şi pantofii de satin uzaţi. O împinse pe fată în birjă, zicînd:

— Suie-te iute, să nu răceşti!

Se urcă şi ea în urma fetei, ajutată de două persoane. Cu toată demnitatea ei regală, se vedea bine că n-ar fi fost supărată dacă le-ar fi condus cineva şi ar fi plătit trăsura. Eu muream de dorinţă să mă ofer, dar nu îndrăzneam.

Doi, trei băieţi, care stăteau în drum, cu nasul roşu şi dîrdîind, în loc să se ducă la şcoală, îi aruncară reginei-mame apostrofa tradiţională a carnavalului parizian. Birjarul cu haină cafenie, cu guler triplu, cu boneta de lînă trasă peste urechi şi cu şapca pe-o ureche, cu mîinile mari şi stîngace strînse în mănuşi croşetate, verzi, cu margini roşii, plesni

cu biciul în aer şi caii porniră. Copiii, rîzînd, o rupseră de fugă. Pajul scoase capul prin ușa trăsurii şi îmi spuse:

— Să nu uiți de portretul meu!

Mama strigă:

— Cheiul de l'Ecole, n-rul 78.

Birja se depărtă, ducîndu-le pe amîndouă şi toată viața mea cu ele.

XXV.

M-am întors de la bal, cum mă şi dusesem, cu Constantin. Nu-i vorbeam decît de Iza şi mă miram că nu e şi el tot atît de fermecat ca mine.

— Nu vezi că e un copil? îmi spunea el. Doar n-ai să te îndrăgosteşti de ea.

— Nu pot să mă îndrăgostesc de o fată de treisprezece ani, dar o admir. E cea mai frumoasă ființă ce se poate visa.

— Ştii a ce îmi seamănă? E ca o statuiede Saxa, ți-e mereu frică să n-o zdrobeşti.

Avea dreptate. Apoi adăugă rîzînd:

— Nu e operă de artă mare, cum ar zice tata. Dar la gîndeşte-te, cu cine aduce?

— Ți se pare că seamănă cu cineva?

— Da, chiar extraordinar de mult.

— Spune repede. Şi mie îmi umbla prin cap un nume, de două ceasuri.

— Cu un coleg al nostru, căruia i-ai dat odată un pumn.

— Cu Minati! Adevărat! Minati! Cum de nu mi-am dat seama la început?

— Dacă îl seamănă la moral, ca la fizic, strașnică fată trebuie să fie! Şi maică-sa! Ah; maică-sa! Ce tip! Asta trebuie să fi avut la aventuri!

Schimbai vorba. Cu toate că nici femeia aceea, nici fata ei nu-mi erau nimic, nu puteam să aud vorbindu-se rău de ele.

Nu m-am culcat şi, retuşîndu-mi desenul, am aş-

teptat momentul vizitei la cheiul de l'Ecole. Timpul se scurgea încet.

N-aș putea exprima sentimentul și nevoia ce simțeam s-o văd pe Iza. Nu, nu eram îndrăgostit. Nu puteam să fiu amorezat de o fetiță, pe care aveam s-o găsesc poate acum cu rochiță scurtă, ghete cu șireturi și șorț de uniformă. Nu, făptura ei abia schițată mă făcuse să pricep ce e dragostea, dar nu mi-o inspirase.

De altfel, nu știam să fac nimic pe jumătate. Sau rămîneam în întregime nepăsător față de orice și lumea putea să se năruie în jurul meu, fără să întorc măcar fața către ea, sau mă aruncam cu capu-nainte. Am avut o fire extremă în orice, care n-a cunoscut calea de mijloc, o fire nervoasă, ce mi-a poruncit, m-a înflăcărat, m-a doborît, și pe care n-am fost niciodată în stare s-o stăpînesc. Întîmplările, amărăciunile și gîndurile copilăriei mele, mi-au dezvoltat aceste dispoziții, din care s-au tras toate greșelile, dar și bucuriile și succesele.

Trăiam deci în acele clipe acel zbucium bolnăvicios, ca un avertisment al soartei. Eram atras pe cheiul de l'Ecole, prin una din acele afinități elective de care Goethe a vorbit, poate prea pe larg, dar care sunt indiscutabile. Mă duceam — de ce mă duceam așa, ca împins? — să văd un copil pe care îl cunoscusem în ajun, care avea să plece în curînd, pe care poate n-aveam să-l mai revăd; dar pe care va trebui, totuși, să-l mai văd, cît mai repede, acum!

In graba mea am călcat peste convenințe și chiar la prînz am trecut pragul casei Izei. Casa avea un aer sărăcăcios și oricui, afară de mine, i s-ar fi părut ciudat că pasărea aceea fermecătoare își făcuse cuibul acolo. Dar rîndunelele se cuibăresc oriunde și duc pretutindeni primăvara și speranța.

XXVI.

Casa era îngustă și lungă, cu două ferestre în față la fiecare etaj, cu jaluzele dislocate și cu gemu-

lețe ver[illegible], pe care soarele vînăt de februarie le făcea de cositor.

Chichița portarului, dibuiai mult pe sub scară, ca s-o găsești și, după ce-ți spărgeai capul de pragul de sus, dădeai de o făptură de care aflai că e bărbat ori femeie, numai după ce-i vedeai hainele. La întrebare răspundea surd, fără să se clintească:

— La al treilea.

Am urcat în șilă, cu toată siguranța picioarelor de douăzeci de ani, ținîndu-mă de plimbul scării răsucite. Casa asta era un puț răsturnat. Lumina venea de jos în sus.

Ajuns la al treilea cat, nu-mi mai ajungeau două mîini ca să pipăi și m-am izbit cu capul de ușa la care trebuia să sun. Am răsuflat de odihnă și am descoperit apoi mînerul soneriei.

— Cine-i acolo? rosti de după ușă o voce pe care o recunoscui a pajului și care parcă arunca mărgăritare pe scară.

— Eu, Pierre Clemenceau; îți aduc portretul.

— Ah, vezi că sunt singură și mă îmbrac; așteaptă puțin.

Și auzii niște papuci, depărtîndu-se de ușă.

Adăstai cîteva secunde și ușa se deschise spre un antreu întunecat. Văzui mai întîi o mogîldeață neagră în dreptul ferestrei. Apoi capul se desluși mic în umbră, ca un nimb, ca al icoanelor bizantine. Însomn, părul i se cifulise și-i strălucea.

— Mama nu-i acasă. Dar poftim, totuși. Nu vă așteptam așa curînd. E dusă după treburi, mama. Intrați în salon.

Odaia cinstită de ea cu numele de salon, da spre gîrlă, spre „Samaritaine", spre Institut, spre podurile și toate monumentele pe care ceasurile zilei le colorează așa de variat. Am înțeles că se mulțumea cu acea casă neagră și murdară pentru priveliște, tovarăș acum grav, acum zîmbitor, pururea poetic, al muncii singuratice, confident al amărăciunilor și visurilor tuturor acelora cari sunt încătușați de pămînt și al căror duh are mai multă nevoie de spa-

ţiu. Cerul ar trebui să fie uzat în această parte în care toate tinerele priviri l-au străpuns necontenit, întrebîndu-l de viitor. Această latură a Parisului a văzut, vede şi va vedea născînd şi trudind generaţii stăruitoare, al căror sînge roşu şi viu reînnoieşte, la cîte 15 ani, vigoarea intelectuală a Franţei.

Am intrat în salonul tapetat în cenuşiu, cu buchete alburii, tapet rupt pe alocuri, murdar. Un mare portret, nici bun, nici rău, fără cadru, ce înfăţişa pe un ofiţer străin, cu mustăţi mari, cu cruci multe, acoperea peretele principal, deasupra pianului încărcat cu caiete de muzică, în neorînduială. O măsuţă de acajou, o sofa galbenă, un fotoliu à la Voltaire, de catifea roşie, trei scaune cu spetează şubredă, o masă de lucru aşezată lîngă fereastră şi plină de gheme de mătase şi de mărgele de oţel, un covoraş al cărui desen ajunsese hieroglific, aruncat în faţa căminului, care era împodobit cu o pendulă de alabastru şi de două sfeşnice argintate, epocă Ludovic al XVI-lea, se reflectau într-o oglindă negricioasă. Acesta era, şi nişte perdeluţe veştejite de soare şi de jilăveală, mobilierul odăii. Pe fiecare din mobile se găsea cîte o parte din costumul negru, dezbrăcat în grabă de faţa obosită şi, în mijlocul tuturor acelor vechituri, acelei dezordini, acelei prăfării, Iza, adică tinereţea, graţia, primăvara, viaţa. Era înfăşurată într-un fel de halat lung de caşmir albastru, cu guleraş de lebădă, pe care îl ţinea cu mîna stîngă pe piept, pe cînd cu mîna dreaptă îl ridica mereu, ca să nu-l calce în picioare. Era uşor de văzut că sub acel halat nu avea decît cămaşă şi jupon, care se iveau din cînd în cînd, cu toată grija ce-o avea fata să le ascundă. Orice artă nu ar fi în stare să repete ondulaţiile uşoare şi graţioase ale acelui trup, care vibra sub stofa moale a halatului, făcut pe semne pentru cineva mai voinic.

Iza ajunsese la vîrsta la care pudoarea luptă cu nevinovăţia şi nevinovăţia învinge, din obişnuinţă. Curiozitatea, care o muncea să-şi vadă portretul înrămat, o făcea să uite la răstimpuri de precauţiile

pe care trebuia să le mențină, cînd era astfel îmbrăcată. Cînd a desfăcut desenul din hîrtie, i-am văzut, fără să vreau, umerii mici și decolteul. Într-o mișcare mai repede, pe care o făcu să-și salte puțin fusta, își pierdu un papuc, și piciorul ei intră grabnic la loc, ca o pasăre în cuib. Plictisită în cele din urmă de atîtea precauții zadarnice, luă pe de un scaun o eșarfă, se încinse cu ea, și scăpă de grijă.

— Stai să văd! stai să văd! spuse ea dînd fuga la geam. Ce frumos e! Păcat că dormeam! Nu mi se văd ochii.

Ridică spre mine ochii [illegible], albaștri, cu lungi gene negre, ochii lui Minati.

— O să mai facem unul, două, zece, dacă vrea.

— Cînd?

— Și-acum numaidecît.

— Nu aici; nu e în îndemînă; în atelierul d-tale mai bine.

— Atunci am să-ți fac și bustul.

— Adevărat?

— Adevărat!

— Numai vezi că-noi plecăm peste opt zile.

— Avem destul timp.

— În ce ai să-l faci?

— În lut și am să-l ard.

— Cum se face asta?

I-am explicat.

— Și ai să mi-l trimiți mie?

— Da.

— În Polonia?

— În Polonia

— Are să se spargă pe drum.

— Nu, sau ți-l păstrez, pînă te întorci.

— N-am să mă mai întorc niciodată.

— Niciodată?

— Nu. Am să mă mărit acolo.

— Te gîndești de pe acum la măritiș?

— Eu nu știu, mama spune așa. Ar fi bine să-mi faci și mîinile. Se spune că sînt foarte frumoase.

Își arătă mîinile, care erau, în adevăr, minunate;

mici, pline, cu degete subțiri, cu unghii trandafirii, cu încheieturi moi, mîini care păreau că se topesc, pe care frigul le face mai albe și de care trebue să te ferești mai tare decît de ghiarele de tigru. Poate că în genul acesta de mîini a indicat natura mai limpede ca oriunde gustul, caracterul și pasiunile unor femei.

— Ce albe sînt; la vîrsta d-tale asta e rar!

— Dorm cu mănuși. Mama are mare grijă de mîinile mele, spune că ele și picioarele sînt frumusețea cea mai însemnată a femeii.

Era gata să-mi arate piciorul, dar se opri. Ce amestec de nevinovăție, cochetărie și orgoliu! Cîtă grație în defecte ca și în calități. Spuse deodată:

— N-o să putem să-ți plătim bustul, nu sîntem bogați. Am să-ți lucrez însă o pungă. Uite ce pungi frumoase fac!

Imi arătă ce lucra, cînd ușa se deschise cu zgomot. Un bărbat năvălind să-și prindă nevasta, n-ar fi intrat altfel. Era mama. N-am putut să nu tresar. Iza întoarse abia capul.

— Tu ești, mamă? De ce intri cu asemenea zgomot?

— Portăreasa mi-a spus că e un tînăr aici.

— Da, ei și?

— Ei și, nu se cuvine.

— De ce?

— Pentrucă nu se cuvine, și nu înțeleg dece domnul a venit la o asemenea oră, la niște femei cumsecade, pe care nu le cunoaște, și de ce stă cu fata, cînd maică-sa nu e acasă.

Murmurai cîteva scuze.

Iza îmi tăie vorba și-i explică maică-si ceva în limba polonă. Contesa se îmbătînzi numaidecît, luă portretul și zise:

— Du-te de te îmbracă, fetițo. Înțelegi d-ta, d-le, — și puse portretul pe masă, fără să-l privească — o fată tînără e lesne compromisă. In situația noastră, cea mai mică bîrfeală ne poate face mult rău, Izei mai ales. Dacă n-aș fi supraveghiat-o așa pe

cealaltă fata a mea, n-aș fi făcut căsătoria admirabilă, pe care am făcut-o, cu cineva din cele mai nobile familii poloneze. Nu sîntem bogați, și în Polonia, ca și în Franța, averea joacă mare rol. Bărbatul meu a fost ruinat în ultima reformă. Era pentru independență. Era un nebun. Țarul Rusiei îi făcuse propuneri foarte frumoase, dar le-a respins. Frate-său le-a primit și-i merge bine. Acum ocupă unul din cele mai înalte posturi la Petersburg. Era al doilea copil. dela moartea lui Jean (Jean era numele de botez al soțului meu), el e singurul reprezentant al numelui lor. Averile noastre sînt confiscate. Eu care n-am motivele lui Jean să fiu patrioată, eu sînt finlandeză, m-am adresat cumnatului meu, ca să intervină la țar pentru noi. Am acum vești bune, de asta și plecăm.

Fata mea cea mare s-a măritat cu un om bogat. Nu avea zestre și știi cum sînt copiii, cînd ajung la casa lor! Nu-i mai pasă de mine Imi scrie la scrisori dar sînt pline numai de vorbe. Nu pot să mă rezem pe ea. E frumoasă, dar nu cît Iza. Ai văzut ce succes a avut ieri? Așa e pretutindeni, unde ne ducem. Fata asta va ajunge pe tron, știu eu ce spun. Are instincte de regină; am eu planurile mele. In Rusia, căsătoriile între fetele sărace și prinți nu sînt raritați. Petru cel Mare s-a însurat cu o slujnică și el însuși era un bastard. Fata mea e nobilă, tot atît de nobilă ca marele Radzywill sau Gartcryski! Cînd era mică se juca cu unul din copiii țarului, cînd veneau la Varșovia. Nu erau decît copii, dar știu de undeva că n-a uitat-o și, cînd are s-o vadă iar, are s-o iubească din nou. Restul o privește pe ea, și pe mine puțin. Nu e prinț moștenitor, adevărat, dar are șansele lui. Nu poți să știi cine o să trăiască și cine o să moară în familiile imperiale rusești

O cresc pe Iza anume pentru asta. Vorbește patru limbi: franțuzește, englezește, polonezo și rusește. Trebuie să-mi faci un portret frumos al ei.

Asta e bun, dar n-ajunge. Un portret pe care să-l fac să ajungă sub ochii prințului. Am acolo ur prieten care, dacă mi-ar cunoaște planurile, s-ar împotrivi numaidecît, din gelozie, în loc să-și vadă interesul lui într-o asemenea alianță, pentrucă Iza nu l-ar uita pe ai ei. E o fată foarte bună, are inimă, lucrează ca o zînă și acceptă toate lipsurile.

N-avem de ce să ne rușinăm. Pot să-ți spun dumitale, care muncești ca să-ți cîștigi viața, că am trăit la Paris zile cînd n-am avut un gologan. Ei bine, Iza cînta și atunci și s-a întîmplat să trăim din lucrul mîinilor ei. O Dobronowska să vîndă pungi lucrate de ea! Dar mă întrebi atunci, ce căutam la bal! Trebuie s-o duc să se distreze puțin mititica, și apoi se pare că d-na Lespéron cunoaște o mulțime de lume suspusă, care ne-ar putea fi de folos.

Zilele trecute, un director de teatru mi-a oferit patru mii de franci pe an, pentru fată. Iza are o voce foarte frumoasă. Am refuzat. O fată ca ea în teatru! Nu m-am supărat însă pe el, — nu ne cunoștea. Fie zis între noi, mie mi-ar plăcea mai mult s-o văd pe scenă, cîștigînd două sute de mii de franci pe an, decît măritată cu un burghez, care să n-o înțeleagă. Ar putea o asemenea fată să fie nevasta unui funcționar? E făcută să strălucească în vîrful societății. Dar pînă atunci nu trebue să fie bîrfită, de asta o supraveghez așa. E însăși nevinovăția. Nici eu n-am avut vreo aventură, cu toate că am fost frumoasă, și-acum chiar aș putea să mă mărit foarte bine, dar nu vreau.

Sîntem zilnic urmăriți pe stradă, pentrucă nu putem să luăm mereu trăsură. Iza pare mai mare decît e, are paisprezece ani, dar e aproape femeie. E făcută minunat. Un model ca ea, ar fi norocul unui artist. Dar nu poți să-l găsești în clasa de jos, unde îl cauți. Sînt frumuseți care țin de aristocrație. Taică-său era superb, cel mai frumos om ce l-am văzut. Iată portretul său, pe care [illegible] mine, deși mă stînjenește, fiind [illegible]

vîndut rama; prea îl mărea, şi-apoi am vîndut multe lucruri. Poftim, ştiţi de unde vin cu acum? Am să vă spun: dela Muntele de Pietate. O să pricepeţi acum de ce am ieşit de-acasă aşa de dimineaţă. Am pus amanet o bijuterie oferită de ambasadorul Austriei fiicei mele, care îi dase una din micile ei lucrări fiicei sale. Fără bijuteria aceea nu ştiu ce ne-am fi făcut. Să rămînă vorba între noi, căci aş muri de ruşine să ştie lumea cum stăm. De altfel aşteptăm bani din Polonia, dar, aşteptînd, trebue să trăieşti.

— Doamnă, doamnă, zisei emoţionat, de cum nu-tui strecura şi eu o vorbă, nu sînt bogat şi înţeleg mai bine ca oricare altul mizeria, căci mama nu era fericită. Dar cîştig o leacă de bani şi, dacă voi avea prilej să vă servesc, aş fi încîntat,

— Eşti un băiat drăguţ, spuse contesa luîndu-mi mînile, dar, pentru moment, nu avem nevoie de nimic. La plecare, dacă ne-o lipsi ceva, o să mă adresez d-tale. Din fericire nu avem chiria de plătit. Apartamentul ăsta ne-a fost împrumutat de un domn bătrîn, pe care l-am cunoscut odinioară şi care ni l-a pus la dispoziţia noastră cîtă vreme călătoreşte el. Om suferind, stă iarna în Orient, la fiul său. Nu-i frumos aici, dar am făcut mare economie.

Iza reapăru, îmbrăcată gros în haina de iarnă.

Mama şi fata trebuiau să iasă şi venise rîndul mamei să se îmbrace. Am rămas iar numai cu copilul, a cărui fizionomie nobilă luase, deodată, nu ştiu ce expresie de tristeţe, de suferinţă chiar. Ochii ei mari erau şi mai deschişi, obrajii păliseră, şi buzele întredeschise aproape erau albe. Se aşeză înaintea ferestrei şi privea ziua vineţie, silindu-se parcă să nu leşine.

Asemănarea ei cu Minati mă izbi şi mai mult. Mi se strînse inima, la ideea că ar putea muri ca el.

— De ce mă priviţi aşa? întrebă ea.

— Parcă aţi suferi şi mă îngrijorează.

— Am ameţeli. Asta mi se întîmplă cînd nu dorm destul.

— De ce vă duceţi la bal? Vă oboseşte.

— Vrea mama, şi trebue.
— Trebue? de ce?
— Ah, uite aşa.
Altceva nu mai răspunse.
— Şi mai e ceva, zisei, semănaţi grozav cu unul din foştii mei camarazi...
— Cu un băiat?
— Da.
— Mulţumesc de compliment.
— Dar cu un băiat care era frumos ca o fată.
— Cum îl chema?
— Andrei Minati.
— Poftim! Unde l-aţi cunoscut?
— In pensionul d-l. Frémin, unde a murit
Ea strigă:
— Mamă!
— Ce-i? întrebă contesa din cealaltă cameră.
Iza spuse atunci o frază lungă în poloneză privindu-mă cu coada ochiului ca să fie sigură că nu înţelegeam. Osteneala zadarnică: nu înţelegeam o iotă.
— Mama răspunse cu o monosilabă ce mi s-a părut că însemna „nu".
Ei bine, urmă Iza, întorcîndu-se la conversaţia noastră ca şi cum ceea ce-i spusese mamei nu avea nici o legătură cu discuţia noastră, sînt măgulită că vă aduc aminte de un prieten. O să mă ţineţi minte mai multă vreme.
Contesa intră.
— Haide, vino, zise ea. O să umblăm; asta o să-i priască.
— I-aţi văzut mîinile? mă întrebă ea.
— Da
— Uitaţi-vă la lumină.
Şi ea ridică mîna fiicei şi mă făcu să admir străvezimea extraordinară. Şi luînd mîna aceea între ale ei o sărută cu un fel de frenezie, zicînd:
— Ce frumoasă eşti!
Vorba aceasta făcu asupra copilului efectul unui

leac: obrajii i se colorară, zîmbi, își regăsise toate puterile. Coborîrăm.

— Ține-te de rampă, povățuia mama.

Se duceau la Champs-Elysées și le întovărășii. Cei cu care ne încrucișam, oameni de lume, oameni din popor, oricît de zoriți, băgau de sigur de seamă frumusețea tovarășei mele. Toți aproape, după ce treceau, se întorceau s-o mai vadă. Doi, trei se opriră în fața noastră, neclintiți de admirație și ne siliră să ne înclinăm la dreapta și la stînga, ca să ne urmăm drumul.

Iza parcă nu băga de seamă emoția ce o stîrnea. Se vedea însă că se plimba de obicei așa, zilnic, fără să oștenească.

Ne-am înțeles să vină să pozeze de a doua zi și n-am despărțit de dînsele în piața Ludovic al XV-lea părîndu-mi-se că vor să rămînă singure. Totuși n-am putut rezista dorinței de-a le urmări cu ochii, ca să văd cît sînt de admirate.

Era tocmai într-o duminică. Lume multă și ele urcau tiptil șoseaua spre Champs-Elysées. In tot lungul drumului, lăsau aceeași impresie. Ajungeau la bariera de l'Etoile, încă ascunsă de bîrnele. Apoi coborîră într-o casă mare, din care nu mai ieșiră. Cinau acolo.

Fiindcă nu le urmărisem din curiozitate, odată pierdute m-am dus acasă la mama, unde am povestit ce mă ocupa din ajun. Iza avea 14 ani. Pleca peste 8 zile. Mama, nu bănuia pericolul. I-am spus uimirile mele, căci nu-mi dădeam socoteala de tot ce vedeam.

Apariția aceea, casa în neorînduială, mizeria, cochetăria, nevinovățiile, ambițiile, tronul, Muntele de Pietate, talmeș-balmeșul acela mă năucea și mă intriga tot atît pe cît mă interesa copilul. Aș fi putut înțelege de exemplu: mizeria, Muntele de Pietate, munca, tristețea și resemnarea în prezent și speranțele chiar în viitor. Dar mizeria și balul, dar apartamentul domnului bătrîn și alianța cu țarul, dar Muntele de Pietate și costumul de paj?

Mama nu știa mai mult ca mine și se mulțumi să spună:

— Cucoana aceea n-are nici o rînduială, nici o chibzuială. E foarte rău pentru fie-sa, care spui că e frumoasă și că pare bună.

Cît despre d-l Ritz, căruia i-am povestit vizita mea și impresia ce mi-a lăsat-o, se mulțumi să-mi răspundă:

— Numai viața explică asemenea ciudățenii. Fă un bust frumos fetei, fă chiar o statuie frumoasă, dacă vrea mă-sa și de rest ce-ți pasă? Nu ți-e nici soră, nici fată.

A doua zi, mama și copila veniră la atelier, la ceasul convenit. Am început bustul dîndu-i trăsăturile primei mele lucrări: „Întîia deșteptare", care mi-a creat faima. După trei zile îl sfîrșii. Apoi am mulat mîinile fermecătorului model, apoi picioarele. Babușca (poreclă prea familiară ce-o dădea Iza contesei și care însemnează: bătrînă) atît de mult admira frumusețea și frumusețile fie-si că mi le-ar fi dezvăluit pe toate, după vorba d-lui Ritz, dacă aș fi stăruit puțin, atît era de fericită să găsească o admirație la fel cu a ei.

Șederea celor două femei la Paris se prelungi și am luat obiceiul să ne vedem zilnic.

La mine, Iza se considera ca acasă la ea. Stam împreună patru cinci ceasuri, în care timp ea rîdea, se juca, broda, cînta, dormea; căci își urma instinctele în totul. Ajunsese să facă parte din munca, din gîndul, din viața mea. Vorbăria neîntreruptă a mai-si nu-mi mai era neplăcută. Începuse chiar să-mi placă melopeele ei orientale, care ți se par la început discordante și false și al căror ritm monoton de învăluire încet, încet, te leagănă, încît nu-ți mai vin în minte decît idei vagi și deslînate de acea armonie aspră. Nu căutam să-mi deslușesc simțimîntul ce-mi insufla acea fată frumoasă: mă lăsam lui ca un copil, ca un artist. Mă simțeam bine lîngă ea, ca la soare în primele zile de [illegible] prezența ei îmi dă acea plenitudine de [illegible] ar o

dobîndești și în care toate mădularele și sufletul funcționează într'un echilibru statornic. Inima și mintea mi se lărgeau cu siguranță sub acea influență nouă. De cum eram singur simțeam trebuința de a umbla ceasuri întregi.

Atunci, mă duceam s-o iau pe mama și îi impuneam o plimbare zănatică, după care apoi intram într-un birt. La masă, îi turnam mamei vin ca unui tovarăș, îi vorbeam de viitor, de Artă, de Frumos. O aduceam la ea acasă, o sărutam cît puteam și mă duceam să mă culc și să dorm, buștean. La ora 11, Băbușca și fiesa soseau și începeam iar ziua din ajun. De două trei ori mama istorisi anecdote din țara ei cu adevărată voioșie. Avea spirit, cîte odată. In zilele acelea, Iza și eu, rîdeam cu hohote, ca la vîrsta noastră. Aș fi trăit așa 10.000 de ani. Intr-o zi, am și strigat față de ele:

— Așa mi-aș petrece viața!

— Și eu, răspunse Iza. — Mamă, dacă am rămîne la Paris?

— Știi bine că nu se poate. Ce te-ai face tu?

— M-aș face mare și m-aș mărita cu d-l Clemenceau. Nu-i așa că ai vrea să mă iei?

— Desigur.

— Frumoasă căsnicie! zise mama. N-aveți bani niciunul din voi.

— Așa de puțini trebuie, glăsui Iza.

— Și de acum încolo încep să cîștig.

— Zău, grăi Iza, dacă nu-l găsesc pe regele ori pe prințul pe care mama mi-l făgăduiește îți promit să-ți fiu nevastă. Vrei?

— Vreau!

— Ce bine ar fi!

Și se porni pe rîs.

— Pînă atunci, rosti mama, plecăm mîine și se poate să nu ne mai vedem.

La sfîrșitul ședinței, contesa mă luă la o parte și-mi vorbi:

— Scumpul meu copil, nu mă sfiesc de d-ta, parcă mi-ai fi rudă. Aș putea cere altora serviciul pe care

ți-l voi cere, dar vreau să ți-l datorez d-tale, mai întîi fiindcă d-ta mi l-ai oferit și-apoi fiindcă trebuie să-ți fie dragi oamenii cărora să le mărturisești anume situații... Fata mea are nevoie de multe lucrușoare pentru călătorie și n-avem bani. Poți să-mi împrumuți 500 de franci pe care ți-i voi trimite de cum voi ajunge la Varșovia, unde am de luat o sumă mare? Dar Iza să nu știe.

Îmi venea s-o sărut pe Băbușca pentru plăcerea ce mi-o făcea. Ceva de la mine avea să le întovărășească așa dar pe aceste două femei, cărora le datoram atîtea bucurii de o lună; căci, în momentul despărțirii, inima mea, confundînd pe bătrînă cu tînăra, ridicolul cu grația, făceau o singură și aceeași amintire.

I-am spus că în aceeași seară am să vin să le fac o ultimă vizită și am să le aduc suma cerută. Cum facerea bagajelor nu le mai lăsa timp să-și pregătească masa, le-am invitat la un birt și au primit.

Ne dădusem întîlnire la ora șase, la Palais Royal. Venind, îi strecurai Băbușchii în mînă hîrtia de cinci sute. Am comandat cele mai bune feluri de pe listă, cu inexperiența costisitoare a oricărui biet băiat neobișnuit cu așa ceva. Mama se lăsa antrenată de băutură și vorbi mai mult decît oricînd. La această jumătate de beție ori cine în locul meu ar fi descoperit zeci de contradicții cu tot ceeace spusese la trezie, dar eu nu simțeam decît nevoia să prelungesc cît mai mult bucuria de a fi cu aceste ființe, de care a doua zi aveam să mă despart. Iza era de o veselie nebună. La desert a cîntat ca o pasăre, întrerupîndu-se numai ca să-și facă profesiunea de credință din cînd în cînd: „cînd voi fi bogată, am să fac așa și așa!" ca și cum nu avea nici o îndoială că are să fie foarte bogată într-o zi.

Le-am condus pînă acasă și le-am făgăduit să le trimit bustul, desenele și [illegible] care nu erau încă gata. Ne-am făgăduit [illegible] ne dăm mereu vești unii altora [illegible]

să-mi o[illegible] recomenzi de la țarul Rusiei și mă sărută. Iza, într-un elan spontan și naiv, îmi întinse și ea obrajii și îmi spuse:

— La revedere, micul meu soț!

— La revedere, mica mea soție!

Îmi strînse mîna, ca pentru un legămînt și dispăru în gang. În realitate aveau amîndoi lacrimi în ochi.

Ai să mă crezi, prietene? Cuvintele astea: „mica mea soție", „micul meu soț", le-am luat în serios; mi-am spus: „De ce nu?". Astea au devenit ținta lucrului și viitorului meu. O iubeam, cu dragostea pe care o poți avea pentru un copil, dar o iubeam. Inima-mi tresărea sub primele raze ale iubirii, ca o cîmpie sub razele aurorei, cînd nu e vorba de soare, dar s-a și făcut lumină.

Am început să trăesc pentru acest viitor jurat între două hohote de rîs. Pentru o fire sentimentală și superstițioasă ca a mea, dragostea asta copilărească avea sorții să devină un sentiment veritabil, cum din acele semințe care au căzut din întîmplare pe pămîntul fertil, crește întîi un fir de iarbă, apoi un copac.

De altfel, acest angajament mă întărea în toate hotărîrile mele tainice, și chiar dacă n-ar fi făcut decît atît, era destul. Chiar dacă nu m-ar fi dus la nimic, aș fi avut Beatricea mea, care m-ar fi ferit de iubiri profane. Astea mi-erau gîndurile, și azi le pot mărturisi, fără frica ridicolului.

Dealtfel, îmi jurasem mie de mult, să nu mă însor decît cu femeia pe care aș iubi-o, și să ajung la ea pur, cu sufletul și trupul. Nu voiam să aduc nici unei femei jignirea pe care tata i-o adusese mamei, și nu voiam o iubită din clasa din care aș fi găsit ușor, ca să nu-mi încurc cariera și să nu-mi tulbur viața. Vedeam în jurul meu destui artiști, care, opriți în drum de catastrofa unei iubiri neînsemnate la început, ajunseseră apoi în dezordine, mizerie și sterilitate spirituală. Romanul pe care îl imaginam îmi convenea și începui iar să lucrez, ca și

cum trebuia în doi-trei ani să-mi stabilesc reputaţia şi să-mi alcătuiesc o stare materială, ca să-mi iau logodnica aleasă. Era romanul pe care se cuvine să-l trăieşti la douăzeci de ani.

Castitatea mea era pentru confraţi mult mai puţin idealistă decît mine, o pricină continuă de mirare şi glumă I se dădu cu totul altă explicaţie decît cea adevărată, pe care n-o spunem nimănui. Eram comparat cu Narcis, cu Iosif şi cu acel fiu al lui Mercur, cu Venus, pe care nu l-a putut seduce nimfa Samalcis.

Erau aduse pentru mine cele mai frumoase, mai irezistibile şi mai uşoare fiinţe. Le admiram, lucram după ele, şi cînd provocările lor erau prea evidente, le spuneam că n-am timp de pierdut.

Imi alegeam subiectele în legendele pudice. Am avut şi voi avea totdeauna — dacă voi mai avea ceva — o mare admiraţie pentru nud. E arta cea mai mare şi mai nobilă; dar şi cea mai primejdioasă. Dacă n-ar fi expus decît unor oameni de gust sau măcar în toată firea, n-ar fi nimic, dar expus în muzee şi grădini, el devine un obiect de curiozitate prematură şi un izvor de informaţii prea precise pentru tinerele generaţii, pe care le luminează şi tulbură. Arta e una din cele mai mari expresii a inteligenţei omeneşti, dar intuiţia îi e superioară. Să respectăm copiii, să nu silim fetele tinere să-şi plece ochii în faţa operelor noastre, nici să le privească, ascunzîndu-se de părinţi. De altfel, natura însăşi indică artistului ce trebuie să arate sau să ascundă, ceea ce nu e nici frumos, nici vrednic de văzut.

Credeam mai mult ca oricînd aceste lucruri, cînd am făcut, după plecarea Izei, statuia *Claudiei*, acea vestală bănuită, care a fost destul să-şi lege cingătoarea de vasul care aducea statuia Cybelei, ca să-l facă să intre în Tibru, cu toate vînturile potrivnice. Influenţă tradiţională a fecioarelor! Ioana d'Arc înoieşte această minune, în faţa Orléanului, numai că fecioara creştină n-a avut nevoie să-şi scoată cingătoarea, a fost destul să se roage, ca vasele care îi

duceau armata să urce, împotriva vîntului, curentul Loirei.

„*Claudia*" mea obţinu un mare succes şi cîţiva prieteni vrură să mă sărbătorească. Mi-au oferit o masă, şi au ascuns sub această sărbătorire o conspiraţie pe care nici n-o bănuiam.

In atelierul elegant al lui Eugène F. erau invitaţi cu acest prilej numai bărbaţi. M-am dus acolo, mai mult vesel, decît mîndru de acest succes, care îmi deschidea cariera. Prezenţa d-lui Ritz îndepărta dela mine orice bănuială, pentrucă el nu era în stare de nimic de prost gust. Dar d-nul Ritz pleca totdeauna devreme, şi noaptea era lungă. M-am îmbătat fără mare greutate, pentrucă de obicei nu beam decît apă. Ştiţi ca şi mine pînă unde poate ajunge libertatea vorbei şi moravurilor unor băeţi tineri, după o masă bogată, cînd nimeni nu-i ţine de scurt. Mi-au povestit o mulţime de acuzaţii care mi se aduceau, sfătuindu-mă să isprăvesc cît mai curînd cu această indiferenţă faţă de dragoste, care mă compromitea şi mă făcea caraghios.

Ei bine, ştiţi ce am răspuns la aceste glume şi epigrame, la aceste provocaţii ciudate? Luat de beţie şi nebunie, m-am ridicat, am aruncat pe masă toţi banii pe care îi aveam în buzunar, în mijlocul aplauzelor tuturor, şi eu, castul, curatul, nevinovatul Clemenceau, am făcut cea mai grosolană şi neaşteptată prinsoare, am simţit cea mai brutală, mai violentă, mai oarbă dorinţă, mumă a violului şi a crimei, suindu-mi-se în creier şi sufocîndu-mi gîtlejul.

Cine era acest om nou, pe care beţia îl trezise deodată în pieptul meu, în mijlocul celor mai scumpe şi mai curate hotăriri? Eram atît de puţin stăpîn pe mine, încît două, trei pahare de vin alb sau roşu, mă puteau transforma într-un animal feroce, într un desfrînat nemernic, egal cu cei mai cunoscuţi descreieraţi? Atunci m-am privit, m-am cercetat şi am înţeles.

Se spune că Dumnezeu l-a înzestrat pe om cu liberul arbitru; cine o spune? Cei care cred, pentrucă

Dumnezeu nu i-a spus nimănui ţintele lui şi elementele din care ne-a alcătuit. Dacă a dat liberul arbitru, l-a dat primului om ieşit din mîinile lui şi neajutat de nimeni. şi ştim ce a făcut acest om, sub îndemnul femeii, din această libertate. De la Cain, liberul arbitru a pierit. Cain nu mai e stăpîn pe actele lui, e fiul criminal născut dintr-un tată păcătos; cu el începe fatalitatea eredităţii, care ţine pînă în zilele noastre.

Doctorii au să vă spună că găsesc la cîte un bolnav un rău ciudat, trăznitor şi cronic, un rău constituţional care nu se anunţase prin simptome, organic şi totuşi în dezacord cu temperamentul, constituţia şi obiceiurile individului. Dacă medicul suie cîteva generaţii, găseşte principiul şi cauza acelui rău subit. Acelaşi lucru pentru bolile morale, şi nebunia e o dovadă. Începînd cu al doilea om, nu mai suntem creaturile lui Dumnezeu. Fiecare din noi e produsul a două organizaţii pe care dragostea, plăcerea, interesul şi întîmplarea le-au pus în contact şi purtăm în noi, în doze echivalente sau inegale, dubla individualitate pe care am primit-o. Dacă cei doi producători sunt simpatici, congenerici, paraleli ca să zicem aşa, individul are toate şansele să fie în armonie cu el însuşi, să fie echilibrat, adecvat, cum spun doctorii şi filosofii. Dacă între cei doi tipi, mama şi tata, sunt diferenţe de natură, antagoniste, copilul le suportă pe amîndouă, pînă cînd una triumfă.

Pînă atunci trăisem sub influenţa blîndă a mamei, afară de ziua cînd mă repezisem la Andrei şi era să-l strîng de gît. In celălalt act monstruos, inqualificabil pe care l-am făcut acum, *tata* se descoperea şi se impunea teoriilor mele, şi mai brutal. Acest tată care nu se lăsase niciodată cunoscut, pe care îl ascunsesem în mine în stare latentă, se vestea prin răul, care fusese şi principiul naşterii mele şi îşi lua public, cu spontaneitatea fulgerului, drepturile oculte ale transmisiunii. Era cu atît mai primejdios, cu cît nu-l cunoşteam şi nu ştiam cum să-l combat.

Se trăsese numai prin violență și din acea zi, de cîte ori surprindeam în mine o înclinare rea, îmi spuneam: „Uite Necunoscutul!" Vai, aveam să fiu împins în lupta asta, pentrucă n-aveam să pot oricînd să-l demasc la timp!

Cînd fui singur în odaia mea, cu toate amintirile, trezit din beție și cu sînge rece, nu-mi putui stăpîni lacrimile și îngenunchiai în fața imaginii Izei, cerîndu-i iertare, și reînnoindu-mi jurămîntul pe care îl ținusem atît de prost, făgăduindu-i să n-o iubesc decît pe ea și să mă păstrez numai pentru ea. Rușinea oribilei mele fapte mă logodi definitiv, în gînd, de copilul acesta, care poate mă și uitase. Am făcut din ea îngerul meu păzitor, fecioara mea protectoare, i-am făgăduit să-i dau socoteală de viața mea zilnică și să nu-i mai povestesc nimic de care s-ar putea rușina.

Viciul, pentru cei ce nu sunt definitiv vicioși și capabili de remușcări, produce un efect ciudat, care e pedeapsa viciosului, schimbă planurile Binelui și dă aparență de cinste absolută lucrărilor care sunt cinstite numai în raport cu el. Comparate cu un mare număr de femei, Iza și maică-sa nu ar fi primit ceea ce păreau și altora și erau în adevăr: două aventuriere, dintre care una isprăvise și cealaltă începea. Comparație cu femeile degradate și desmățate la care îmi petrecusem eu noaptea, păreau două sfinte, și eu am rămas la părerea asta. N-am mai văzut decît partea lor bună, deci poziția veșnică a mamei, grația, neștiința, frumusețea fetei, zilele noastre de lucru și vorbă, care se deosebeau atît de mult de noaptea prin care trecusem.

Cu toate astea, cu toate hotărîrile și deci pentru această *primă femeie*, cu toate amintirile respingătoare care se trezeau în mine, această *primă femeie* nu-mi ieși din viață atît de repede cum nădăjduiam. Senzația nouă pe care mi-o făcuse cunoscută, răsunase în mine îndelung, ca în aer sunetul unei coarde trasă violent. Simțurile mele au păstrat vibrația acestei note ascuțite.

Femeia asta era frumoasă, bună, cu păr bogat, ca cerneala, cu reflexe metalice, cu fruntea joasă şi sprincene dese. Intre genele lungi, ca acei peşti lucioşi, jumătate de smaragd, jumătate de argint, străluceau ochii.

Prietenilor mei le fu ruşine de gluma lor, când li văzură urmările, şi veniră să-mi ceară iertare, atât de grav cât se potrivea cu împrejurarea.

Unul dintre ei îmi povesti că Claudia (numele vestalei îi rămăsese fetei), era nebună după mine. Era un adevărat triumf, pentrucă n-avea mai multă inimă decât frumoasa Imperia, păpuşa lui Hofmann.

Nu ştiu ce impresie îi lăsasem acestei curtezane, dar întâlnind-o încă de două sau trei ori în timp de şase-şapte ani, m-am simţit tremurând şi pe ea am văzut-o pălind. Simţurile îşi au amintirile lor.

Incepui să lucrez cu mai multă îndârjire, fără altă distracţie decât scrisorile Izei.

Uite această corespondenţă, pe care am păstrat-o în întregime:

„Dragul meu prieten, *)

Ai şă mă ierţi că nu ţi-am scris mai curând. La început am fost obosită de drumul care e lung şi prost în epoca asta. Cu toată dorinţa noastră de a ajunge repede şi de a face economie, a trebuit să petrecem o noapte la Colonia şi una la Breslau, şi hotelurile erau scumpe. Am ajuns la Varşovia de mult. O să zici că sunt ingrată. Am vrut să-ţi scriu în fiecare zi, dar mama a fost bolnavă şi am avut mult de făcut.

O, dragul meu prieten, ce mult regret Parisul şi atelierul d-tale. M-am gândit mult la d-ta. Să nu uiţi că eşti bărbatul meu Nu glumesc, domnule. O să mă întorc şi o să ne căsătorim. Mama mă opreşte să vorbesc de asta, fiindcă zice că nu e convenabil, dar eu tot trebuie să-ţi spun că te iubesc din toată

*) Din aceste scrisori, cu toate greşelile de gramatică şi ortografie, ca să nu le luăm o parte din originalitate.

inima şi că aş vrea să fiu lîngă d-ta, ori d-ta lîngă mine.

„Mi-ai terminat bustul? Cînd mi-l trimiţi? Cred că ar fi mai bine să-mi suprimi florile din păr. Mama zice că părul meu e destul de frumos şi de lung şi că deci n-are nevoie de ornament. Ea zice aşa Adevărul e că mi-a făcut cineva o coafură à la greque, care-mi mergea de minune, alaltăieri, ca să mă duc la o serată, la un şambelan al Impăratului şi că am avut mare succes. Am petrecut tare bine. Dar era mai vesel la d-na Lespéron. La revedere, prietene. Scrie-mi des şi nu mă uita. Mama îţi trimite complimente. Are să-ţi scrie şi ea, eu îţi fac o reverenţă. Nevestica d-tale.

P. S. Cînd bustul va fi gata, poţi să-l trimiţi prin ambasadă, adresîndu-te secretarului. E prieten cu noi şi nu te va costa nimic aşa".

După patru luni:

„Foarte mult trebuie să te fi mirat, prietene, că n-ai mai primit veşti dela noi de multă vreme şi că nu ţi-am mulţumit de bustul care a sosit. E aici un domn amator, care l-a văzut şi a spus că e foarte frumos. I-a mai spus mamei că, dacă ea vrea să-l vîndă, îţi dă 2000 de lei. Mama n-a primit. Ne-am întors abia ieri la Varşovia. Am făcut o călătorie de afaceri la Petersburg. Mama spera să aibă o audienţă la Impărat, dar Impăratul era la Odesa, fiindcă după cît se pare, se zvoneşte de război şi Impăratul nostru, Dumnezeu să-l păzească, a fost să vadă oraşele din răsărit. Cu voi, francuzii, va trebui să ne batem. Asta ar fi nostim. Nu se vorbea la Petersburg decît de stîrpirea pe veci a Franţei şi cred că veţi fi bătuţi. Soldaţii noştri sunt mai frumoşi şi mai voinici ca ai voştri. Eu numai la bărbatul meu mă gîndeam, mai ales că-mi spuneai că ai să tragi sorţii anul ăsta. Am şi găsit un mijloc să te revăd. Dacă vei fi soldat, o să fii repede făcut prizonier, au să te aducă aici şi o să ne vedem cît ne-o plăcea. Dacă ai fi văzut-o pe soră-mea la Petersburg! Dacă ai şti ce frumoasă e! Cumnatul meu a plecat

cu Impăratul, al cărui aghiotant este. Soră-mea a obținut o audiență la Marele Duce Moștenitor. Eram bine gătită, dar parcă nu mă vedea. Mama a spus că e un om prea serios, care nu iubește femeile. Nu pricep ce-i asta. E plăcut să vezi o femeie frumoasă. Marele Duce a spus mamei că se va ocupa de noi. Mama mi-a dat rochii și o brățară foarte frumoasă.

Scrie-ne des, scrie-ne ce mai e la Paris. Ni se urăște adesea. La revedere, bărbățele. Nevasta ta care te sărută.

„Ce drăguț e că ți-ai adus aminte de ziua mea de naștere și că mi-ai trimis o floare în plic. A sosit chiar azi dimineață, când împlineam 14 ani. Am primit cadouri, dar nici unul ca al d-tale de plăcut. Mama e mai veselă, fiindcă ne merg mai bine afacerile.

A dat aici peste un ofițer, care e fiul unei rubedenii a noastre, pe care n'am cunoscut-o și care are mare influență pe lîngă vice-rege. E foarte spiritual, are un păr magnific, ne-a promis să ne facă să reintrăm în stăpânirea averii noastre. Mama mi-a spus că el îi vorbea de mine, ca și cum voia să mă ia de nevastă; dar ea nu-l crede destul de bogat. Are totuși cel puțin 200.000 livre venit. E frumos, dar biată mama vizează mereu un tron pentru mine. El mi-a dăruit un inel. O turcoază foarte frumoasă, tot ce poate fi mai frumos, cu câte un diamant de amîndouă laturile. Prețuiește 500 de franci și-mi stă foarte bine. Adio, dragă prietene".

Iza

Noembrie 11.

„Iar a trecut timp mult fără să-ți scriu, fiindcă mama a fost bolnavă și fiindcă treburile ne merg tot mai rău. Din fericire, în vremea convalescenței mamei am fost la țară la mătușa tânărului de care pomenii în ultima scrisoare, mătușa lipsește tot anul și-i permisese să dispună de castelul ei. E foarte mare și foarte frumos, cu arbori de peste o sută de ani și plin de flori. E pustiu de tot, în câmp des-

chis. Niciodată nimeni, afară de un tînăr, care a venit de mai multe ori să ne facă vizite, ca şi cum nu venea acasă la el. M-a învăţat să urc pe cal. Exerciţiul ăsta mi-a făcut mult bine, tuşeam puţin şi nu mai tuşesc de loc şi am mai crescut de două degete. Dacă nu ne-or merge treburile mai bine, voi: petrece iarna aici, cu tot gerul; dar sunt sobe mari în toate culoarele, ca în oraş şi-apoi trebuie să facem mari economii. La revedere, prietene, nu mă uita".

A d-tale Iza.

„*Scumpe Domnule,*

„Vă cer o mie de scuze că nu v-am trimis încă mica sumă, pe care atît de galant aţi pus-o la dispoziţia mea. V-a spus Iza, în scrisorile pe care eu le-am autorizat, şi care sunt una din distracţiile ei, că am avut necazuri cu sechestrele.

Ea nu ştie, sărăcuţa, cît mă zbucium eu ca să fie ea într-o zi bogată şi fericită, ca soră-sa, care ar putea să se arate mai recunoscătoare cu noi. N-am fost niciodată aşa de strîmtorate ca dela întoarcerea noastră. Nu roşesc; sunt nume pe care nenorocul le ilustrează totuşi şi noi purtăm unul din acestea. In sfîrşit, cerul începe să se lumineze şi cred că, peste puţin, vom apuca sfîrşitul necazurilor noastre.

In aşteptare, vă trimit mii de mulţumiri, scumpe domnule, şi, la primii bani ce-i iau, şi cei 500 franci ce mi i-aţi împrumutat şi care mi-au fost foarte utili. Amintiţi-mă, vă rog, excelentei d-tale mame şi vă rog să credeţi în sentimentele mele de afecţie şi de recunoştinţă".

Contesa Dobronowska.

„Am citit, în ziarele venite din Franţa, că aţi făcut o nouă statuie, care a fost foarte apreciată, cum nici nu se putea altfel. Primiţi toate complimentele unei femei care, deşi locuieşte în nord, nu este cu desăvîrşire barbară şi care ştie cît preţuieşte fru-

renosul d-tale talent. Scrieţi-mi de astăzi la Varşovia, piaţa Palatului n-rul 17. Ne instalăm aici definitiv".

Nici o scrisoare, vreme de un an, apoi:

„Prietene, fii gentil, răspunde-mi imediat.

Intreab-o pe mama d-tale cît ar cere ea pentru un trusou complet de femeie, tot ce poate fi mai elegant, cu cifre şi coroane, dar albituri de corp numai. De asemenea cămăşi de bărbat şi halate de casă. Aci e obiceiul ca mireasa să aducă aceste două lucruri. Voi plăti peşin şi chiar jumătate înainte, dacă este nevoie. Răspunde grabnic. Vechea prietenă".

Iza Dobronowska

„Nu mă aşteptam, d-le, să primesc scrisoarea aproape obraznică ce mi-aţi scris-o. Serviciul ce vi-l cerusem era foarte simplu, fiindcă mama d-tale era lenjereasă pe cînd plecam noi din Paris, acum doi ani. Nu ştiam că nu mai e şi, în împrejurările în care mă găsesc, era foarte natural să mă adresez d-tale. Nu e o necinste că munceşti ca să trăieşti, căci şi mama şi eu am trăit din lucrul nostru adesea. Sunt foarte fericită să aflu că mama d-tale nu mai are nevoie şi te salut, d-le, foarte graţios".

Iza Dobronowska

Incă un an fără veşti, şi iar:

„Sunt foarte necăjită. Dece eşti d-ta prima persoană la care cuget să o spun? Ţi-aduci aminte de mine? Mă urăşti? Nu mă întreb dacă mai trăieşti, fiindcă eşti celebru şi aş afla din ziare. Dar spune-mi dacă eşti fericit, precum îţi doresc, şi dacă păstrezi în fundul inimii o bună amintire pentru reaua şi nefericita Iza, care are multă nevoie de poveţe şi de prietenia amicului ei.

Să nu-mi mai scrii în piaţa Palatului; am plecat de-acolo. Adresează-mi scrisoarea în strada Piwna, casa Herthemann, pe numele d-nei Vanda. Am să-ţi spun de ce nu trebuie să ştie mama că îţi scriu. Biata mamă este de altfel foarte tristă şi bolnavă".

„Ce bun eşti şi cât te iubesc, dragă prietene. Aveam [illegible] să nu mă îndoiesc de buna d-tale inimă [illegible] fost mişcată până la lacrimi, primindu-ţi epistola. Mă întrebai ce s-a întâmplat. S-a întâmplat că mama a avut speranţe care nu s-au realizat nici pentru ea, nici pentru mine şi că n-am fost niciodată într-o stare mai tristă ca aceea de azi. O cunoşti pe mama; îşi face iluzii repede şi crede în tot ce speră. A fost vorba pentru mine de o căsătorie, ce nu era nici regală, nici princiară, care era totuşi deasupra visurilor pe care mi le puteam face. Mă jertfeam pentru ea, căci nu-l iubeam pe tânăr, deşi era nobil şi bogat, nu-l iubeam. Mă ceruse, primisem. Nu ştiu cine, ce-a spus familiei lui, că el a fost silit să-şi ia vorba înapoi. Mama reuşise să mă zăpăcească ca pe ea; făceam cheltuieli caraghioase, de plătit după nuntă. De altfel, Sergiu, aşa-l chema, ne încuraja şi mama socotea că îl leagă pe el şi mai strâns prin mijlocul ăsta, fiindcă el ne cunoştea situaţia şi era astfel moralmente răspunzător de cheltuielile ce le făceam. Când a aflat familia lui de planurile şi angajamentele lui, s-a făcut foc şi pară şi, cum el era minor şi nu putea să se însoare fără consimţământul iui tată-său şi al mă-si, care ameninţau că-l desmoştenesc, voia să mă ia în străinătate şi să ne căsătorim în Anglia. Dar ce ne-am fi făcut amîndoi fără nici o avere? Tată-său, care era foarte puternic, era cât pe-aci să ne închidă, pe mama şi pe mine. Cred că fiu-său l-a ameninţat că pleacă. Nu puteam lupta noi. Mama a cedat, cu condiţia ca toate cheltuielile făcute să-i fie plătite. Era natural; şi tot am pierdut şi fiindcă biata mama n-are rînduială şi uitase multe lucruri. L-au expediat pe Sergiu în străinătate. El îmi scrie mereu că mă iubeşte şi că să-l aştept, că mă va lua la înapoiere, dar eu nu-i răspund. Afacerea a făcut zgomot mare. Mama era să moară de atâtea supărări, cu atât mai mult cu cât, dela întâmplarea asta, suntem certaţi şi cu soră-mea şi cumnatu-meu, care se bucură că nu mai au de-aface cu noi. Resursele noastre sleiau treptat. Vindeam

rînd pe rînd bijuteriile date mie de Sergiu şi pe care nu le-a vrut înapoi. Fără de ele, nu ştiu cum am fi trăit şi pierdeam la ele mult. Sfătuieşte-mă, prietene. Ah! ce fericit eşti că eşti bărbat, că ai talent şi locuieşti într-o ţară liberă! In Franţa, nu mi s-ar fi putut face ce mi s-a făcut aici. Din fericire am o voce frumoasă şi mă fac tot mai drăguţă. Voi putea da lecţii de canto. E greu, dar trebuie să trăieşti. Mi s-a propus un angajament la Teatrul Sf. Petersburg, cu cinci mii de ruble, adică vreo douăzeci de mii de franci, dar mama nu vrea să mă vadă pe scenă. Nu renunţă la planurile de măritiş cu Sergiu sau cu altul, dar eu nu mai vreau experienţe de astea. Sfătuieşte-mă, fac ce mi-i spune. Sergiu e la Viena, îmi scrie că pleacă la Paris. Cînd o să ajungă acolo, o să vină să te vadă. I-am vorbit mult de dumneata şi nu prea vrea să-ţi scriu. Era gelos şi n-avea dece. Te-am iubit şi te iubesc mai mult decît pe el. Numai de te-ar găsi scrisoarea mea la Paris. Am să aştept răspunsul cu nerăbdare.

La revedere, prietene, n-o uita pe fosta dumitale nevastă".

Iza

„Ce vrei să-mi reproşezi? N-am făcut nimic să mă iubească Sergiu. Aşa s-a întîmplat. Dealtfel mama nu ne lăsa niciodată singuri. In faţa ei îmi spunea că are să mă ia de nevastă, ca şi dumneata! Numai că dumneata glumeai, pe cînd el nu glumea, pentrucă aveam 2 ani mai mult decît la Paris şi par chiar mai mare, şi era firesc să fiu iubită, cu toate că nu mă gîndeam. Mama îl lăsa să se îndrăgostească şi numai cînd el m-a cerut de nevastă, mi-a spus şi mie. Ce vrei să fac? N-am avere, n-am nici cu ce trăi? Dacă mama ar muri acum, ce m-aş face eu? Nu pot să mă gîndesc numai la mine, trebuie să mă gîndesc şi la ea, care m-a crescut şi care şi-a pus în mine toate speranţele de fericire şi avere, pentrucă una nu merge fără alta, pentru ea.

Crezi că îmi place viaţa pe care o duc de cîţiva

ani? Să mă arăt în public, să mă privească lumea ca pe un animal uriaş, să aud spunînd că sunt frumoasă şi asta să nu ducă la nimic! Mama moare. De cîte ori ne-am dus la bal nemîncate, de cîte ori am vîndut lucrurile cele mai trebuincioase, ca să-mi cumpăr găteli! Cîte datorii, amărăciuni şi scene în faţa creditorilor, pe care frumuseţea mea care trebuia să-mi aducă milioane, îi lăsa nepăsători. Sergiu trebuia să fi fost foarte bogat şi, luîndu-l de bărbat, s-ar fi isprăvit toate necazurile. Nu-l iubeam, dar era bun şi ţineam la el. Atîta am auzit la mama că trebui să fac o căsătorie extraordinară, încît mi se părea firesc s-o fac. Totuşi, nu sunt ambiţioasă: dacă ar fi după mine, m-aş mărita modest cu un om pe care l-aş iubi şi aş sta tot timpul lîngă el. Văd şi eu că frumuseţea nu e tot. Mai sunt fete tot aşa de frumoase ca mine, mai frumoase chiar, şi au şi avere. Pe astea le iau de nevastă oamenii bogaţi, şi au dreptate. Nu trebui să te superi cînd îţi cer sfaturi.

In aşteptarea răspunsului dumitale, am consimţit să cînt la un concert pe care îl dă profesorul meu de muzică. Am fost foarte aplaudată. Imi făgăduise să împartă cîştigul cu mine şi nu mi-a dat decît cinci sute de franci. Dar dacă aş şti că pot cîştiga aşa totdeauna, aş cînta în fiecare zi. Nu e deloc obositor.

Ce păcat că nu mai auzit. Aş şti ce crezi. Nu vrei să intru în teatru, zici că sunt prea multe primejdii pentru mine. Ce primejdii? Atunci găseşte-mi un bărbat, un om care să vrea o femeie de treabă şi care să nu ţină la zestre. Asta e principalul. Spune-i că am să-l iubesc, că am să cînt pentru el, dar spune-i să se grăbească, pentrucă vine iarna şi furnicile sunt mai zgîrcite în Polonia, decît în Franţa. Dacă ai fi drăguţ, mi-ai trimite portretul dumitale. Trebui să te fi schimbat. Am să ţi-l trimit şi eu pe al meu. Nu l-am făcut pentru dumneata, dar ştiu că eşti cel mai bun prieten al

meu, şi de asta ţi-l trimit. Am să caut o ocazie, să ţi-l trimit.

La revedere domnule, nu te mai iubesc. Eşti prea rău şi crezi prea repede în rele".

Iza Dobronowska

„Nu-ţi mai aştept răspunsul şi strig din toate puterile: scapă-mă, te rog, nu mă lăsa în starea în care sunt! Nu pot să-ţi scriu ce ţi-aş spune dacă ai fi aici. E prea îngrozitor, dar nu trebui să-ţi acuzi mama, orice ar face. Dar, pentru Dumnezeu, ajută-mă! Trebui neapărat şi cît mai curînd să găseşti un mijloc să mă ajuţi să vin în Franţa. Dar aş vrea să vin singură. Nu mai pot sta cu mama. Dacă ai şti ce ceartă am avut şi pentru ce! Nu pot s-o scriu. Gîndeşte-te ce-ai suferi d-ta, dacă ar trebui să spui ceva de rău de mama d-tale. Şi d-ta eşti bărbat. Pe tot ce ai mai scump, caută şi găseşte un mijloc de-a mă aduce acolo. N-aş putea sta cu mama d-tale? Să dau lecţii de canto şi să fiu institutoare. Vorbesc engleza mai bine ca franceza, în care nu sunt prea tare, dar o voi învăţa. Nu vreau altceva decît să-mi cîştig existenţa. Vor spune aici de mine ce vor pofti, că am fugit cu un amant, că sunt fată pierdută, puţin îmi pasă. Am conştiinţa împăcată şi stima d-tale. Dacă aş avea bani, aş pleca astăseară, sunt ca nebună. Una din prietenele mele mi-ar împrumuta paşaportul ei, dar numai atît, căci nu-i mai bogată ca mine. Numai un lucru îţi cer, dacă nu-mi poţi veni în ajutor în această împrejurare, să nu pomeneşti niciodată de scrisoarea asta mamei şi nici mamei d-tale; ele m-ar dezaproba, închipuindu-şi că toate femeile sunt ca ele. M-am gîndit să intru într-o mînăstire, dar m-am temut că nu voi avea curajul să rămîn acolo. Simt în mine forţa şi voinţa de a fi o femeie cinstită, dar nu de-oparte, în lume. Dacă mama d-tale nu mă vrea, poate m-ar primi fata d-lui Ritz. Are un copil de trei ani, m-ar lua ca guvernantă! Ori d-na Lespéron, la care te-am cunoscut (unde e seara aceea fericită?) n-ar primi ea, care cunoaşte atîta

lume, să-mi găsească un post sau să mă mărit? Banii nu trebuie să fie totul, şi o fată tînără, frumoasă, modestă, muncitoare, căci am muncit mult fără să spun nimănuia, şi pîinea ce-o mîncam, dimineaţa o cîştigasem adesea noaptea, o fată tînără în sfîrşit, o dovedesc acuma, fiindcă numai de mine ar depinde să fiu bogată sacrificînd cinstea (e grozav, Doamne?) o fată ca mine face cît o zestre pentru un om de inimă. In fine, fă cu Iza ce vrei. Sunt sigură că n-am prieten mai bun ca d-ta poţi fi sigur că nu te iubeşte nimeni mai mult ca nenorocita d-tale nevestică.

Iza Dobronovska

„Eşti bun ca bunul Dumnezeu. Plîng de bucurie şi recunoştinţă scriindu-ţi această epistolă ultimă. Adevărat, mă iubeşti din prima zi? Şi eu te iubeam, de-aceea aşa dar mă gîndeam mereu la d-ta. Există un destin, văd bine. Sărută pe mama dumitale pentru mine. Voi pleca mîine, astă seară dacă pot. Ce grăbită sunt să te văd! Vei afla tot. Iţi trimit cea mai lungă şuviţă din părul meu. Cel puţin dacă mor în drum, vei avea ceva dela mine şi vei şti că sunt moartă gîndind la d-ta. Din clipa în care vei primi scrisoarea aceasta, nu mai părăsi atelierul şi lasă cheia sub uşă. Cînd vei vedea că se deschide larg, voi fi eu! Ce fericire! Te iubesc, te iubesc, te iubesc! Ce bine-mi face că pot, în sfîrşit, s-o spun. Adevărata d-tale nevestică:

Iza

Era sinceră, cînd îmi scria acestea. Acum, cînd atîtea acuzaţii am să-i aduc, cînd am atît de mare nevoie de greşelile ei ca s-o micşorez pe a mea, jur că ea nu mintea, mă iubea. Nu te îndoi, prietene, nu încerca să faci pe nimeni să se îndoiască. Regretă vremea aceea! Ea n-a premeditat nimic. A îndurat ca şi mine, o fatalitate ereditară. A îndurat-o îndoit, fiindcă era născută din două fiinţe complet viciate.

A doua zi după primirea epistolei de mai sus, primii pe astălaltă:

„Imi luați copilul, domnule, unicul meu copil, pentru care m-am sacrificat atâția ani și care mă răsplătește așa de urît! Doresc să fiți fericiți împreună, dar nu cred. Aceea care este ingrată față de maică-sa, va fi ingrată și cu soțul ei. A luat cu ea toate hîrtiile necesare căsătoriei, la care nu vreau să mă opun, fiindcă nu-i pot nimic oferi în schimb. Fiți liniștiți, nu veți mai auzi vorbindu-se de mine. Imi voi face datoria pînă la capăt. Veți vedea într-o zi că am avut dreptate și veți regreta răul ce mi l-ați făcut.

Am onoare să vă salut.

M-am ferit să arăt scrisoarea aceasta mamei și d-lui Ritz și, de altfel, nu le vorbisem încă serios de Iza sau de intențiile mele asupra ei, nici uneia, nici celuilalt.

Eram la epoca aceea într-o situație băneasă excepțională pentru un artist la vîrsta mea. Nu mai pridideam comenzile. Câștigam între 30 și 40 de mii de franci anual. Punem de-oparte și trăim și bine, dar mama și eu eram deprinși cu munca, economia și simplicitatea. De altminteri aspiram la acea independență materială, care îmi permitea să dispun de inima mea după chef. Eram robust, vesel, neobosit; nu cunoșteam limita forțelor mele. Nu mă temeam de viitor, ca și de prezent și mă grăbeam să am o sarcină în plus. Nu voiam numai să-mi datorez totul mie; dar și alții și mai ales femeia ce-o iubeam, numai mie să-mi datoreze existența și fericirea. Fiindcă natura mă dăruise cu talent, sănătate, noroc, mi se părea că am contractat o datorie față de omenire și voiam să împart cu cei mai puțin fericiți. Auzeam zicîndu-mi-se adesea: „De ce nu vă însurați? In situația în care sunteți, puteți face o partidă bună. Cu reputația și purtarea d-voastră puteți ajunge la orice. Intrați într'o familie onorabilă. Vreți să vă găsesc eu?"... Refuzam. Mai întîi, nu voiam, în situația ce mi-o făcusem, să supun trecutul mamei

mele investigațiilor unei familii regulate, căreia i-aș cere să mă primească în sînul ei.

O biată fată, adică mama, fusese trădată, părăsită de un bărbat. La rîndu-mi, numai pe o fată săracă, fără protecție, o puteam face tovarășa mea. In sfîrșit, amor de artist, amor absurd, amor fatal, o iubeam pe Iza.

Ea se încuibase în mine prin acea primă apariție ce mă uluise, prin acea frumusețe fără asemănare, prin temerea mea că o voi pierde, prin gelozie, prin regret, prin apelul spontan pe care îl făcuse biata fată la simpatia mea, rugîndu-mă să înlătur pericolele ce-o amenință, prin nevoia ce-o avea ea de mine, prin sărăcia ei, în sfîrșit, care ar fi îndepărtat de ea de oamenii vulgari. Adăugată la aceste rațiuni castitatea în care trăiam și trebuința de a iubi, de a spune, de a dovedi, care era a vîrstei mele și care mă zbuciuma. Apoi un farmec mai mult: să iubești o ființă ale cărei trăsături de copil i le știi, iar pe cele de femeie nu. Să-ți înfățișezi, să-ți închipui, dar să nu poți nici preciza, nici tălmăci și să aștepți din minut în minut, cu toate nelinștile sufletului.

XXVII.

O vestisem pe mama de proiectele mele, nu ca s-o întreb, ci s-o avertizez. De mult timp ea era hotărîtă să nu mă influențeze cu ceva, găsind că sunt mai înțelept în toate decît ar fi putut ea nădăjdui. Ce făceam, era bine făcut. Ea mi-era recunoscătoare că n-o întrebam niciodată despre viața ei. Se credea obligată, în schimb, să n-o scruteze pe a mea. Fericirea mea, asta îi era deviza. Să mă iubească toate femeile, i se părea natural. Că am luat de nevastă o fată fără avere, i se părea foarte simplu.

Pe de altă parte, ea trăise totdeauna în așa mediocritate, că o mulțime de posibilități se găseau în afară de bănuielile ei. Ea suferise de un rău, dar nu-l făcuse niciodată și deci nu-l prevedea. Poate de asemenea că, văzîndu-mă devenind celebru, se

temea să nu mă cucerească ambiția și o căsătorie bogată să mă despartă de ea. Orice mariaj în care ea ar fi fost primită, necesară, înțeleasă, îi surîdea de mai înainte.

Pregăti camera fi-sei, cum îi zicea Izei, și o adăstă cu o nerăbdare egală cu a mea.

Prietenia și recunoștința mea față de d-l Ritz rămăseseră aceleași. Relațiile însă deveniseră mai rare. In aparență, nu se schimbase nimic între noi, dar într-asta el avea mai mult merit decât mine. In adevăr, la fiece succes obținut de mine, unii din admiratorii mei, din cei care nu știau să ridice pe unul fără să-l doboare pe celălalt, profitaseră de prilej, ca să-l lovească. Scriseseră că era fericit că a produs un elev ca mine și că atît putuse să producă. Era neloial, era nedrept. Dar el nu se arăta supărat de această nedreptate. Cu cît îi arătam mai multă dragoste, cu atît aveam aerul că mă dezvinovățesc de repedea faimă. Cu cît mă făceam mai mic înaintea lui, cu atît îl coboram. Atitudinea mea față de el devenea uneori foarte stînjenitoare. Îi datoram totul, nu eram în stare să uit și mi-era interzis chiar un sfat să-i dau sau să-i adresez un compliment, ca să nu-l rănesc cu o aparență de superioritate. Venea să mă vadă; mă privea lucrînd; îi arătam studiile mele; îi spuneam proiectele mele; îl consultam asupra operelor mele. Adesea îl rugam să fie de față; aveam aerul că nu pot fără sprijinul său și că îl rog să mă ajute. Era cea mai mare plăcere ce puteam să i-o fac și, opera isprăvită, aveam grijă ca atunci c[illegible]d mi se admira un monument, o expresie la care [illegible] să fi luat parte, să spun înaintea lui:

— Maestrul mi-a arătat asta; pe el să-l complimentați.

Atunc[illegible] el îmi strîngea mîna; dar gîiceam în strîngerea aceea că el mă înțelegea și că avea mărinimia să mă ierte de acea bună intenție.

Trăia cu fiică-sa, cu ginere-său [illegible] ei doi copii ai acestora. Din partea famil[illegible] nimic de dorit. Constantin ieșise dela Sa[illegible] i-

mii şi ajunsese ceea ce natura indicase totdeauna că va fi, unul din cei mai buni ofiţeri ai Africii. Eram în corespondenţă cu el şi, de cum se întorcea la Paris, venea repede să mă vadă.

In împrejurările în care mă aflam, trebuia să împărtăşesc hotărîrile mele şi d-lui Ritz şi mamei mele. M'am dus la el. I-am povestit micul meu roman şi deznodămîntul ce-i urma.

— Mi-anunţi ceva hotărît sau îmi ceri un sfat? mă întrebă dînsul.

— Hotărît.

— Atunci, dragul meu copil, şi el mă îmbrăţişă, îţi doresc tot binele şi adu-ţi aminte că sălaşul meu e şi al tău, fie că eşti ori nu însurat.

— Primiţi să-mi fiţi martor?

— Din toată inima.

De ce nu mi-a spus atunci tot ce prevedea? Dar tot nu l-aş fi ascultat.

XXVIII.

Era în 2 martie, la prînz, cînd Iza intră tiptil în atelierul meu, fără să scîrţîie uşa, în care lăsasem cheia, după recomandaţia ei.

Cu faţa ascunsă într-o eşarfă de dantelă neagră, înfăşurată de trei ori în jurul capului şi ascunzîndu-i trăsăturile chiar privirilor cele mai iscoditoare, se opri mută, nemişcată, enigmatică, asemenea destinului, ţinînd cu mîinile încrucişate pe piept, căpăţîiele bizarului voal. O contemplai un moment, fără să mă pot clinti, aşa îmi bătea inima de tare. Atunci, ea desfăşură eşarfa, smulse pălăria şi, aruncînd totul la întîmplare, deslusi luminosu-i chip care străluci mai viu ca razele. Cum să nu te prosternî înaintea unei creaturi cereşti? Cum de fusese lăsată să ajungă pînă la mine? Spre mine oare, cu adevărat, venise ea? Graţia, splendoarea, tinereţea, privirile, surîsurile, inteligenţa, sufletul ei, toate acestea erau pentru mine! Toate acestea se întruchipaseră, se dezvoltaseră, se însufleţiseră la cinci sute

de leghe depărtare pentru fericirea şi pentru geniul meu. Ce recompensă, şi cîtă dreptate avusesem să respect iubirea şi să mă păstrez neprihănit pentru această clipă! Ea-şi cunoştea bine puterea şi văzîndu-mă tulburat de admiraţie, îmi spuse cu vocea ei de copil, pe care vîrsta nu i-o schimbase:

— Mă găseşti frumoasă?

Am alergat spre ea, am luat-o în braţe, am ridicat-o şi i-am acoperit părul şi mîinile cu sărutări.

— Port pojghiţa asta pe obraji de opt zile, urmă ea arătîndu-mi eşarfa. Nu vream să mă vadă nimeni. Mi s-ar fi părut că te trădez, arătîndu-mă. Şi tu, şi tu eşti frumos, oh, foarte frumos! Cît o să ne iubim! Aici e vesel! N-o să ne clintim din casă. Ce bun eşti că mă iei de nevastă! Ce mă făceam fără tine? Şi unde e maică-ta, s-o sărut? Odaia mea e gata? Acum singură pe lume. Mi-e mai lesne, pentru ca să te iubesc. Să ne căsătorim cît mai repede, nu-i aşa? Am toate hîrtiile în regulă; ţine; ia-le. Fuseseră pregătite pentru celălalt, Sergiu, tu ştii. El n-a avut curaj să se împotrivească familiei lui. Ce bună idee a avut! In ultimul moment eu aş fi refuzat. Te iubeam pe dumneata. Odaia, odaia mea, căci pic de oboseală.

Am chemat-o pe mama. Iza s-a aruncat de gîtu-i cu o dragoste filială. Mama o iubi de îndată. O petrecu la micul ei apartament, alături de-al ei, deasupra atelierului.

— Cînd m-oi trezi, zise Iza, am să lovesc în parchet cu piciorul. Lucrează, d-le, pînă atunci.

Mă sărută pe frunte şi dormi pînă seara.

Ce dulce viaţă am dus două luni, căci două luni au trebuit pentru regularea tuturor actelor! Iza umbla prin casă ca şi cum crescuse-n ea şi nu plecase niciodată. Era viaţa ei în juru-mi şi eu o respiram. Avea izbucniri de păsărică. De odată mă săruta strigînd:

— Numai cîteva zile mai sunt!

Sau, deşteptîndu-se noaptea, bătea în parchet cu pantoful, strigînd:

— Noapte bună, prietene!

Răspundeam totdeauna, fiindcă dormeam puțin. Mă gîndeam la ea necontenit. Se sfîrșise, dragostea mă stăpînea.

Ea îmi povestise tot ce i se întîmplase dela despărțirea noastră și cum amintirea mea plutise peste toate evenimentele vieții sale. Maică-sa o dusese la Petersburg, cu speranța că se va îndrăgosti un prinț de ea. Dar nici primită la Palat nu fusese; atunci, o dusese prin toate localurile publice, pînă o istovise. Apoi, întoarse la Varșovia, vrusese să-l facă pe Sergiu să cadă într-o capcană fără știrea fie-si. Era să se iște un proces. Impinsă de mizerie, mama aceea voise s-o dea, s-o vîndă adică unui unchiaș putred de bogat, care i-ar fi asigurat o avere și îi propusese afacerea asta fiică-si.

Ca urmare a mărturisirii acesteia, Iza nu mai vru să-mi ascundă nimic. Imi mai făcu una, care mă întări definitiv în ideea că suntem hărăziți unul altuia din eternitate și că există între noi o legătură misterioasă și providențială.

— Ți-aduci aminte, spuse ea, de ziua în care ai venit întîiași dată la noi? Te uitai la mine cu încordare. Te-am întrebat dece, fiindcă, în atenția aceea era altceva decît simpatie și amiciție. Găseai la mine, mi-ai răspuns, o asemănare extraordinară cu unul din vechii tăi camarazi, cu numele Minati, mort cu cîțiva ani mai 'nainte. I-am spus cîteva vorbe pe poloneză mamei. Am întrebat-o dacă era bine să-ți spună-l cunoscusem pe tata băiatului acela. Ea mi-a răspuns: Nu. Și-atunci am tăcut. Sunt sora lui André Minati. Taică-său a stat la Varșovia timp de trei ani. Era foarte frumos, după cît se pare. Venea ades la tata, înainte nașterii mele. Vezi că n-am taine pentru tine. Ce-ți pasă, la urma urmei, dar e curios, nu-i așa?

— Da. Cum ai aflat amănuntele astea?

— După ce ne-am ruinat, mama s-a adresat domnului Minati. Eu scriam scrisorile. El nu ne-a răspuns niciodată. Intr-un moment de mînie, ca a lă-

cat să-i scape taina asta şi apoi mi-a spus tot. Din epoca aceea am aflat că *domnul* acela e mort.

Fatalitatea juca cu cărţile pe faţă; aş fi putut da înapoi. Nici nu mă gîndeam!

Primeam cîte două-trei scrisori anonime pe săptămînă. Nu numai asupra contesei, dar şi asupra Izei, conţineau cele mai ciudate acuzaţii. I le arătam pe toate, afară de acelea cu expresii... tehnice brutale.

— Asta e dela doamna cutare, — asta dela domnişoara cutare, — zicea Iza cu liniştea cea mai deplină. Nu le urăsc, sunt fericită. Dar, dacă tu le crezi (căci mă tutuia şi încă ce frumos!), dacă tu le crezi, nu mă lua de nevastă, ai încă timp. Voi sta totuşi la maică-ta. Mă simt bine aici. Nu vă voi stînjeni şi n-o să vă cost mult. Îţi voi sluji de model, dacă vrei: ce-mi pasă, numai să te văd. Vrei să-ţi fiu amantă, ca să-ţi dovedesc că te iubesc?

— Nu vorbi aşa, îi spuneam punîndu-i mîna pe gură. Nu trebuie să vorbească aşa aceea care îmi va fi soţie.

— Eu ştiu că o fată poate să trăiască cu un bărbat fără cununie, şi că asta-i o necinste. Dar nu pricep mare lucru şi nu ştiu ce-i aceea. Vreau numai ca tu să mă iubeşti şi să fiu cu tine, de rest nu-mi pasă.

Strigările făcute, se vorbi de căsătoria noastră cum se vorbeşte de orice, mai ales în lumea artiştilor. Vestea neaşteptată da loc la comentariile cele mai opuse. După unii, mă însuram cu o bogată moştenitoare pe care o răpisem; după alţii, o aventurieră, se folosea de ignoranţa mea bine ştiută. Pentru unii, Iza era o prinţesă străină, căreia îi inspirasem o patimă nebună şi care îmi devenea nevastă împotriva părinţilor ei; pentru alţii, ea era un model, care bătea de multă vreme atelierele şi care nu mai ştia cîţi amanţi înşirase înainte de mine.

La Paris, cînd cineva are un nume care iese din rînduri, este la dispoziţia oricărui soornitor de năzbîtii. Din fericire, Parisul e grăbit şi nimic nu-l

opreşte multă vreme, nici chiar bîrfeala. De fapt, Iza era necunoscută, n-o văzuseră, căci n-o arătasem nimănuia înaintea nunţii. Nu rămîneam niciodată singuri şi, cînd ea era în atelier, era şi mama. Eram prea îndrăgostit şi prea cinstit ca să-mi scontez fericirea. Luptam totuşi împotrivă-mi; căci, cînd se face dragostea stăpînă pe o fire aşa de aprinsă şi aşa de mult timp înfrînată ca a mea, arde de exigenţe şi de curiozităţi.

Cînd am intrat în biserică, străbătu[illegible] mărmăt de admiraţie, care deveni un cor de aplauze în sfinţenia lăcaşului. Dumneavoastră vă aduceţi aminte emoţia aceea, căci aţi asistat la nunta mea. Aventurieră sau prinţesă, cucoană sau cocoţică, Iza fu, pentru toţi, cea mai frumoasă fiinţă ce văzuseră şi fu salutată cu izbînda frumuseţii, unită cu tinereţea şi cu o decenţă ce nu putea fi făţărnicie şi nici nu era. Eram mîndru, repet, nu numai fiindcă eram iubit de o făptură atît de frumoasă, dar şi de actul ce-l împlineam. Îmi realizam visul; îmi ţineam cuvîntul. Dădeam rara şi nobila pildă de om cinstit, muncitor, celebru, datorindu-şi totul sieşi, căsătorindu-se liber, fără calcul, fără interes, fără convenţie prealabilă, cu femeia ce vroia, care avea să-i datoreze totul lui şi care îşi păstrase, cu un fel de superstiţie, intacte: mintea şi inima.

Aşa mă căsătoream. A fost din partea mea, un act absurd, dar loial şi sincer.

XXIX.

Ne-am petrecut luna de miere singuri-singurei, la ţară, într-un pavilion pe care prinţul de B. îl pusese la dispoziţia mea. Pavilionul era situat pe malul Senei, puţin mai încoace de Melun, la poala pădurii din Sainte-Assise. Era păzit de un grădinar, nevastă-sa, şi fie-sa, care nu ne cunoşteau şi care aveau să poarte sarcina nutririi noastre tot timpul. Fiinţe necunoscute, ce bucurie!... Eram, pentru oamenii aceia de treabă, amicii prinţului, care aveau nevoie de oleacă

de aer şi de odihnă, după o călătorie lungă. Scăpam aşa iscodirilor de care nu scapă, ori unde ar fi doi noi: însurăţei. Aveam spaţiu, libertate, anonimul fericii. Găseam acolo, cu toate elementele luxului interior, toate simplicităţile vieţii naturale. Servitorul livrea, cu cravată şi armorii, care se întorcea vara cu stăpînii, nu intra încă în apartamentele tapetate cu casmir, ori cu mătase. Abia dacă auzeam pasul uşor şi discret al fetei grădinarului, făcîndu-şi în cori serviciul de femme de chambre, în vîrful picioarelor, ca să nu-i trezească pe oaspeţi, care erau desigur oameni bogaţi şi care or să-i plătească ospitalitatea regească ce-o primeau. Maică-sa ne gătea bucatele gustoase pe care grădinăriţele le ştiu găti.

Inima şi stomacul sunt foarte buni vecini cînd impresiile sunt pure şi bucuriile sănătoase şi apoi tinereţea înveseleşte ceea ce dragostea înnobilează.

Ne apropiam de mai. O, Primăvară! Care e omul aşa de dizgraţiat de Dumnezeu, care măcar odată în viaţa lui să nu te asculte revenind din fundul a tot ce există? Cine din noi n-a simţit cu bucurie mişcîndu-se în sînul pămîntului copilul plin de făgăduinţe care să fie vara? Cine n-a avut, în acea epocă nehotărîtă, mai ales dacă era îndrăgostit, un fel de ameţeală fizică, ce te făcea să crezi că sfera noastră începea să se învîrtească mai repede? Şi cînd norii lejeri, ultimi aburi ai iernii pe goană, se sfîşie brusc ca o muselină şi lăsînd să se vadă albastrul, strălucind ca safirul, dulce ca iertarea, n-ai văzut, limpede zîmbetul lui Dumnezeu şi nu te-ai trezit mai bine? Ce frumoasă revoluţie în natură! O rază de soare a transpus totul în concertul universal: ceea ce plîngea, rîde, ceea ce striga, cîntă. Ploaia e veselă; nu te mai temi de ea. Cade ca să facă flori. Dacă fulgi de zăpadă tot mai zboară, ca nişte puf de columbe, îi urmăreşti batjocoritor ca pe măştile în carnaval. Se aprinde focul, dar se deschid ferestrele. Totul este al vieţii şi eşti prietenul lucrurilor şi al făpturilor. Se pare că umanitatea are să încheie în sfîrşit o alianţă definitivă cu restul creaţiunii, că

s-a isprăvit cu răul, cu îndoiala, cu războiul, cu durerea şi că o să vezi venind un înger proclamând împăcarea generală.

Primăvara aceea, cine mi-o va mai da? Mergeam toată ziua printre adorabile crînguri aproape neştiute şi ale căror poteci întrerupte ne duceau razna, dar totdeauna undeva unde ne găseam bine şi unde ne sărutam, fără să supărăm nici păsările, care ştiau că e vremea cea bună pentru noi ca şi pentru ele.

Arborii aceia din Sainte-Assise îi cunosc pe toţi şi-i iubesc încă. Nu e greşala lor dacă am fost nenorocit. Ei nu m-au amăgit. Au concurat pe cît au putut la fericirea mea şi mi-au dat bucuros frunzele şi umbra lor.

O, Natură! Cîtă vreme va rămîne un om pe pămînt şi un suflet în acel om, el te va întreba, ca şi mine, ce-ai făcut cu promisiunile şi iluziile sale. De ce-mi surîdeai atunci? De ce mă aprobai? De ce păreai că ne binecuvîntezi cu toate glasurile taie, cînd acum, fără să-ţi fi schimbat înfăţişarea, nu vreai să mă cunoşti şi nu mă mîngîi? De ce, atunci cînd, nenorocit, disperat, nebun, am venit cu încredere la tine, mamă universală, să-ţi cer o povaţă, o încurajare, un surîs, de ce nu mi-ai răspuns, tu, pe care te ştiusem elocventă şi binevoitoare? Era totuşi în acelaşi sezon, aproape la aceeaşi dată. Nimic nu se schimbase în tine şi în jurul tău. Tot aşa fugeau pe cer norii, zburau păsările din creangă în creangă, gîzele prin iarbă umblau. Dar nu erau nici aceiaşi nori, nici aceleaşi păsări, nici aceleaşi gîze. Şi nici eu nu mai eram acelaşi. Tu văzuseşi petrecîndu-se mii de vieţi şi de morţi, fără ca nimic să-ţi strice sau să-ţi modifice faţa nemişcată şi ce-ţi pasă ţie de o durere mai mult sau mai puţin!

Ici colo, pădurarul doborîse cîţiva copaci, paşi omeneşti bătuseră poteci noi ; iarba acoperise cărăruile pe care paşii noştri uşori şi repezi nu lăsaseră urme, iar tu, mută şi indiferentă îţi urmai opera, fără să-ţi aduci aminte, fără să-ţi pese. Nu-i greşala ta, la urma urmei, dacă noi suntem nesimţitori, şi

dacă preferăm emoţiile, pericolele şi părerile de rău după cele pieritoare, splendorilor tale eterne. Fii binecuvîntată, sfîntă Natură, şi tu, mai ales, mic colţ de pămînt unde-am fost deplin fericit!... Deplin fericit! Care om poate să afirme aceste două cuvinte, uitîndu-se în trecut? Cea mai bună parte din viaţa mea a rămas în colţişorul acela. De l-ar găsi altul,

XXX.

Intr-o zi în care vei fi liber, prietene, şi vei avea nevoie de reculegere şi de singurătate, ia, într-o dimineaţă de mai, drumul spre Fontainebleu. Opreşte-te la Cessou; acolo, goteşte la stînga şi mergi ca la o jumătate de leghe pînă la o alee mare de castani. Sări bariera de lemn care o închide pentru trăsuri. N-o să-ţi spună nimeni nimic; e stăpîn un mare senior ospitalier. Ia-o pe alee pînă la locul unde se povîrneşte calea. Vezi, la dreapta, cărăruia aproape e acoperită de lemnul bobului? Dă într-o portiţă joasă, veşnic întredeschisă, copiii din sat avînd dreptul să vînăsă se joace prin parc, sub mari brazi care o parfumează. După ce-ai trecut de portiţă, cărarea duce la o casă ascunsă după nişte stejari mari. Priveşte casa aceea şi spune: „Aici a fost un om deplin fericit!" Femeia care păzeşte casa aceea nelocuită de nimeni, nu ştiu pentru ce, e nevasta grădinarului. Bărbatu-său lucrează acum la castelul vecin. Fie-sa e măritată. A luat de bărbat un cultivator din Beaulieu, satul pe care-l zăreşti. Pomeneşte-i de mine grădinăriţei, o să surîdă şi-o să zică: „Frumoasă căsnicie! Cum se mai iubeau! Ce fericiţi! Ce mai fac?" Să-i spui că veşnic ne iubim, că fericirea dăinuieşte. Nu trebuie să descurajezi pe nimeni. Eşti foarte vinovat, că nu mai eşti fericit! Şi-apoi de ce să te căineze acei care te pismuiau?

Plimbă-te prin grădină. Pajiştea verde de tot mai este. Era, pe vremea noastră, o pereche de potîrnichi care nu se despărţea ca şi noi. A rămas acolo sau s-a întors?.. Intoarce spatele casei şi ia-o după

tufele de liliac care ascund rîul. Traversează-le. Sunt acolo, nu-i aşa? Aplecate spre apă şi oglindindu-se, sălcii mari, noduroase zburlite ca nişte oameni furioşi. Stai la a treia, dela pavilion. Intr-o dimineaţă de mai, pe la ceasurile zece, eram acolo, ea şi eu: ea culcată pe arborele acela înclinat, cu mîinile după cap, eu întins pe pămînt şi sărutîndu-i picioruşele goale, pe care ea le scotea unul după altul din papucii de catifea roşie, blăniţi pe margini şi care mă mîngîiau pe obraz. Păru-i lung şi greu de aur era în neorînduială. Lungi şuviţe ieşeau din pieptenele mare, ca nişte cascade printr-un baraj şi se rostogoleau pe rochia ei şi pe scoarţa copacului. Drept orice costum, purta o robe de chambre de cașmir albastru, aidoma cu cea de-acasă, anume ca să am sub ochi prezentul şi trecutul.

In poza graţioasă ce-o luase, mînecile-i largi descopereau braţele-i albe, aduse asupra capului ca urechile unei amfore. Lăsa să rătăcească spre cer ochii tot aşa de albaştri ca el. Comparaţiile banale, de care nu cutezi să te serveşti, numai acelea i se potriveau. Aurul semănăturilor, omătul gheţarilor, albastrul cicorilor, crinii, rozele, granatele şi perlele; aşa-i erau părul, ochii, obrazul, buzele şi dinţii. Ce să faci? Aşa era şi totul topit în armonia tinereţii, a plăcerii şi a sănătăţii. In afară de marmură, alabastru şi ceară curată, ai fi căutat în zadar să compari acel trup tare, elegant şi mlădios, ştiut numai de mine, ascuns de veşminte. Nici o făptură de jur împrejur! Numai noi şi apa străvezie şi adîncă, ce călătorea în tăcere. O dimineaţă splendidă! O dimineaţă de august rătăcită în mai. După freamătul lăuntric ce însufleţea liniştea, simţeam că pămîntul se zoreşte să înverzească, ca o fată care a dormit prea mult şi se grăbeşte să o împodobească pentru a-şi găsi prietenele şi a petrece.

Florile, înainte de-a se deschide, parfumau ca mărturisirile sufletului, care se trădează pînă a nu vorbi. O ceaţă străvezie, opalină, ultimul văl pe care

cearcele avea să-l ridice de pe pământ, ruşinată că a fost surprinsă, pluteа încă în zare.

— La ce te gîndeşti? am întrebat-o în şoaptă.

— Mă iubeşti mult? răspunse ea.

— Mai întrebi!

— Mult, mult, mult?

— O, mult!

— Atunci du-te de caută un cearceaf şi adu-mi lapte cald într-un găvănel de argint cu armele prinţului.

M-am supus. După zece minute, m-am întors cu cearceaful sub braţ şi găvănelul cu lapte cald, muls sub ochii mei. Iza nu mai era la locul ei. Hainele îi atîrnau în salcie. Un fior mă străbătu. M-am oprit, neîndrăznind să fac un pas, cu glasul sugrumat în gîtlej. Un mare hohot de rîs răspunse spaimei mele.

— Ai tot timpul, strigă ea. Sunt bine aici.

Vocea venea din gîrlă. Iza, goală, înnota în apa îngheţată, zburda, bătea apa cu picioruşele, cufundîndu-se, aruncîndu-şi părul, ca o adevărată naiadă, ale cărei graţii le avea toate.

— Tu eşti nebună! am strigat eu. Te omori.

— Nu; sunt deprinsă.

— Dacă te vede cineva?

— Nu i-ar părea rău! Dar, fii liniştit, nu mă va vedea nimeni.

— Ieşi de-acolo, te rog.

— Încă un minut.

Se cufundă iar. Apoi, înnotînd la faţa apei, pînă la ţărm, apucă rădăcina şi, dintr-un salt fu afară, cu capul şi umerii acoperiţi de ierburile smulse ieşind din apă. Desfăşurasem cearceaful, s-o primesc.

— Nu, mai întîi laptele.

Şi, apucînd cupa, udă toată şi trandafirie, se puse să bea domol, zicînd:

— Poftim, un motiv de statuie. Uită-te. Nu-i frumos aşa?

Bău pînă la ultima picătură, apoi zvîrli vasul pe iarbă.

— Dar dacă-l dădeai pe gîrlă! o certai eu.

— Ei şi, nu-i al meu?

A fost primul cuvînt care nu mi-a plăcut la ea: Din cuvîntul acesta, un observator ar fi văzut caracterul. Mi l-am amintit adesea... mai tîrziu.

Cînd am desprins de pe Iza ierburile şi am înfăşurat-o în cearceaf, nu avea o picătură de apă, pe tot corpul. Căldura sîngelui ei uscase pielea.

— Vezi ce cald mi-e, zise ea.

In adevăr, din trupu-i arzător se degaja un abur, parfum vizibil.

— Să nu mai faci nebunii de-astea, îi spusei îmbrăcînd-o şi uitîndu-mă în juru-mi, ne-ar putea vedea careva.

— De-ai şti ce bună e apa rece! De un ceas mă munceau aceste trei pofte: să mă dezbrac, să mă cufund în apă şi să beau lapte în căuşel de argint. Dacă ţi-aş fi cerut părerea, mai fi împiedicat; aşa am făcut mai cuminte.

Şi, sărind de gîtul meu, mă strînse în braţe din toate puterile ei şi întinse buzele-i roşii, ude de lapte.

XXXI.

Povestesc scena asta în toate amănuntele sale fiindcă conţine, în sîmbure, cele trei vicii care trebuia s-o piardă mai întîi pe ea, apoi pe mine. Lipsa de pudoare, nerecunoştinţa, senzualitatea. Totuşi, afară de uimirea ce mi-o căşunase răspunsul asupra vasului, această întîmplare lăsă în mintea mea o amintire de iubire, de inocenţă, de copilărie. Iza făcu aceeaşi ispravă de mai multe ori, de faţă cu mine, căci voiam să-i împărtăşesc toate senzaţiile. Ea-mi zicea Daphnis şi eu ei, Chloé şi ajunsesem să găsesc naturală acea baie mitologică, exclusă de mult din moravurile civilizaţiei.

Exerciţii, lupte cu elementele, intrau în gusturile mele şi n-ar fi fost cine ştie ce rău în plăcerile acelea singuratice, dacă ne-am fi mulţumit cu atîta;

dar dragostea ce i-o insuflam Izei era în esenţa s
fizică; sufletul nu se amesteca la fel, deşi aşa nă
dăjduiam eu. Tot aşa credea şi Iza atunci şi cu
cununia îi da dreptul de a cunoaşte şi a mărturi
toate efectele căsătoriei, ea nu-mi ascundea bucuri
materiale ce le găsea în ea.

Aci vine o mărturisire delicată. Că m-am serv
de soţia mea ca de un model. Mi se poate repro
că am demoralizat pe copila încredinţată mie pr
Lege şi că eram dator să-i respect inocenţa şi ca
doarea.

Primul punct e adevărat, al doilea e fals. Vai, d
moralizarea o avea din instinct, viciul era din obi
şie la fecioara aceasta. Şi dacă a fost unul din noi d
demoralizat, a fost bărbatul de către copilă. D
m-am născut cu toate văpăile fizice ale iubirii me
şi cu cît, înainte de căsătorie, le jertfisem mun
mele şi amorului meu ideal, cu atîta, căsătorind
mă, găseam în femeia mea setea de a le cunoas
Nu eram deci vinovaţi nici unul nici altul. Ave
26 de ani, Iza abea avea 18. Ea era Frumuseţea,
Forţa şi ne iubeam.

Vă voi spune totuşi, fiindcă îmi sunteţi ac
duhovnic, că primul meu simţimînt, cînd am a
dreptul să descopăr din valurile sale fiinţa acea
divină, cuprindea mai multă admiraţie şi respect
cît dorinţe. Acesta este privilegiul Frumuseţii.
exaltă spiritul, pătrunde inima, înainte de-a str
simţurile. In admirabilul său tablou „Venus şi A
nis", Prud'hon a tălmăcit impresia aceasta, cu d
cateţea unui veritabil poet şi veritabil amant. (
mai frumoasă din divinităţile Olimpului, cu de
vîrşire goală şi femeie, se oferă dezmierdărilor
sărutări'or celui mai frumos muritor. Acesta o c
templă, fermecat, dar nu cutează, nici cu degeţ
nici cu buzele, să atingă trupul ceresc, pe care
ofili parcă şi atingerea cea mai uşoară. Această e
ţie firească am înţeles-o ca pictor, am simţit-o
Adonis. Totuşi ea a făcut loc, încet-încet, pentru m
ca şi pentru fiul Cinyrei, unui sentiment mai o

nesc. Dar încă mult timp, chiar în posesiune, rămîneam pudic şi aş fi rămas totdeauna, dacă mă aş fi supus numai inspiraţiilor mele. Din nenorocire, rezervată şi decentă la exces înaintea străinilor, Iza nu avea de fel pudoare înaintea mea. Mîndră de frumuseţea sa, îmi dădea spectacolul ei la orice clipă, cu orice pretext şi scena băii a fost numai unul din miile de tablouri ce-i plăcea ei să-mi ofere.

Nu numai atît. Spunîndu-mi, pe cînd bea, „Iat-o statuie gata făcută", ea revenea, poate pentru a douăzecea oară dela căsătoria noastră, la ideea ei fixă: să-şi vadă înfăţişate, fixate, eternizate în marmură, formele a căror eleganţă şi puritate mă fermecau şi ca soţ şi ca sculptor. N-a avut nevoie de multă stăruinţă, ca să mă convingă. Şi mai tari ca mine ar fi sucombat. Să-ţi iubeşti arta, să posezi în femeia ce o adori expresia cea mai perfectă şi din aceste două iubiri să facă una singură, ar fi fost greu, poate, mai presus de forţele omeneşti. Fac apel la sinceritatea femeilor, dacă există în adevăr femei sincere. Există o femeie care, găsindu-se în condiţiile de frumuseţe şi de dragoste, în care se găsea Iza, să nu fie cuprinsă de acelaşi orgoliu şi aceeaşi ambiţie?

— Fiindcă te iubesc, fiindcă sunt geloasă pe toate femeile şi tu mă găseşti cea mai frumoasă dintre ele, îmi spunea ea, fiindcă, din fericire, cultivi o artă în care frumuseţea mea poate fi utilă, dispune de ea pentru gloria ta, ca şi pentru plăcerea ta. In felul ăsta, voi fi pretutindeni în viaţa ta şi mă vei găsi în toate gîndurile tale. Sunt geloasă: nu vreau să te închizi singur ca alte femei; nu vreau să fii fericit şi nici să poţi fi inspirat, fără mine. Voi îmbătrîni. Iţi va trebui atunci dovada că am fost frumoasă. Şi, dacă s ar întîmpla să mor mîine, ce-ţi va rămînea din Iza? Amintirea trece, marmura rămîne. Nu vrei să străbatem împreună veşnicia, precum am străbătut viaţa? Nu întîmplarea, crede-mă, a dat de tovarăşe şi de prietenă o fată frumoasă unui mare ar-

tist, ci Destinul. Şi îmi va face plăcere, iată adevărata raţiune.

Ce s-ar putea răspunde la asemenea argumente?

XXXII.

Prima statuie ce am executat-o după ea, a fost *Băutoarea*, al cărei motiv mi l-a furnizat la Sainte-Assise, şi a cărei reducţie numai a fost cunoscută de public. Vă amintiţi succesul obţinut de această compoziţie. Nu numai că nu voiam s-o vînd cu nici un preţ, dar n-o arătam la nimeni, exceptînd pe d-l Ritz, şi pe mama, statuia în marmoră, mărime naturală, pe care am aşezat-o ca pe un etern suvenir al zilelor fericite, între cele două ferestre ale camerei noastre de culcare. Este reproducerea exactă a Izei, pe care am mulat-o dela picioare la cap, cu uşile închise, într-o noapte. Am adus apoi, ca să rătăcesc bănuielile, un model care avea pe atunci o mare reputaţie, pe celebra Aurelie. Dar, în realitate, nu lucram decît după mulaj. Regreta acum. Era o dovadă aceea, cum nu se va mai găsi alta, că Natura poate, numai ea, să creeze perfecţia şi arta, cel puţin, poate profita de acea frumuseţe, care căşunează atîta rău. Iată tot adevărul în această privinţă.

Din momentul acela n-am mai avut alt model decît pe Iza. Realizam visul lui Pygmalion. Aceea pe care o iubeam era, pe rînd, nevastă şi statuie. Totuşi, fiindcă tremuram să nu ne surprindă nimeni taina, schimbam dimensiunile operelor mele.

Succesul meu poate că sporea, dar valoarea mea descreştea de sigur. Mă depărtam de ideal, de arta pură, de marea artă în sfîrşit. Mă plecam la propunerile strîmte ale preţiosului, al drăgălăşiei. Stăpînit de amor şi de simţuri, fără să vreau intram în şcoala senzualistă a Berninilor şi Clodionilor. Nu puteam suferi comenzile. Atelierul nu mi se golea. Mă limitam totuşi în [illegible], cu toate sfaturile, la Iza însetată de [illegible] se în-

sărcinase cu gospodăria, pe care nevastă-mea i-o lăsase bucuroasă. Să fie frumoasă, să mă audă spunându-i-o, să mă iubească şi să-mi furnizeze motive plastice, căci ingeniozitatea nu-i lipsea, iată tot ce ştia să facă. Jumătate din talentul meu era acum în ea. Dacă aş fi pierdut-o la epoca aceea, aş fi murit de supărare, ca autorul Venusei şi lui Adonis după sinuciderea iubitei sale, căci se întîmplă foarte des, la noi artiştii, ca femeia să ne ucidă. Necredincioasă, îl ucide de Georgione; îndrăgostită, îl ucide pe Raphael; moartă, îl ucide pe Prud'hon.

Evident, în toate precauţiile ce le luam, lumea bănuia adevărul şi, în numărul amatorilor care se prezentau, mai mult de unul, nu mă îndoiesc, cumpăra imaginea frumoasei fiinţe care făcea uneori onorurile atelierului. Beneficiam de asemenea de o curiozitate dezonorată pentru mine şi mă desconsideram, fără să bănuiesc ceva.

Ce bănuiam şi mai puţin, era plăcerea ce-i făcea Izei această denunţare a persoanei sale. Ea, ea voise să fac, pentru comerţ, o reducţie a Băutoarei şi, din acel moment, simţii o adevărată desfătare să se dea în vileag, *incognito*, admiraţiei publicului. Când ieşeam împreună searea, se oprea înaintea magazinelor unde se găseau *Băutoarea* sau Daphé şi îmi şoptea în mijlocul grupurilor care priveau:

— Habar n-au că sunt eu.

Era încîntată de miile de dorinţe pe care le trezea şi de omagiul obraznic ce se dădea bronzului sau marmorei care o înfăţişau. Nu era atunci decît infidelitatea spiritului, dar începuse infidelitatea. Cu toate acestea, nu mă părăsea o secundă şi chiar faţă de vizitatori îşi modera puţin expresia de tandreţe faţă de mine. Se făcea că e sclava, lucrul meu. Ţinea să se ştie că mă adoră şi că este inatacabilă. In adevăr, nu era femeie mai castă ca Iza în veşminte; ai fi zis, zărind-o cu lungile-i rochii albe, fără talie, care-i lăsau la vedere numai mîinile, picioarele şi faţa, că e o figură de Pérugino sau o statuie de Donatelo.

Afectarea aceasta de modestie în toată persoana ei, care dovedia revelațiile secrete ale artei, imposibilitatea pentru curioși de-a afirma asemănările pozitive, pricinuiau o plăcere de nespus minții ei, care căuta ciudățeniile.

Fiindcă era pentru mine, fiindcă numai cu voia dînsa s-o iubesc și s-o admir, mă făceam complicele acestei depravări. Ce tulburare poate arunca o femeie născută vicioasă, inocent, în delicatețile omului pe care ea îl domină! Zic inocent, fiindcă viciul are inocența și naivitatea sa. Există făpturi create pentru rău, făpturi care au instinctul, trebuința, și care-l săvîrșesc fără să aibă nici premeditare, nici conștiință. Șarpele dă moartea, lotusul dă nebunia. Animalul și floarea știu oare ce fac? Nu. Natura vrea așa; misiunea lor este să nimicească și nimicesc. De ce? Dumnezeu știe. Unele sunt înzestrate, ca și șarpele și lotusul, cu acest prilej fatal. Iza era unul din aceste suflete, ignora însăși, pe vremea aceea, adică în primul an de căsnicie, unde vrea s-o ducă dispozițiile sale primitive.

Eram fericit, e sigur, între femeia mea, lucrul meu și mama. Ce-aș fi putut dori mai mult? Un copil poate? Nu venea; ca și cum natura șovăia, fie de teamă că ar distruge una din cele mai desăvîrșite opere, stricînd liniile armonioase ale acelui corp ca să dea la iveală o viață, fie că rezervă unor asemenea creaturi maternitatea ca pe o pedeapsă.

Intr adevăr, Iza se temea de întîmplarea aceasta posibilă, se spăimînta de primejdiile și devastările ce le aduce. Cît despre mine, suferisem atîta în copilărie că, deși copilul meu nu se putea să îndure aceleași suferințe, nu țineam să am. Știam că copiii suferă fără vreo pricină și atîta mi-era de-ajuns. Mica făptură nu ne lipsea. Dintre noi trei, mama îl dorea mai mult. Socotea ea fericirea lui fiu-său, gata făcută, ca pe o compensație a durerilor feciorului ei? Vedea ea mai departe în viitor și aștepta dela nașterea aceea să modifice caracterul nora-si, ale cărei tendințe nu-i puteau scăpa?

— Avem tot timpul, îi spuneam când ea îmi pomenea de dorința ei. Iza e așa de tînără! Las să fie ea singură copil câțiva ani încă. De altfel, asta privește natura.

XXXIII.

In privința asta, voi menționa o observație neînțeleasă de mulțime și absolut adevărată: cei care trăiesc de pe urma minții lor, savanți, muzicanți, scriitori, sculptori, ararеori sunt născuți ca să fie părinți. Acelora cărora le-a dat Dumnezeu harul creației intelectuale, numai întîmplător le-a dat gustul procreației fizice. Oamenilor acestora le sunt dragi copii altora, dragostea aceasta nu-i angajează la nimic și i-ar iubi bucuros pe ai lor, dacă ar avea. Îi e groază uneori de cei care au. Dintre părinții aceștia denaturați, Jean-Jacques este tipul monstruos.

Ei bine, acest sentiment împotriva firii este perfect explicabil, pot spune, pentrucă l-am avut ca și alții. Îl expiez astăzi, fără a înceta să-l înțeleg. Să facem o mărturisire: geniul este egoist și absorbitor. El nu cere decît să se răspîndească, dar numai acolo unde are chef. Are groază de tot ce-l înlănțuie, de tot ce-l asimilează cu ceilalți oameni, de tot ce-i ține în loc desfășurarea și-i stînjenește zborul. Familia, așa cum a instituit-o societatea, este una din piedicile lui. De aceea aproape toți oamenii mari au ocolit-o sau sacrificat-o, și femeile care au putut trăi legitim pînă la sfîrșit cu soți cu adevărat ilustri, au fost nevoite să jertfească multe din speranțele și iluziile lor, dintre cele mai scumpe și mai dulci. Leii nu sunt ușor de împăcat și, când vrei să vietuiești cu ei, riști să fii sfîșiat.

Iată însă și scuza geniului, dacă este nevoie de ea, căci el vine din cer și nu e supus convențiilor care domnesc peste vulg.

A crea este, cu siguranță, punctul culminant al puterii, prin aceasta se apropie omul de Dumnezeu. In dragostea unui tată pentru copilul său, orgoliul

domină în mare cantitate. „Eu am dat viață făpturii acesteia!" Iată ce-și zice, când privește și admiră pe copilul său. Dar acea viață n-a dat-o el singur; i-a trebuit tovarășia femeii, tovarășie în care femeia este mai mult mamă decît este bărbatul tată. Adesea părinții sunt geloși de ceea ce li se pare că nu-i al lor în copil. Mai mult: opera aceasta e pieritoare, supusă tuturor întîmplărilor materiale, victimă a pieirii, fiindcă simplul lucru sigur pe lume este moartea. Plăcerile ce le hărăzești pot, din clipă în clipă, să se schimbe în veșnice păreri de rău, inutile. Opera de artă nu emană decît de la tine, singur și conține în ea principiul eternității. Ea ilustrează pe veșnicie pe acela care a conceput-o, ea-i poartă numele prin veacuri, ea face parte din lumea fără de moarte, deși fictivă, pe care cugetul omenesc a creat-o alături de lumea reală, ca să ne consoleze de aceasta. In producția minții, numai omul a născut, hazardul nu are ce căuta și copilul său, ieșit nu dintr-o secreție a sîngelui, ci din ceea ce conține sufletul mai neprihănit, cugetul, voință, stăruință, durere adesea, va fi un tovarăș, un amic pentru mii de indivizi, pentru omenirea întreagă, în ziua în care aceasta va pricepe în sfîrșit tot ce este chemată să înțeleagă.

Creatori divini sunt: Moise, Mohamet, Homer, Virgil, Dante, Shakespeare, Raphael, Columb, Galileu, Michel-Angelo, Molière, Pascal, Montaigne, Mozart, Voltaire, Newton! Ce emoție, comparată cu aceea care le-a dat-o nașterea prin spirit, poate să le dea oamenilor acestora nașterea unui țînc plîngăreț și muritor, pe care și un hamal l-ar fi putut crea? Poate să se reducă la familie, cercetătorul căruia lumea îi este prea strîmtă? Poate să se concentreze în adorarea unui atom, gigantul care vrea să escaladeze cerul, și să părăsească regatul fără de margini al ideilor, pentru domeniul îngust al sentimentelor? Insuși Isus a fost silit să aleagă și, pentru a dovedi că e Dumnezeu, n-a fost nici fiu, nici soț, nici amant, nici

tată. Aşa a putut naşte cea mai mare idee cunoscută nouă.

XXXIV.

Cît m-am depărtat de mine! Căci tot ce am spus aci de oamenii de geniu, n-are nimic aface cu mine! Nu m-ai socoti niciodată drept unul de ai lor, pe mine, biet om de talent, strivit de patimă. M-am crezut totuşi multă vreme de-ai lor. Dar, punînd pasiunea mai presus de artă, m-am despărţit de dînşii. Ar fi trebuit să nu iubesc, sau să nu cer amorului decît inspiraţie şi plăcere. Pentru înaltele inteligenţe, pasiunea cată să fie numai un motor, ceea ce vîntul este pentru mare: o frămîntă, o face furioasă şi măreaţă; apoi el dispare şi ea rămîne.

Eu, eu nu vedeam decît prin Iza. Ea nu voia să aibă copil. Nici eu. Am fost aproape consternat, cînd ea mi-a vestit că era însărcinată. Toate imprudenţele care ar fi putut distruge acea stare, ea le săvîrşise, înainte de a-mi spune ceva. Nu mai era speranţă: trebuia să fie mamă. Ea nu cuteză să-mi propună o crimă, dar s a gîndit la ea, sunt sigur.

Îşi petrecea zilele şi nopţile plîngînd. O linişteam cît puteam, spunîndu-i că tot frumoasă va rămîne şi că lacrimile şi nesomnul o pot urîţi mai rău ca accidentul acela natural. Era mai cuminte să se resemneze şi să ia toate precauţiunile care i-ar îngădui să dea viaţă, fără să piardă nimic. Ea era de altfel, din firile acelea privilegiate, atît de mult făcute pentru dragoste, aşa de suple, aşa de tari, că îndură maternitatea fără să le rămînă vreo urmă de trecerea ei.

Nu mai voiam să umble; o purtam in braţe. Desenam şi modelam copii, îngeri, amoraşi durdulii, cu chipuri rotunde, cu pîntecel şi o impresuram pe Iza, cum ar fi făcut un artist grec, ca mama să nască o Frumuseţe. In acest timp, ea-mi vorbea de o moarte posibilă; mereu pomenea de ea, îi era grozav de frică. Un fior o cutremura toată la gîndul gropii

reci. Mă punea să jur că nu mă voi mai însura şi că mă voi duce zilnic la cimitir. Dorea să fie îmbrăcată în dantelă şi acoperită de flori. Să-i fac statuia, de mărime naturală, să i-o pun pe mormînt.

Dela nunta noastră corespondase rar cu maică-sa. Dela sarcină îşi scriau mereu. Eu o îngrijeam pe mă-sa, pe care nedreptatea şi ingratitudinea ţarului o lăsase în mizerie. Şi iată că Iza voia s-o cheme pentru leuzia ei.

Am trimis contesei bani de călătorie. Sosi. Plînse, se aruncă de gîtul meu, îmi sărută mîinile, se instală în casa noastră. Îşi trecea timpul lîngă fie-sa, îi vorbea poloneza cînd eu sau mama mea eram de faţă şi am prins-o pe Iza ascultînd-o mai mult decît obişnuia. Am întrebat-o ce-şi tot spun: mi-a spus ce i-a trecut prin cap.

La 30 aprilie, acum 4 ani, a născut pe băiatul pentru care încerc să mă dezvinovăţesc şi să trăiesc. Iza nu voia să-l alăpteze. Îl vedea o jumătate de ceas pe zi, şi atît. Mama voia să plece cu prunc̦ul la ţară, pentru aer.

Era vădit că mama nu se înţelegea cu contesa. Eu nu bănuiam. O întrebai pe Iza; ea, ştiind bine pricina, zise:

— Degeaba, mama are să plece.

Contesa, sigură de fie-sa, plecă. Treburile ei, eternele-i afaceri în care eu nu mai credeam, o chemau în Polonia.

La o lună dela leuzie, Iza era mai frumoasă ca oricînd.

XXXV.

Spre toamnă, am primit o scrisoare dela contesă. ce mă vestea că vine iar şi se stabileşte la Paris. Avea să-mi înapoieze banii ce-i dasem. Procesele i se sfîrşiseră. Căpătase o sumă mare şi n-avea să mai fie în sarcina mea. Nu va sta cu noi, să ne stînjenească. Se bucura că o va ajuta pe mama la educarea băiatului

Sosi și închirie o căsuță în vecinătatea noastră. Ăsta se ducea s-o vadă zilnic, cu copilul și cu doica. O întovărășeam uneori sau o luam de-acolo. Contesa cina cu noi, când voia. Era patriarhal. Lăsase orice ifos, primea bătrînețea cuminte. Avea din ce trăi bine, era sigură de viitor. Serile noastre cele mai frumoase se petreceau așa: sau desenam, sau modelam, mama își adormea nepotul, contesa broda ori povestea; Iza cînta, rîdea, mînca bomboane.

De-un timp, mama era tot mai tristă. Am văzut-o și cu ochii plînși. Am întrebat-o de pricină și a tăgăduit tot.

Legăturile cu d-l Ritz se răriseră. Bolnav de ficat, ajunsese ipohondru și osîndit la nemișcare, sta cu fie-sa și ginere-său. Nu mă mai trata ca pe un fiu. Iza spunea că de gelozie, elevul îl eclipsa prea mult pe profesor. Poate. Iar fiică-si nu-i plăcea s-o primească pe Iza. Iza era mai frumoasă, mai elegantă. Rivalități de femei. Se vizitau la zile oficiale, 20 de minute. Purtarea asta a d-lui Ritz și fiică-si ar fi trebuit să mă lumineze. Eu n-am priceput nimic.

Cu Constantin era altceva. Făcuse mai multe campanii în Africa; apoi, rămit, decorat, venise la Paris și era aghiotant al ministrului de război. Ducea viață veselă. Totuși, venea la noi des, abia încetase să mai vină. Cînd îl întîlneam din întîmplare, se mulțumea să-mi strîngă mîna și să se scuze banal. Înainte de marile întîmplări, văzîndu-l, mi-a spus, ca un profet:

— Te stimez și te iubesc. Dar omul nu face tot ce vrea. Cînd vei avea nevoie de un adevărat prieten, eu sunt.

I-am spus Izei conversația asta și ea mi-a răspuns zîmbind:

— Să-ți spun eu ce este. Constantin mi-a făcut curte și eu l-am rugat să nu mai dea pe-aici. Nu ți-am spus, fiindcă bărbatul nu trebuie să știe tot. O femeie care se respectă, știe să se facă respectată.

Tu ţi-l crezi prieten, dar. Ţi-a vorbit vreodată rău de mine?

— Niciodată.

— Mă mir. Bărbaţii răniţi în amorul lor propriu, îi ştim noi. Dar, tăcere.

— Fii liniştită, n-o să-i spun.

Dar dacă îl întâlneam în ziua aceea, cine ştie ce se întâmpla. In altă zi, Iza îmi spune:

— Să-ţi fac o mărturisire şi să-ţi cer iertare.

— Ce anume?

— Bustul pe care l-ai făcut după mine, la 14 ani, pe care mi l-ai trimis în Polonia...

— Da, ei?

— A rămas acolo, ca amanet cu alte lucruri.

— Şi am vrut să le scot.

— Mama nu voia. Prea ţi-era datoare. Dar bustul este acum la soră-mea. E bine aşa?

— Bine-ai făcut.

Peste două luni, de ziua ei:

— Ştii că am făcut un bun plasament trimiţându-mi bustul la soră-mea. Iată.

Deschise o cutie cu un colier de diamante şi de smaralde, ca 30—40 de mii de lei.

— Soră-ta ţi-a trimis-o?

— Dar cine? Citeşte-i scrisoarea. Fermecătoare.

— E prea mare darul. Mă încurcă.

— N avea scrupule. Soră-mea e bogată şi fudulă. Cât eram săracă, mă miluia; acum, când sunt nevasta unui om ilustru, e mândră de mine. Mi se pare că eşti mai celebru în Rusia, ca în Franţa.

Îmi citi epistola, scrisă în franţuzeşte, plină de admiraţiuni şi complimente pentru mine.

- Şi eu, rosti contesa, am să-ţi dau cercei la fel.

- Mamă, cercei cu smaralde şi diamante costă 10—12.000 de lei, cât ai tu pe an venit.

Dar n-am şi moşia dela Starckan?

— Adevărat.

— Şi am şi cumpărător pentru ea. Banii ăştia sunt pentru voi, copiii mei!

N-am vrut să rămân mai prejos față de sora Izei și i-am oferit o mamboră.

Peste vro șase săptămâni. Iza, foarte natural, mă întrebă, întoarsă dela plimbare:

— Ghici pe cine am întâlnit azi?

— Nu știu.

— N-ai să ghicești niciodată.

După ce mă lăsă un răstimp curios, ca un copil răsfățat zise:

— Pe Sergiu.

Am îngălbenit, fără bănuieli, fără presimțiri. Dar Sergiu îmi mai venise în gând cîte odată.

— Ți-a vorbit? am întrebat.

— Da. Era o plăcere să-l vezi. Un om care zicea că nu poate trăi fără tine, că se omoară dacă nu-l iei de bărbat, îl vezi răsărind, teafăr. I-am râs în nas. De altfel n-a făcut nici o aluzie la trecut.

— Cred că nu l-ai poftit aici.

— Nu. Dar poate să vie, poate să nu vie, tot una e. Făcui rău că ți-am spus? Vrei să am secrete față de tine? Spune-o.

— Ba ai făcut bine. Pupă-mă

Și ea începu să istorisească despre plimbarea ei, de mici cumpărături, de lumea depe stradă.

XXXVI.

La o lună după scena aceasta, am venit la Auteuil, pe neașteptate. Când deschideam ușa salonului, auzii vocea Izei, ridicată, de să n-o cunosc:

— Ah, mă plictisește!

Am intrat.

— De cine vorbeați? am întrebat.

— De servitoare, zise contesa

— Dar, dragă, nu i se prea potrivește unei slugi; ce ai să-i reproșezi?

— Nimic grav; dar azi sunt supărată. — Maică-ta e bolnavă.

— Mama? Și stă culcată?

— Nu, se plînge de durere de cap.

— De ce nu stai cu ea?

— Vrea să fie singură.

Am găsit-o pe mama palidă şi foarte agitată.

Plânsese, de sigur, şi sta gata să plângă, mai ales văzându-mă. Abia se stăpânea.

— Mi-a spus Iza că eşti bolnavă.

— N-am nimic, dragă; dureri de cap.

— Ai plâns.

— Da, mă durea rău.

— De ce voiai să fii singură?

— Fiindcă zgomotul cel mai mic mă enervează.

— Ai să te plângi de careva?

— De nimeni.

Nu se mai putu ţine şi mi se aruncă în braţe, izbucnind în lacrămi. Începui să mă sperii.

— Ce este, spune-mi.

— Nimic.

— S-a întâmplat ceva copilului?

— Copilul e bine, eu sunt posomorită. Sufer de-un timp. Dar acum mi-e bine. Să coborîm în salon.

Toată seara fu liniştită. Opt zile, cât am stat la ţară, mama, nevasta şi contesa se împăcau de minune.

Dar mama slăbea văzând cu ochii. Am întrebat un medic, prieten. Avea o hipertrofie a inimii: boala celor care au iubit, au muncit şi au suferit mult. Boala era veche. I se recomanda lipsă de emoţii.

Nu-mi mai părăsi mama, care ştia adevărul. Dacă ar fi fost vorba numai de moarte, ea ar fi primit-o vitejeşte. A muri nu-i nimic pentru cei care au luptat; e ultima luptă. Dar ea ştia intrigile care mă împresurau, şi le tăinuia, căci se temea că m ar ucide dacă le-aş afla.

Nimic nu arde viaţa ca o taină, ce nu se poate dezvălui, care vine de o mie de ori la buze şi recade cu toată greutatea ei pe inimă. Din fericire, mama avea un confident, pe Constantin, care mi-a spus totul mai apoi. Dar între el şi mine sta zid cele ce-mi spusese Iza despre el.

— N ai alt prieten decât pe Constantin, zicea

mama. Nu uita că familiei lui îi datorezi totul. Ferește-te de ingratitudine.

Iza o îngrijea pe mama cu aparență de devotament. Dar casa devenea tristă pentru ea. I se ura. Îi dam toate distracțiile posibile; chiar mama stăruia; dar cu cîtă grijă o întovărășeam, fie la spectacol, fie la serate. Ades o lăsam să se ducă cu contesa și, spre uimirea mea, se ducea bucuroasă. Poate ar fi trebuit să-mi împărtășească grija și durerea. Era așa de tînără!

De două-trei ori, mama, care-și simțea sfîrșitul apropiat, a stat mult de vorbă cu nevastă-mea, singure. Și Iza ieșea foarte turburată.

— Dragă, îmi spuse în ajunul morții sale, dulce făptură, nu am de ce să mă mustru decît că ți-am dat viață în condiții rele. Dar de cum te-ai născut, numai fericirea ta mi-a fost grija. Dacă binecuvîntarea aceluia care te-a iubit pe lume mai mult îți poate face bine, ți-o dau din toată inima. Greșelile ce le-am săvîrșit le-am ispășit. Am, ca dovadă, dragostea și respectul fiului meu și fericirea ce mi-a dat-o el, căci n-a fost mamă mai fericită ca mine. M-am întrebat de multe ori dacă, înainte de a muri, să-ți spun secretul ce-a apăsat peste viața mea toată? La ce bun? Iartă, copilul meu, fără să știi pe cine. Ești plin de talent, de glorie și de sănătate, între nevasta și fiul tău, pe care îi iubești și care își vor împărți curînd locul ce-l las gol. Dar nu mă uita prea degrabă.

Totdeauna mi-aduc aminte de o flașnetă, care începu să cînte sub ferestre, cînd mama încetă să vorbească. Am vrut să-l gonesc.

— Nu; lasă-l să-și cîștige pîinea, a șoptit ea și dă-i ceva gologani.

Mi-a cerut preot. A murit a doua azi, după o lungă agonie populată de vedenii, dar n a scăpat niciun cuvînt asupra tainei care îi grăbea moartea.

XXXVII.

Am crezut sincer că fac cunoştinţă cu cea mai mare durere. Vai, de ce nu m-a lăsat Dumnezeu cu credinţa asta? Iza plînse mult: emoţie pur fizică, al cărui privilegiu îl au femeile. Negrul le înspăimîntă. A doua zi, uită. Eu, vreme de şase luni n-am putut să zîmbesc, nici ei, nici copilului. Imi trecea de-odată pe sub ochi o scenă, o imagine şi începeam să suspin sărutînd mîinile Izei şi amuţeam îndelung.

Lucram înverşunat. Incepusem să pun de-oparte bani pentru fiu-meu. Mă gîndeam la moarte. Faima, talentul, chiar dragostea începură să mi se pară bucurii vremelnice. Preocupări religioase mă cuprinseră. Dacă aş fi fost singur la moartea mamei, arta singură nu m-ar fi putut consola. Un an întreg, am fost cuvios ca un artist din evul mediu. Atunci am făcut statuia sfintei Félicité, mergînd la supliciu alăptîndu-şi pruncul şi i-am dat chipul mamei, care se numea aşa.

Ca un artist adevărat, îmi utilizam durerea. Fiindcă era o durere prevăzută, anunţată, împăcată cu natura, judecata mea, ajutată de muncă, de nevasta mea, de tinereţe şi de trebuinţa de a uita şi nădăjdui, care este egoismul uman, m-am familiarizat cu ea. Tîrziu, m-am pomenit într-o zi rîzînd, ca şi cum mama n-ar fi murit. Biată omenire!

Iza voia să poarte doliu ca şi mine. N-am vrut şi, după şase luni, s-a întors la haina veselă.

Intr-o zi am primit o scrisoare anonimă:

„Eşti un soţ cum rar se vede. Nu bagi de seamă că nevastă-ta pleacă în toate dimineţile, că bate drumurile. Urmăreşte-o şi-o să afli nostimade. Scrisoarea asta însă nu i-o arăta.

Un prieten".

Scrisorile anonime ţintesc bine totdeauna. Sunt o armă scîrboasă, nesuferită, dar sigură.

Mi-am ascuns cît am putut emoţia. De douăzeci

de ori era să arăt Izei epistola şi s-o întreb. M-am stăpînit totuşi.

A doua zi, eram îmbrăcat din zori şi, ascuns după perdelé, îi pîndeam plecarea. Pela opt, Iza, voalată, în negru, ieşi din casă, uitîndu-se împrejur. Cum îmi bătea inima! S-a urcat într-o birjă. Într-un salt, am fost în stradă. M-am luat după ea. Mergea spre cimitirul Montmartre. Acolo, Iza coborî, intră. Grădinarul o salută ca pe o vizită obişnuită, şi o întovărăşi cu flori pînă la mormîntul mamei, pe care nu-l vizitasem de cîteva zile. Iza îngenunche, risipi florile; apoi se întoarse acasă.

De cum intră o îmbrăţişai şi-i dădui scrisoarea anonimă, cerîndu-i iertare.

— De ce ţine încrederea unui om care te iubeşte! suspină ea.

Din ziua aceea, cînd pleca cernită, o sărutam şi-n-o mai întrebam unde se duce.

XXXVIII

D-l de Merfi, iubitor de artă şi mare proprietar, mă poftise adesea la vînătoare. Am primit anul trecut şi trebuia să plec la 30 August, la ora 6 dimineaţa.

Primisem din politeţe, zicîndu-mi: „Data e depărtată, n-o să mă duc nici atunci"; dar data vine şi trebuie să te urci într-o trăsură, să laşi o plăcere sigură pentru o petrecere îndoielnică, să-i laşi pe cei dragi, fiindcă ai promis.

— Hotărît, n-am să mă duc; am să-i scriu d-lui de Merfi.

— Nu se poate, zise Iza, e prea târziu.

— Nu, e ora zece şi el vine acasă la miezul nopţii.

— E nepoliticos.

— Atît mai rău.

— Ai fi petrecut bine.

— Dă-mi cerneală şi hîrtie.

— Servitorul s-a culcat. I s-a spus că nu e nevoie de el şi că să te deştepte la ora cinci.

— Sună-l.

Şi mă gândeam:

— Dacă e culcat, mă duc mâine la vînătoare.

Destinul! Dacă omul ăsta ar fi dormit, nu s-ar fi întîmplat nimic din ce s-a întîmplat. I-am dat scrisoarea şi am oftat de uşurare. D-nul de Merfi, primind-o, ar fi avut poate ideea să vină să asiste. M-am hotărît să mă aştern pe lucru două ceasuri, ca să creadă el că am lucrat toată noaptea.

— Bun, zise veselă Iza; lucrează şi, dacă d-l de Merfi vine, te va lua la vînătoare mâine. N-ai încotro; i-ai promis mereu.

Am început să desenez. Lucram în tăcere, arătîndu-i desenul Izei, care mă sărutа cînd se pleca să-l vadă.

Nu veni nimeni. La miezul nopţii intrai în iatacul meu, Iza întrînd ei. Am dormit rău, ca şi cum trebuia să plec la ora cinci. M-am trezit de dimineaţă şi m-am aşezat la lucru, în tăcere.

XXXIX

Era aproape ora şase cînd Iza deschise uşor uşa odăii ei, care da în atelier. Cum şedeam, Iza nu mă putea vedea, dar eu o vedeam într-o oglinduţă de Veneţia, înclinată şi în care se zărea aproape tot atelierul. Cu părul desfăcut, în cămaşă şi în jupon, Iza îşi ţinea răsuflarea, înainta pe vîrful picioruşelor ei desculţe, ascunzînd ceva în mînă. Era cu ochii la camera mea, ca să fie sigură că nu ies de-acolo.

Mi-am închipuit că vrea să-mi facă una din acele vizite de dimineaţă aşa de bine primite de un tînăr soţ şi care sunt motivate şi întovărăşite de primele cîntece, de primele raze şi de răcoarea verii. Altfel, de ce ar fi părăsit odaia ei aşa de dimineaţă. Mi-am reţinut respiraţia şi ea trecu prin odaia mea, mai întorcîndu-se odată, ca să nu fie surprinsă, şi se îndreptă spre tindă.

— Ah, unde te duci? o întrebai.

Scoase un țipăt de neînchipuit, țipătul unui suflet care era la o mie de leghe departe de locul pe care se afla și, întorcîndu-se, se rezemă de perete ca să nu cadă, cu mîna la inimă și albă ca pînza.

Alergai la ea. Își reveni.

— Cît m-ai speriat! zise ea și-și șterse sudoarea de pe frunte. Ai fi putut să mă omori.

— Dar ce căutai?

— Mă duceam la Nounou (poreclă dată lui Felix), ca să văd copilul. Sunt două ceasuri de cînd m-am trezit, tresărind și nu știu de ce sunt îngrijorată de copil.

In adevăr, odaia doicii era la celălalt capăt al casei.

— Și scrisorile din mîna ta? ce sunt?

Le cercetă de parcă le uitase.

— Două scrisori scrise de mine, neputînd să dorm: una mamei, care trebuia să cineze cu mine în lipsa ta și pe care o contramandam; cealaltă... și ea citi adresa ca și cum nu-și mai amintea, unei modiste noi... Și vreau să-l rog pe Nounou să le ia cînd se plimbă dimineața. Poftim, ia-le tu. Tremur încă, ce frică!

Le-am luat, le-am aruncat pe masă.

— Pentru răul făcut, du-mă în odaia mea, unde n-aș mai putea merge singură și adoarme-mă. Căci tot mai trăgeam nădejde să mă culc.

Am luat-o în brațe ca pe un copil și am dus-o în odaia ei.

— Nu meriți, spuse ea atîrnîndu-se de gîtul meu, provocîndu-mă cu ochii și cu buzele; dar bine ai făcut că nu ai plecat. Cei care se iubesc e mai bine să nu stea departe unii de alții în zile așa de frumoase. Mă iubești?

Am așezat-o în pat și, cînd să mă întorc la lucru:

— Nu-mi uita scrisorile, glăsui blajin.

Vezi, prietene, aș fi ignorat și azi că una din epistolele acelea conținea cea mai infamă și mai îndrăsneață trădare, dacă hazardul nu intervenea.

Ce sigură era femeia de încrederea mea, de orbirea, de prostia mea!

M'am dus să-mi sărut fiul, ca de obicei, dimineața. Dar vremea trecuse, era ora 9 și Nounou plecase. Am chemat servitoarea. Deschisei fereastra: nimeni. Doar câinele meu la ușa grajdului, mă privea și da din coadă. Era un timp minunat. Iza dormea; nu mai aveam chef de lucru; îmi luai pălăria și biciul și-mi chemai câinele. Nu făcui zece pași și mă întâlnii cu servitoarea.

M'am dus însă singur cu scrisoarea la contesă și apoi în strada Marché-d'Agnesseau, 12, unde scria pe plic că stă modista.

— Doamna Henri? întrebai pe portar.

— Nu locuește aici.

— Cum așa? Nu-i aici numărul 20?

— Ba da.

— Și nu-i strada Marché d'Agnesseau?

— Dar o doamnă Henri nu se pomenește.

— O modistă.

— Nu e modistă la noi, rosti batjocoritor omul, care părea să fie ușier la vreun minister.

— Ba da, ba da! strigă portăreasa, care-și sfârșea treaba în chilia ei. Este o doamnă Henri. Tu nu ești la curent. Dacă este o scrisoare pentru dânsa, să mi se lase mie.

Întrebasem așa de firesc de ea, că nici nu-și dase osteneala să mă privească. Se ivi după ce vorbise și, văzându-mă în jachetă de vară, cu șapcă și cu câine mă socoti un fel de comisioner.

— Dă scrisoarea și fii liniștit. Și ea dădu din umeri, către bărbatu-său, parcă-i spuse: Nu știi tu ce-i.

Atunci mi-adusei aminte de epistola anonimă ce-o primisem și, în loc să întind răvașul cerut de portăreasă, îl băgai la loc în buzunar.

— Vin mâine, când o fi cucoana aici.

— Dar nu ți-a spus s-o iei înapoi. Las-o aici.

— Nu.

— Treaba dumitale.

Plecai tremurînd tot, cu capul înfierbîntat şi cu inima imobilă. In stradă m-am rezemat de zid. M-am rugat la Dumnezeu să nu fie nimic din ce aşteptam. Rupsei plicul şi citi:

„Imposibil să ne vedem. Nu se duce la vînătoare. Gîndeşte-te la mine. Iţi sărut gura adorată".

Nici o semnătură. Dar nu era nevoie. M-am întors la portăreasă. Parcă o văd. Ah! făptura care a contribuit la tortura ta fără să te cunoască, fără să vrea chiar, să-i smulgi maţele, să-i sfărîmi clolanele, să o auzi urlînd, rugîndu-se şi să n-o ierţi nici pe ea, nici pe copiii ei. Răzbunare! voluptate a sîngelui! cine-ar cuteza să vă tăgăduiască? Da, toate cruzimile, toate trădările, toate mişeliile sunt de drept natural şi au o logică omenească împotriva celuia care ne-a izbit în onoarea, în dragostea, în sufletul nostru. Nu ştie totdeauna cît rău face, e posibil. Dar ce-mi pasă! N are decît să ştie.

Am intrat în chilie şi-am închis uşa după mine.

— Ai să-mi spui tot! fu primul cuvînt, aşa de ameninţător şi cumplit, că femeia ghici catastrofa.

— Ce să vă spun?

— Cui e adresată scrisoarea asta?

Nu mă mai stăpîneam. Bărbatul înainta.

— Suntem oameni cinstiţi, plecaţi de aici, zise el.

— Ticăloşi! sunteţi complicii unei crime şi o să pun să vă aresteze pe amîndoi.

Se priviră.

— Ştiu tot atît cît d-ta, grăi femeia. Apartamentul de sus este închiriat unui domn.

— Cum îl chiamă?

— D-l Henri. Atît ştiu. A plătit înainte.

— Stă în el?

— Nu, vine din cînd în cînd.

— Singur?

— Singur.

— Dar ca să primească pe nevastă-mea. Arată-mi apartamentul.

— N-am cheia.

— Şi unde locuieşte el?

— Nu ştiu.

— Şi scrisoarea asta pentru el era?

— Firește. Dar ce ştiu eu? Duceţi-vă la comisar, eu sunt în dreptul meu şi habar n am.

Adevărat. Eram caraghios; bolborosi:

— Aveţi dreptate.

Am ieşit ca un om beat, clătinându-mă. Nu înnebunisem, simţeam că mă tîmpesc. Mă temeam că voi rîde şi voi cînta în stradă. Încă un minut şi aş fi căzut cu faţa la pămînt, paralizat. M-am speriat că voi muri fără să mă răzbun. Am alergat spre casă.

M-am oprit în curte. Mă apropiam de siguranţă; nu mai puteam respira. Ar fi trebuit poate să trec mai întîi pe la contesă. Scrisoarea pe care i-o dusesem ei poate conţinea amănunte. Dacă m-aş duce? Nu. Intrai. Iza îmi pîndea, de sigur, întoarcerea. Îmbrăcată, îmi ieşi înainte. N-a fost nevoie să-mi vadă chipul, ca să priceapă. Se opri şi îngălbeni. Găsi puterea şi curajul să-mi spună:

— Ce ai?

— Cum îl cheamă?

Şi i-am arătat scrisoarea.

— Linişteşte-te, o să-ţi spun tot. Nu sunt aşa de vinovată pe cît crezi.

Va să zică, nici o îndoială. Mărturisea că epistola aceea era trimisă unui bărbat. Pînă să vorbească, eu tot mai sperasem! Şi-acum, în adîncurile sufletului, întrevedeam putinţa ca adevărul să nu fie adevăr. Mi-aş fi dat viaţa s o aud pe Iza scoţînd ţipătul inocenţei calomniate. Ea însă explica.

Spre ruşinea naturii omeneşti trebue să spunem: gelozia este cu desăvîrşire trupească. Îi iertăm aceleia pe care o iubim mii de dorinţe adultere, numai să nu fie urmate de fapte: îi iertăm că a idolatrizat un bărbat străin, dar să nu fi aparţinut lui; în sfîrşit, scuzăm sufletul, dacă trupul n-a fost complice. Deaceea femeile neagă faptul fizic, nu din pudoare, nu din remuşcare, nu din ruşine, ci fiindcă ştiu că ne pot recăpăta dacă credem în inocenţa cărnii.

Dacă, cu toată dovada sdrobitoare ce-o aveam în mâini, Iza ar fi putut să mă convingă că n-a aparţinut material niciodată (o! laşitate a iubirii!) l-aş fi iertat pe cel căruia îi *săruta gura adorată* şi, cine ştie? poate dam vina pe mine.

— Inainte de orice, spune-mi numele lui.

— Sergiu.

— Ţi-e amant?

— Nu.

— A fost?

— Ascultă...

— Nu ascult nimic. Da sau nu?

— Nu.

— Minţi ca o ticăloasă. Nu-ţi citii eu scrisoarea?.

— Lasă-mă să-ţi vorbesc. Vrei să-ţi spun?

M-am aşezat, am căzut pe un scaun şi am privit-o în faţă.

— Ştii bine că era să mă mărit cu Sergiu. Nu te cunoşteam atunci sau mai bine nu ştiam că te voi iubi şi ne vom căsători. Ţi-am scris pe vremea aceea. Cine mă silea? Nimeni. Mama visa căsătoria cu el; voia să-l forţeze împotriva vrerii familiei lui. A fost neprevăzătoare.

— Ai fost amanta lui înainte de-a-mi fi nevastă!

— Ştii bine că nu. Mai te poţi îndoi? Bănuieşte-mă după căsătorie, eşti în dreptul tău, şi toate aparenţele te îndreptăţesc. Dar nu vesteji începuturile iubirii noastre. Poate am fost greşită apoi, dar pe atunci!

— Lasă trecutul, spusei, răspunde la prezent.

Schimbă manevra.

— Nu mai spun nimic, nu vei crede nici de prezent, ca şi de trecut.

— Bun. Am să-ţi ucid amantul. te previn.

— Ce importă! Parcă-l iubesc? Ucide-l, dacă vrei, bietul băiat. Vei avea remuşcări.

— Atunci de ce il tutuiai? de ce vorbe dulci? de ce sărutare?

— In ţara noastră, asta nu-i nimic. Toată lumea se sărută pe gură.

Aşa mi-a spus! am auzit bine.

Nu mai stam gata să leşin. Simţeam că se urcă de la inimă la creer, mereu, zgomotos, ca valurile, voinţa de a şti tot şi forţa să o silesc pe ea să spună. Iscusinţele Izei nu mă fîstîceau.

La ce să discut? Să pedepsesc, atît îmi rămînea de făcut. Dar ce pedeapsă echivalează o crimă? In clipa aceea mi-aduc aminte vorbele mamei: „Dacă ai vreodată nevoie de un prieten adevărat, Constantin e acela".

Mă liniştii de-odată. Iza se înfricoşă. Incepuse să înţeleagă ce poate face mînia unui bărbat. Căută cu privirea pe unde ar putea scăpa sau pe cine chema în ajutor.

— Ce vrei să faci? mă întrebă.

Servitorul veni.

— Aleargă la d-l Constantin Ritz şi roagă-l să vină îndată aici. Am mare nevoie de el.

Cînd am rămas singuri:

— De ce l-ai chemat pe Constantin?

— O să vezi.

— Nu vreau să stau cu voi doi. O să mă asasinaţi.

Dădu buzna spre uşă. Numele de Constantin o speriase mai rău ca toată mînia mea.

O apucai de braţ, i-am pus mîna pe gură şi i-am spus rece şi hotărît:

— Dacă încerci să ieşi ori să chemi pe cineva, te strivesc cu picioarele. Am toate dovezile. Sunt în dreptul meu. Stai şi aşteaptă.

Şi am împins-o spre divan, pe care a căzut ca moartă.

— reau să dau ochii cu mama.

— oagă-te lui Dumnezeu să nu vie.

— Imbrînceşti o femeie fără de apărare. Eşti un laş.

Cuvînt! Toate simţimintele care mă frămîntau de un ceas izbucniră şi le luase locul un dispreţ imens.

— Vrei scandal cu tot dinadinsul? întrebă într un tîrziu Iza.

N-am răspuns.

— E încă timp să ocolim

Sergiu îi scrlam. Am zis așa, ca să înlătur bănuielile tale. Nu sunt atît de proastă să mă trădez îndată.

Tăcu și apoi iar:

— O să ne despărțim, nu-i așa? Nu mai putem trăi împreună. Trimite după mama; lasă-mă să plec cu ea și jur că-ți voi spune numele amantului meu.

„Amantului meu!" Ea rostea vorba asta? Și mie mi-o spunea? Credeam că mi se face inima țăndări.

— Da, am un amant și-l iubesc, numai pe el îl iubesc! Dacă ai ști cine e!

Ușa se deschise. Era și vremea. Constantin venise. La vederea lui, ea îngălbeni și mai tare. Ce se petrecuse oare între ei doi?

— Nu sunt pentru nimeni acasă, porunci servitorului.

— Ce este? întrebă Constantin.

— Doamna are un ibovnic; știai?

Constantin nu răspunse. I-arătai scrisoarea.

— Știam, glăsui el, citind numele de pe plic.

— Îi știai numele?

— Da.

— De aia nu mai veneai pe aici?

Dădu din cap că da.

— Iartă-mă că te bănuiam. Doamna pretinde că tu îi făceai curte.

— Doamna se înșeală.

— De ce nu m-ai informat?

— Fiindcă maică-ta mă rugase să-ți respectăm fericirea, chiar iluzorie. Dar doamnei îi spusesem ce trebuia să-i spun.

— Ce mă sfătuiești să fac?

— Să te desparți de doamna cît mai repede.

— Și amantul?

— Asta-i treaba mea.

— A ta?

— A mea.

— Atunci nu mai e nevoie să stau eu aici, zise Iza și se ridică, arătînd o mare nepăsare. Pot pleca?

— Cînd vrei.

Intră în odaia ei și se închise.

Constantin îmi strînse mîinile și ne îmbrățișarăm.

— Să nu plece pînă nu mă întorc, zise el. N stau mult ; trebuie să vorbim. Mă duc la Sergi Unde locuieşte?

— Aproape: strada Penthièvre.

— Cât despre tine, nici slăbiciune, nici iertare; de furcă cu un monstru, să ştii.

Am rămas singur. Cât de mult ne pot ajuta, asemenea împrejurări, prezenţa şi fermitatea un prieten! Neputând smulge săgeata ce mă rănise, întorceam în rană, mă trudeam cu suferinţa me mă îmbătam cu nenorocirea mea. Înţelesei delicii durerii, pasiunea martirului, dispreţul faţă de călă Să mă despart de Iza, s-o dispreţuesc, s-o uit, vieţuiesc între muncă şi copilul meu, mi se părea sunt în stare s-o fac.

Constantin se ivi iar.

— Nimic nou? mă întrebă.

— Nimic.

Fără îndoială că Iza îl văzuse, prin fereastră, v nind, căci se ivi şi ea îndată. Nu fusese niciodată m frumoasă. Îmbrăcată cum nu se poate mai elega ţinea în mâinile înmănuşate o geantă de catifea care îşi luase, de sigur, toate giuvaericalele. Ce pl cut mi-era, adesea, s-o îmbrac chiar eu, să-i al hainele care-i stăteau mai bine, pentru ca toată l mea s-o găsească frumoasă.

— Am să trimit să-mi ia toate lucrurile de aici.

Şi se îndreptă spre uşă şi plecă, tot aşa ca şi cu ar fi făcut actul cel mai simplu.

XL.

Dar nu era cu putinţă, visam: era nevasta, iubir numele, cinstea mea care pleca aşa! Cum, ea g sea că este firesc să-ţi laşi casa, copilul şi pe mi şi să nu ne mai vadă! O uşă închisă, şi s-a sfâr cu jurămintele, datoriile, cu familia, trecutul, vii rul, dragostea! Tot ce ne spusesem, moft! Ea era beră. Avea să treacă pe stradă, să fie admirată, ı mărită, iubită!

— Unde se duce? am spus când a dispărut.

— Ascultă, rostl Constantin, privindu-mă, încă

ştie nimeni. Dacă nu poţi trăi fără ea, spune, o chem şi rămâne totul o taină între noi trei. Nu vei fi cel dintâi bărbat care pune amorul mai presus de demnitate. Dar niciodată dojeni, răzbunări, regrete. Nevastă-ta a avut cinci amanţi, din câţi ştiu eu.

— Ce spui tu?

— E cea mai vicioasă fiinţă, pe care-o cunosc.

— Cinci amanţi! Şi numele lor?

— Doar n-o să te baţi cu ei toţi. Toată lumea îi ştia purtarea, afară de tine. De douăzeci de ori era să-ţi spun; dar adevăruri de felul ăsta nu se spun, decât când evenimentele le dau pe faţă. Chiar în odaia asta, am ameninţat-o cu dovezi în mână. Din prietenie pentru tine. Şi ştii ce mi-a răspuns? „El să şi vadă n-ar crede. — Dar de ce-l înşeli? E tânăr, e frumos, e celebru, te face bogată şi fericită.—L-am înşelat cu d-ta? Nu; lasă-mă să trăiesc cum vreau, sau denunţă-mă, îmi faci poate un serviciu".

— Când asta?

— De când s-a întors Sergiu. El a fost cel dintâi... Şi el a rămas ibovnic, nu de alta, ci pentrucă e o afacere.

— Urmează, ucide-mă.

— Da, te ucid, cum aş vrea şi eu să fiu ucis, dacă aş fi supus la asemenea chin. Fiindcă noi suntem oameni de onoare, iar cinstea, valoarea şi viaţa noastră nu pot să fie veşnic prada fanteziilor ticăloaselor acestea; fiindcă un bărbat cinstit trebuie să spună fără de lacrimi, fără ruşine: „Am gonit-o pe nevastă-mea, care era o destrăbălată şi o las să-mi prostitueze numele. Contesa Dobronowska a fost măritată cu un tâmpit, nobil şi bogat, pe care l-a ruinat, îndată, l-a părăsit şi el a murit într-o casă de sănătate. Un general rus i-a urmat contelui. Într-o zi, prinzând-o cu vizitiul, i-a tras un toc de bătaie şi a gonit-o. Asta e soacră-ta. Ginerele contesei, de care tot pomeneşte, *bărbatul fie-mi*, al celeilalte fete, e om de treabă, dar n-are niciun fel de relaţii cu soacra, căreia i-a dat o sumă de bani, pe care a şi păpat-o repede. A vrut s-o ia pe Iza şi s-o mărite. Mama s-a împotrivit, fiindcă visa ca să-şi refacă

averea prin ea. Când a fost la Petersburg, spera s-o vândă prințului moștenitor Acela a dat-o afară. Au dus mizeria la Varșovia până au cunoscut pe Sergiu, un naiv ca și tine, care ar fi luat-o pe Iza de nevastă, dacă-l lăsau neamurile. Era Iza complicele maică-si? Nu știu, dar așa cred. Tânărul și-a vândut caii, giuvaerurile, mobilele, ca să le dea bani.

„Tu scriai, erai amorezat. Ea, ostenită, rușinată poate, ți-a scris într-o zi că vrea să fie nevastă cinstită, departe de mă-sa? Cred că era sinceră. Femeile sunt în stare de orice, chiar de fapte bune. Poate că dacă n-o lăsai slobodă de loc, i-ai fi învins instinctele rele. E îndoelnic însă; avea o tradiție de rasă. Cu ea poate ai fi scos-o la capăt, dar mai era și mă-sa.

„Major, stăpân pe faptele sale, Sergiu s'a întors la Varșovia, a aflat de căsătoria cu tine, i-a reproșat contesei și a spus că-i iubește necontenit fiica. Contesa a văzut ce pierduse și și-a propus să câștige prin adulter, ceea ce pierduse prin căsătorie. I-a scris atunci în poloneză. Izei. Apoi contesa s-a stabilit la Paris, unde aveau loc întâlnirile fie-si cu Sergiu. Diamantele și smaraldele trimise de soră-sa dela Sergiu erau. Toate astea le știu dela Sergiu sau dela colegi de-ai lui dela ambasada rusească. Acum pricep răceala tatei și a soră-mi față de nevastă-ta.

„Felul ăsta de femei nu este pe pământ pentru bucuriile vieții casnice. Să le cânți, să le pierzi, să le mulezi, să le iubești, da, dar nu se iau de nevastă. Născute pentru plăcere, cucoanele astea n-au al ă lege decât capriciul lor. Căsătoria e un galantar pentru ele. Nu le pasă nici de clasa, nici de mintea, nici de vârsta adoratului lor. Să strălucească și să domnească vor. Sunt ca suveranii, față de care toată aclamațiile sunt bune, din orice gură ar porni. Cu cât vine mai de jos tămâia, li se pare mai parfumată. Pentru o femeie frumoasă, un bărbat frumos nu e de loc admirator ori amant, e un egal, e un vrăjmaș. Nici omul celebru nu le convine, fiindcă ele vin după el în glorificarea viitorimii. De aceea

preferă un tîmpit, să-l stăpînească, să-l ţină în lanţ.

„In primul moment, ea a vrut să tăgăduiască. Apoi nici atît. Se duce la Sergiu, care este arhimilionar. Înţelegi! Liniştea în care o închideai, o aureai, nu era un cadru vrednic de frumuseţea ei. Ea viscază celebritatea Aspasiei, a Ninonei. Dar va fi pedepsită, şi eu i-am găsit pedeapsa! In loc să-l provoc pe Sergiu şi să pun în joc viaţa ta şi a lui, i-am spus tot ce s-a petrecut aici şi ce fel de femeie este ea. El nu mai vrea s-o vadă, mi-a jurat şi îşi va ţine vorba. Femeiuşca ta va fi nevoită să trăiască cu mă-[illegible] Sergiu n-are să le mai dea niciun gologan.

— Şi eu?

— Tu, tu îţi vei da copilul soră-mi, ca să-l crească şi vei pleca la Florenţa sau Roma, ca marii artişti cînd au o mare durere. Am să te însoţesc, ca să nu-ţi zbori creierii şi cînd îţi va trebui o femeie, ai s-o cumperi cu cît merită. Odată vindecat, ai să te întorci la acei care te iubesc cu adevărat.

— Fac cum vrei tu.

— Astă seară dormi la mine. Mîine plecăm în Italia. Să ne facem bagajele.

XLI.

Avem toţi destulă putere în noi, a zis un moralist, ca să suportăm nenorocirile altuia. Acestei forţe şi poate tainicei plăceri ce o simte cineva mîngîind, îi datora Constantin avîntul şi voia bună cu care el făcuse satira şi portretul Izei. Adevăr adevărat, dar care îmi ardea rana ca un fier roşu. Această cauterizare era cel mai bun leac pentru cazul în în care mă găseam, dar operaţia era grozav de dureroasă.

Eram căsătorit sub regimul separării bunurilor. Notarul meu, prevăzător, ţinuse la clauză aceasta. N-avem deci de dat Izei socoteli, fiindcă ea nu adusese nimic. Evaluai toate mobilele odăii ei, care nu voiam să se amestece cu noua ei viaţă. Suma fixată de expert o încredinţai lui Constantin. Fiecare din obiecte era un suvenir şi o durere. *Băutoarea* suri-

dea în mijlocul ruinelor acelea cu nepăsare a tot ce se ştie atare. Am plătit şi concediat servitorii, care toţi ajutaseră pe nevastă-mea să mă înşele, dela Nounou începând. N-am făcut nici aluzie la complicitatea lor. L-am trimis pe copil, cu lucrurile şi jucăriile lui, la d-na de Niederfield şi marea singurătate se mai mări în juru-mi. Amurgea; se întuneca în odăile în care fusesem aşa de fericit cu două ceasuri mai înainte,

Deodată se auzi clopoţelul. Iza se întorcea. Avea ceva de spus! Era să deschid uşa. Veneau hamali să caute bagajele unei doamne care le aştepta în aleea Marbeuf. Le-am dat ce cereau şi mă uitam cum trec cuferele ca nişte sicrie. Când oamenii aceia plecară, suna ora opt.

— Haidem acum, zise Constantin, nu mai avem ce face aici. Am să trimit după bagajele tale.

N-am răspuns şi am plecat. Greu mi-a fost să cobor scara; ameteam, picioarele mi-erau ţepene şi îngheţate; nu vedeam unde calc.

Am intrat într-un birt. Cina isprăvită, Constantin mă duse la el prin bulevarde. Mă uitam la oameni, ca şi cum nu făceam parte dintre ei. Mi se părea că locuiesc o ţară de umbre, umbră şi eu. Din când în când, numele mamei îmi izbea inima.

Constantin îmi dădu patul lui, dar nu m-am culcat. Mă plimbam în lung şi în lat.

— Dacă am merge la tata? zise el, văzând că nu pot să mă culc.

— Nu astă seară, mâine.

M-am întins pe un divan. Am aprins o ţigară şi m-am silit să privesc necontenit într'un punct, pe perete. Ochii mi se împieretlară, căzui într-o nesimţire, care nu era somn. Aşa am stat până la 5 dimineaţa. Am deschis ochii cu încredere, ca în fiece zi; încercam să dorm. Deodată văzui realitatea; se mări, se apropie de mine, se aşează la căpătâiul meu, hotărîtă să mă mai părăsească. Inima îmi izbucni; mi-adusei aminte! Săriі în picioare.

„Cum! auzeam ca nişte urlete în urechi, cum! Un om ţi-a răpit fericirea, onoarea, viitorul, şi tu-l laşi

liniştit? Pedeapsa dată neveste-ti, deşi a găsit şi chibzuit-o un om de treabă, e o laşitate. Şi ţi-ajunge atît! Dar Constantin, ca soldat, tot aşa ar fi făcut pentru el? Dacă i-ai fi luat pe soră-sa, nu te-ar fi ucis? Ori eşti fricos? — A, nu! eram nebun ieri!

Şi, neştiind ce oră este, pornii spre strada Penthièvre. Găsii degrabă casa rusului bogat şi risipitor.

Suna ceasul opt. Valetul nu vru să mă anunţe stăpînului; stăruii, spunînd că sunt afaceri grave, de familie, că veneam din străinătate. Fui introdus într-un buduar plin de flori, ca de femeie.

Primul lucru ce-mi izbi privirea fu, între două ferestre, bustul de pămînt ars al Izei, cînd ea avea 14 ani, şi pe care spusese că-l dăduse soră-si. La vederea lui, luai grătarul din sobă şi sfărîmai bustul în bucăţele.

Sergiu se ivi şi văzu ciuda privelişte. Mă cunoştea, desigur. Înţelese şi aşteptă în pragul uşii. Poate se temea că-l voi izbi şi pe el, dar, din fericire, am pus fierul la loc.

Sergiu era un tînăr voinic, cu figură sinceră şi deschisă, nici urîtă, nici frumoasă, boier în toată fiinţa sa.

Spusei numele meu.

— Ceea ce s-a stabilit între prietenul d-stră şi mine nu vă convine, d-le? întrebă el.

— Mi-am schimbat părerea.

— Dar nu trebuia să spargeţi un obiect care nu vă aparţine.

— Bustul ăsta? strigai.

— Era proprietatea mea. L-am plătit cît merita şi sunt aci acasă la mine. Spuneţi-mi scopul vizitei d-stră şi retrageţi-vă.

— Să vă ucid, d-le.

— Foarte bine. Dacă sunteţi tot atît de grăbit ca mine, să fiţi la ora 11, cu martori, în pădurea Saint-Germain, la grilajul terasei. Arma d-tale va fi a mea.

Sună. Valetul apăru.

— Adună rămăşiţele bustului acela, grăi Sergiu, şi aruncă-le.

Apoi, salutîndu-mă, intră în camera sa.

XLII.

Mă pusesem într-o situaţie falsă şi ridicolă, dar dasem o haină firească frămîntării mele cumplite. L-am găsit pe Constantin, care mă căuta pretutindeni şi i-am spus tot.

— E o nebunie, dar tot aşa aş fi făcut şi eu. Du-te de! sărută mîna tatei şi sărută-ţi copilul, eu mă duc după încă un martor.

La ora ştiută mă aflam la întîlnire. Alesesem sabia. Sergiu o mînuia mai bine decît mine şi mă ameninţa cruţa. Cînd am băgat de seamă, mi s-a urcat sîngele la cap şi ţinînd sabia ca pe o lance, m-am repezit năuc la adversar. Căzu. Îl străbătusem.

— Lovitura nu prea este în reguulă, rosti el fenn. Dacă mor d-le, să ştiţi că aş fi fost nemîngîiat să-ţi fac vreun rău. Dacă trăesc, nici odată nu va mai fi nimic între mine şi persoana aceea. Dealtfel, ea a şi fost înştiinţată.

Leşină. Fu dus la castelul du Val şi noi ne întoarserăm la Paris.

— A ieşit bine, grăi Constantin îmbrăţişîndu-mă. Eşti mai uşurat?

— Da.

— Să sperăm că vine şi celălalt. E un om nobil Tu eşti victima şi el păcălitul.

Acasă la Constantin ne aştepta o epistolă:

„Fiindcă am ajuns aici să nu mai ascundem nimic. Felix nu este copilul tău. Dă-mi voie să-l iau de unde este şi nu vei mai auzi vorbindu-se nici de el, nici de maică-sa.

Izabelle Clémenceau
născută Dobronowska

Îi dădui scrisoarea lui Constantin.

— Sîntem, rosti el, ştii prea bine. Se înşală în socoteli: vrea să se răzbune pe tine. Dar *născută Dobronowska* e o capodoperă. E caraghios.

— Să-i spui cucoanei aceleia că păstrăm copilul şi că plecăm. — Iar tu, fii liniştit. Felix va sta la soră-mea, unde nevastă-ta nu va călca niciodată. La drum.

Sîngele vărsat mă uşurase. Aceeaşi uşurare aş fi simţit-o văzînd curgînd sîngele meu. Aveam nevoie de o faptă bărbătească. Dacă nu l-aş fi provocat pe Sergiu, l-aş fi provocat pe tè miri cine. Eram mulţumit de mine. Aveam senzaţie că Iza fusese azvîrlită violent din viaţa mea, pe totdeauna. Mi se părea că aş putea rămîne în Paris, că aş putea-o întîlni pe femeia aceea. Mi se întîmplase ceea ce se întîmplase şi altora, mai iluştri chiar. Imi rămîneau sănătatea, munca, gloria, conştiinţa, stima şi amiciţia oamenilor cinstiţi. Mulţumită lui Dumnezeu, greşala unei femei nu răstoarnă lumea. Soarele, primăvara, florile arta, tinereţea, frumuseţea, pînă şi dragostea existau încă. Talentul meu poate că avusese nevoie de o zguduire tare ca să devină genial. Ce-ar fi făcut Michel Angelo în locul meu? Ar fi dat din umeri şi ar fi făcut o capodoperă.

— De ce să-l deranjez pe Constantini spusei d-lui Ritz. Mă simt tare. Am fost îndrăgostit de o fată frumoasă; a fost a mea şi a murit într-un fel aşa ca să n-o regret. Imi reiau viaţa, ca şi cum nu s-ar fi petrecut nimic. Am să stau cu d-stră. Flica d-stră. îmi va creşte copilul. Voiu munci acum cu şi mai mare libertate.

— Tot ar fi bine să pleci. Du-te la Roma, N-ai fost niciodată şi ţi-ar folosi enorm. Dacă n-aş fi bătrîn şi ostenit te-aş întovărăşi eu.

XLIII.

Am vizitat Milano, Veneţia, Ferrara, Bolonia, Pisa, Florenţa.

Constantin era încîntat de mine. Ii explicam epocile, arhitecturile, monumentele şi curiozităţile. Despre Iza vorbeam rar, ca de-o străină. L-am întrebat, tot conversînd, despre multe amoruri ale neveste-mi şi numele amanţilor. Mi le-a spus fără teamă, atît de completă i se părea vindecarea mea. Lestia chiar dela ei, fiindcă nu se crezuseră obligaţi la tăinuiri, faţă de asemenea femeie. Din cinci bărbaţi cărora le aparţinuse, unul singur fusese îndrăgostit odată. Celorlalţi li se oferise, căci lor nu

i-ar fi trecut prin minte că o femeie de 20 de ani, măritată cu un bărbat de 28, ar umbla după ei. Unul din aceştia avea 46 de ani, cel mai bătrân 60. Iza nu colecţiona decît celebrităţi. Stranie plăcere pentru o femeie cu închipuirea dezonorantă, de-a putea să-şi spună, cînd se vorbea înaintea ei de un om superior: „Ştiu cum e. L-am văzut la picioarele mele, modest, umil, încurcat poate".

Iată-le numele: lordul Affenbury, orator englez, celebru pentru duh şi elocinţă; Gautelot, savantul elenist, falsul ghebos, cum i se zicea. Apoi Hattermann, compozitorul, Tartin pictorul şi Jean Dax, toate specialităţile.

XLIV.

Cu cît mă apropiam mai mult de Roma simţeam că vream să încep a lucra. Pînă atunci luptasem cu contemporanii mei, pe care nu era greu să-i întrec într-o artă aşa de puţin cunoscută şi cultivată ca sculptura, în Franţa. Studiam şi admirasem antichitatea în muzeele noastre, în reproduceri şi gravuri.

Mă zoream să sosesc la Roma, ca să mă cufund în apele calme ale reculegerii. Începeam să simt nevoia de a fi singur. După 24 de ceasuri de şedere în cetatea eternă mă-am crezut salvat. In jurul meu se aflau lucruri în stare să consoleze inima într-o viaţă de patru ori mai lungă ca a mea. Durerea mea personală mi se păru strîmtă şi meschină faţă de toate splendorile de-acolo. Scrisei d-lui Ritz, ca să-i mulţumesc de sfatul ce mi-l dase. Il pofteam să vină şi dînsul. Proiectam ca la 20 de ani; mă pregăteam sincer şi hotărît să-mi reîncep viaţa. Lucrările mele erau mai cunoscute, mai preţuite în Italia ca în Franţa. Dela sosirea mea la Roma, au venit la mine, cu sinceră admiraţie, toţi tinerii pentru care eram maestru, deşi nu făcusem studii oficiale. Am fost sărbătorit. Vizitam monumentele cu o escortă de discipoli voluntari. Ei se ocupară de instalarea mea, îmi găsiră un atelier central. Mă rugară să rămîn la Roma.

Constantin se mira că are de prieten un om atît de remarcabil. Amorul meu propriu era satisfăcut. Gloria avea să mă răzbune de dragoste. Atît mai rău pentru femeia care nu văzuse şi auzise ce aveam în mine. Dar ea murise în cugetul meu; se isprăvise.

Noii mei prieteni ştiau de adevărata cauză a depărtării mele de Paris? Simpatia lor era sporită cu nevoia de a fi susţinut şi întărit? Cred, fiindcă niciunul nu mi-a pomenit de nevastă-mea şi toţi mă ştiau căsătorit, cum ştim, în lumea noastră de artişti, care este viaţa intimă a confraţilor.

Constantin, chemat de serviciul lui, se hotărî să părăsească Roma, dar jură că se va întoarce.

XLV.

Nerăbdător, îmi pregăteam uneltele, îmi suflecam mînecile, ca pe vremuri. Vai! lucrul nu e un rob, supus la prima chemare; inspiraţia nu e, ca o curtezană, gata să zîmbească.

Liniile, mişcările, gesturile, atitudinile pe care le găsesem uşor în entuziasmul tinereţii, în bucuriile fecunde ale amorului, îmi erau acum rebele şi ostile. Ochiul nu mai vedea, mîna nu mai ştia. Stam zile întregi nechintit. Inima golise creierul şi ajunsesem la neputinţa spiritului.

Veneau tinerii:

— Maestre, ce ne vei da? Aşteptăm.

Le spuneam că lucrez greu. Că trebuie să cugeţi mult, ca să lucrezi bine. Le făceam teorii de artă, de estetică. Apoi mă duceam la ei acasă. Le priveam încercările. Erau incorecte, dar veneau din încrîncrerea lor. Inima mea avea nevoie să se topească într-alta. Aş fi vrut să strig, să plîng, să cad în braţele vreunuia. Unul dintre tinerii îmi arătă o figură pe care o terminase, capodoperă de graţie şi de gust, de mişcare şi de proporţie, *Fata cu ciorchini*, premiată apoi la Roma. Gelozie şi ură am simţit. Era să iau un ciocan şi să sfărîm marmora. Un nor trecu peste ochii mei. Avui puterea să mă stăpînesc şi am întins omului o mînă asudată.

— E una din cele mai frumoase lucrări pe care le-am văzut. Va avea un mare succes.

Am incercat zece subiecte, dar n-am terminat niciunul. Acea femeie ticăloasă îmi furase inima și geniul.

XLVI.

Constantin nu se întoarse. Viața pariziană îl prinsese. Totuși, mă ținea la curent cu faptele Izei. D-l Ritz, neștiind în ce stare mă aflu, îmi scria lui fiu-său, nu-i pomenea de ea, la Roma. Constantin mă informa. El mă socotea vindecat.

Cînd Iza aflase de plecarea mea, fusese furioasă. Reclamase împotriva d-lui Ritz că-i ține copilul cu sila. Îl rugase pe d-l Dax, fostul amant, să-mi intenteze proces. Acesta nu primise și luminase Parchetul asupra ei. Judecătorii fusese inconruptibili, cînd ea fusese pe la dînșii.

Instalată la maică-sa, trăia simplu, se îmbrăca în haine de fetiță și părea de 18 ani. Nu se arătase niciodată așa de modestă și de decentă. Constantin o urmărea și o supraveghea. Nimic de zis.

Pentru mai multă siguranță, Sergiu părăsise Parisul. Era foarte îndrăgostit de Iza; era aproape tot așa de nenorocit ca mine. Dorind să-și țină cuvîntul se depărtase. Ea avea bani mulți dela el, Dezordine în simțuri, ordine în socoteli, lucru care nu este rar la femei. Despărțirea noastră făcuse zarvă. Eram cunscut, ea era frumoasă. Adevărul se răspîndise iute, cu toate spusele contesei și fiică-si. Femeile cinstite le închisese ușa, în jurul lor rămăseseră numai bărbați.

XLVII

„Noutăți! îmi scria Constantin. Nevastă-ta și maică-sa au dispărut, după ce și-au vîndut mobilierul. Te poți întoarce liniștit. Nu se știe unde sunt. Dar în niciun caz nu s-au dus după Sergiu. Am primit o scrisoare dela el: este la Petersburg și se însoară".

La vestea plecării Izei, nu știți ce mi-a trecut prin cap! Mi-am zis că se căiește, că se poartă așa de

bine ca să mă convingă de pocăinţa ei, că încă mă iubeşte, că are să vină să mă găsească şi că are să-mi ceară iertare. Inimă omenească!

XLVIII.

Am pretextat o vînătoare la ţară şi m-am dus la Civita Vecchia, convins că Iza are să debarce acolo. Opt zile am stat pe ţărm, cu friguri în suflet şi în trup, căci simţurile începuseră să-şi amintească şi să dorească. Dacă ea vine, într-un avînt şi-mi spune că mă iubeşte, uit tot. Nu vom mai pomeni de ce-a fost. Trecutul va fi mort. Să fie aci, s-o duc cu mine! Zică lumea ce o vrea! Voi fi cel dintîi care iert? Femeia a greşit, bărbatul a suferit; femeia se căieşte, bărbatul iartă. Totul e dragostea, să simţi că trăieşti şi că dai viaţă altor fiinţe, fictive sau reale. Vine! O simt! O văd! E colea!

Ea nu veni. Dar poate c-a venit pe pămînt, la Roma. M-am întors la Roma. Nimic!

XLIX.

Întors la Roma văzui că sunt la capătul puterilor. Nu mai voiam decît să depun povara prea grea cu care destinul îmi încărcase inima şi mintea.

Ai văzut, de sigur, un animal sălbatic surprins de vînător, atins de plumb, ţîşneşte, aleargă şi piere printre copaci. Dacă ai putea să-l urmăreşti, ai vedea după o vreme că se opreşte, mai face cîţiva paşi, apoi i se moaie picioarele. Văzîndu-se singur, se tîrăşte pînă la o vizuină. Acolo suferă şi moare în taină.

Cu animalul ăsta rănit mă asemănam. Ceea ce socoteam că e putere, în prima căldură a luptei, erau friguri. Rănit adînc, trebuia să mă resemnez a muri cît mai simplu posibil. Am închis dar uşa casei tuturor făpturilor vii şi fericite, la tot ce făcea parte din umanitatea cu care nu mai aveam nimic comun. Zile întregi stăteam înghetat şi mut, cu privirea pierdută în gînduri.

L.

Unde putea să fie? De ce părăsise Franța? Spre care zare dusese ea a ei și-a mea? Cât timp respirase acrul pe care-l respirasem amândoi era încă a mea. Fusesem prea bun. Ar fi trebuit s'o arestez, s'o condamn, s'o închid; să mă răzbun în sfârșit. Fără îndoială, așteptase câtva timp să mă întorc. Era sigură c'o iubesc; știa că nu pot trăi fără ea. De unde s'o iau acum? Avea iar amant? Încă unul!

Făcusem rău urmând sfatul lui Constantin. Ce-i păsa lui de mine acum? Dar mama îmi spusese să mă adresez lui. Mama! de ce mă născuse? Din pricina păcatului ei nu mă putusem însura cu o fată cinstită. O familie cinstită nu m'ar fi primit. Biata mamă! Murise de supărare! Când o dojenea pe nevastă-mea, aceasta, care-i știa trecutul, îi răspundea, de sigur, că n'are drept s'o certe. Cât trebue să fi suferit! De-aceea tăcea.

Dacă m'aș întoarce la Paris? Mi-aș crește copilul; el m'ar consola! La trei ani, ce știe el? Și ce pot eu pentru el? Nu-i lipsesc; jucăriile îți ajung. Și parcă-l iubesc, când e leit mă-sa? Mai bine să nu-l văd. Poate că și tata tot așa m'a primit. Cine știe dacă e mai vinovat decât mine?

De ce s'o aștept? De ce nu i-aș ieși eu înainte? Se spune că sinuciderea este o crimă; nu-i adevărat. Este dreptul omului, când sufere peste puterile sale.

LI.

Mi se năzărea Iza în toate atitudinile pasiunii. N'aveam nevoie să-mi aduc aminte, ca să ghicesc ceea ce nu văzusem. Atunci, tremurând din tot trupul, acoperit de o sudoare rece, mă dam jos din pat gata să sfărîm totul în juru-mi, ca să sperii și să izgonesc vedeniile.

De câte ori am deschis fereastra, noaptea, ca să mă asvârl! De câte ori mi-am apropiat briciul de gât! De câte ori mi-am descoperit pieptul, la oglindă, ca să-mi aleg locul unde să lovesc! Moartea une-

ori nu mi se părea suficientă: nu era destul de dureroasă pentru mînia de care fierbeam. Voiam un supliciu. Aş fi vrut să sfărîm şi să aud oasele trosnindu-mi!

Şi nu mă ucideam. Vrei să pleci, să ieşi violent din lumea asta în care te [illegible] şi te opreşti pe pragul celeilalte. Nici speranţa secretă a consolării, nici teama instinctivă nu te opresc, ci imposibilitatea de a muri. Doreşti moartea pînă la spasm, la exasperare, la frenezie; o mînă te împinge, o mînă te reţine. Nu mai trăieşti, nu mai mori!

LII.

Trebuia totuşi să iau o hotărîre: să trăiesc sau să mor.

Intr-o seară — trecuseră trei luni de cînd nu mai văzusem altă fiinţă omenească afară de servitor — m-am hotărît să mă arunc brusc în viaţa celorlalţi. M-am dus la teatrul Apollon. Sala este plină, orbitoare de lumină, de diamante şi de umeri goi. Intîi am ameţit. Unde mă aflam? Ce erau toţi oamenii aceia? Automaţi?

M-am plimbat prin coridoare pînă la ridicarea cortinei. Doi elevi dela Belle-Arte mă întîmpinară. N-am ştiut ce să le spun. Îi priveam năuc, nu înţelegeam ce spun. Mi se păreau ciudaţi, îmi venea să-i pipăi. I-am părăsit, ca să nu fac vreo prostie.

Mi-am ocupat locul. La primele note mi-a venit să ţip, apoi să-mi rup hainele şi să dansez jocuri obscene despuiat, în mijlocul sălii. Imi auzeam sîngele în urechi, parcă aş fi avut un torent în cap. Strîngeam dinţii şi pumnii, ca să mă stăpînesc.

In faţa mea un tînăr şi o tînără şopteau şi îşi zîmbeau. Nu-i lăsam din ochi.

— Îl omor pe omul ăsta! îmi ziceam.

Şi toată făptura mi se prăvălea cu un răget lăuntric către inocentul acela, care nu-mi bănuia nebunia şi şoptea mereu. De ce era aşa de fericit?

Vecinul din dreapta dădea din cap, cel din stînga se chiondărea la loji. Mă gîndii să-i rog să mă su-

pravegheze; dar mi-aș fi trăit nebunia. Și mereu îmi ziceam:

— Îl omor pe omul ăsta!

Ce să fac? Orchestra mă exaspera. Mă smulsei din loc, murmurai către vecin:

— Pardon, domnule, și străbătui sala.

Nu cutezai să privesc niciun obraz din cele care se îndrepta să vadă cine deranjează atîta lume. Mă temeam c-o să mă strîmb la ei și-o să-i insult.

Ajuns în odaia mea, m-am rostogolit pe pămînt, și am rămas pe podele pînă în zori. Cînd m-am trezit, dîrdîiam, aveam friguri. Am chemat un medic, care m-a întrebat și de obiceiurile mele din trecut. I-am spus cum am trăit, că veniserm la Roma după o mare supărare care îmi dezorganizase viața. Îmi prescrise unbletul, munca regulată, o hrană ușoară, distracții și femeie din cînd în cînd, fără dragoste. Mă sfătui să am răbdare, să uit, să nu mai am suflet și să petrec.

LIII

Vă mirați, cum mă mir și eu, de luciditatea cu care vă povestesc această perioadă a vieții mele. Era în mintea mea turburarea și beznа dintr-un vis rău. Astăzi, și mai ciudat lucru, sunt calm. Nu mai am nici temerile, nici simplul mijloc definitiv, de o realitate care tortura viața mea și-mi măcina judecata. Mi se pare foarte simplu cum să fi făcut ce-am făcut. Dar pînă să ajung aici m-am împotrivit, m-am adresat muncii, rugăciunii, prieteniei, singurătății, sinuciderii, științei, credinței, înșfîrșit căinței aceleia care mă ofensase și rănise. Natura, cu o mișcare irezistibilă, ucigașă, m-a liberat dintr-odată de demonul care mă obseda. Crima m-a liniștit, însănătoșit. Mi-am redobîndit voința după cum vă dovedește această istorie. Sunt gata să lucrez, și, dacă mi-e dat să trăiesc, cred că voi uita această parte a vieții mele, care nu era potrivită cu mine. Într-un cuvînt, cînd mă cercetez, cînd mă judec, mă socotesc cu desăvîrșire nevinovat.

Cazul de legitimă apărare nu există numai pen-

tru corp; există şi pentru moral. Am fost atacat, insultat, rănit în sentimentele mele cele mai sincere şi mai respectabile de o făptură căreia numai bine îi făcusem.

Din această creatură pe care am iubit-o pînă la turbare, sufletul, inima, mintea mea n-au păstrat nici cea mai mică urmă. Cînd voi.. arunca pe hîrtie ultimul cuvînt care o priveşte, va fi cu totul ieşită din trecutul meu şi nu mi-o voi.. mai aminti. Fiecare din paginile acestea au îndepărtat de mine cumplitele întîmplări. Voi.. zîmbi de-acum naturii, muncii, amiciţiei, vieţii, divinităţii pe care am blestemat-o adesea. Imi iubesc fiul care îmi era indiferent şi era să-mi devină odios. Respir, înţeleg, sunt vindecat, într-un cuvînt de cînd am sfărîmat capul şarpelui. E mult adevăr în proverbul: Moartea fiarei, moartea veninului.

Poate că am fost ursit pentru crimă. Poate că, fiind născut în afară de legile sociale, nu puteam să mă protejez decît dincolo de legile sociale. Poate sunt un criminal prin natură şi prin naştere, şi dezvolt aici argumente monstruoase care, ele singure constituie o crimă. Se poate, dar, în acest caz, sunt un orb, nu am conştiinţă de actele mele, sunt supus unei fatalităţi moştenite. Dar atunci nu pe mine trebuie să mă judecaţi şi condamnaţi, atunci nu eu am săvîrşit crima, ci făptura misterioasă pe care o port în mine! Tata! Necunoscutul!

LIV.

Sfaturile şi căutarea medicului n-aveau să-mi schimbe starea. Imi erau inutile, pe cît de raţionale mi se par astăzi. Şi iată că primii o scrisoare dela d-l Ritz:

„Scumpul meu copil, am două comisioane plăcute de îndeplinit. Mai mulţi din colegii mei se gîndesc să te aleagă la Institut, deşi ai numai 30 de ani. Eşti iubit, stimat, şi vor să-ţi arate, mai ales în împrejurările în care te afli, o mărturie publică de simpatie. Pregăteşte-te să vii, dacă primeşti. Ştii casa în care va fi sărbătoare la întoarcerea ta.

Altceva: Am fost întrebat din partea unui străin, dacă modelul în marmoră al *Băutoarei* există şi dacă ai consimţi să-l vinzi. Se oferă 40.000 de lei. Sumă frumoasă! Cred că aş obţine şi 50.000. Ce zici? Trimite o vorbă.

Ginerele meu şi fiică-mea te salută. Constantin se întoarce zilele astea.

Şi în litere rău scrise:

„Sărut pe tăticu.

Felix".

Era o lacrimă, un strop de apă în pustiul meu. Ambiţii academice nu aveam; am refuzat. Am primit să vând *Băutoarea*. 50.000 lei mai mult pentru Felix.

I-am scris maestrului meu tot ce aveam pe suflet. Era singurul meu prieten şi nu trebuia să-i ascund nimic. I-am spus hotărîrea mea de a sfîrşi cu viaţa. Îl rugam să fie executorul testamentului meu şi să-mi crească fiul. Mă rosteam ca un muribund şi nu băgam de seamă că asemenea epistolă se putea rezuma în: „Împiedică-mă să mor!"

Răspunsul veni grabnic. Iată-l:

„Nu ţi pot spune decît că Dumnezeu dîndu-ţi viaţa, e singurul care are drept să ţi-o ia. Şi te întreb ceva: Să fi suferit oare mama d-tale cît d-ta? De sigur, de o sută de ori mai mult. S-a ucis? Nu. Te-a crescut, cu toată sărăcia, cu toată părăsirea ei, cu ruşinea! Şi copilului tău îi lipseşte, ca şi ţie, unul din reazimurile firesti, şi are nevoie de tine, cum ai avut tu de maică-ta. Asta este! N-ai deci dreptul să mori.

Să te înlocuiesc eu? Da, dacă ai muri în război, copilul ar fi al meu şi l-aş creşte în venerarea părintelui său. Dar, dacă dezertezi, treci la inamic, ce pildă îi eşti lui? De cîte ori nu te-am auzit învinuind şi blestemînd, pe bună dreptate, pe cel care te-a părăsit, şi tu aveai încă pe maică-ta! Ai să-i hărăzeşti fiului tău dreptul de a dispreţui pe mă-sa şi să-l condamne pe taică-său? Ştii bine că mila şi indulgenţa, pentru părinţi vinovaţi, nu se prea

vede la copii. Trimite-mi o reproducere, în marmură a lui Moise, de Michel-angelo.

Suferi! Dar omenirea întreagă nu sufere?

Te sărut şi cred că suntem înţeleşi.

LV.

Cînd silueta marelui Ebreu începu să se desluşească din bloc, cînd viaţa făcu să tresară materia, am ţipat de bucurie. Eram scăpat, dacă nu se punea primic între opera mea şi mine.

I-am scris d-lui Ritz o scrisoare de recunoştinţă şi de entuziasm. M-am dus la Belle-Arte, unde nu mai fusesem de două luni. După opt zile primii o scrisoare:

„Iar o noutate: nevastă-ta s-a întors, descoperind noi mine în California; numai aşa se explică îmbogăţirea ei subită. Ştii palatul contelui Attikoff? L-a cumpărat ea, mobilat. A numărat două milioane moştenitorilor contelui. Are cele mai frumoase trăsuri din Paris. Vin acolo numai bărbaţi din lumea mare. Are lojă la teatru şi la Operă şi e mai frumoasă decît a fost. *Regina mamă* e mereu lîngă ea, încrustată în diamante ca o tabachere diplomatică. Un cupeu cu opt resorturi, cu armele Dobronowskilor îi aşteaptă la poarta teatrului. Dela patru la şase, plimbare în caleaşcă descoperită. Ce zici? Şi nu se văd bărbaţi. Adică vizite numai, încolo virtutea însăşi. Toţi vechii prieteni excluşi. Care e taina? Se spune că a moştenit mai multe milioane. Sau că e întreţinută. De cine? Şi numai un rege ar putea să dea asemenea lux.

Tronul visat de maică-sa a fost găsit. Care? Pe semne stă o zi, două, neştiut de nimeni, la Paris şi dispare. Uneori dispare ea 48 de ore şi călătoreşte singură.

Am socotit că e bine să te informez, fiindcă vreau să te întorci la Paris. Va fi cred o nouă barieră între creatura asta şi tine. Are bunul gust şi mîndria de a purta numele ei de fată".

Neaşteptata veste mă lăsă calm. Pusei scrisoarea pe masă, hotărît să nu mă gîndesc la nimic, pînă

n-oi. sfîrşi pe Moise. După opt zile mai primii o epistolă:

„Iza îmi scrie că are nevoie să mă vadă, ca să-mi vorbească de afaceri foarte însemnate. Mă duc la ea; amănunte pe curînd.

Constantin".

Aşteptai, — tăcere. Capul lui Moise îl făcusem tot. Intr-o dimineaţă, sosi o epistolă cu scrisul cunoscut. Iată ce conţinea:

„Ţine-te de poveţele amicului d-tale Constantin. Află însă că e amantul nevestei d-tale".

LVI.

Paharul se umpluse.

Imi chemai servitorul. Umplui o valiză mică cu obiectele necesare unui călător grăbit. Mai privii odată marmura mea, care parcă-mi spunea: „Să te întorci; te aştept", şi luai drumul Franţei, fără să ştiu ce voi face acolo, dar cu presimţirea celui mai grav eveniment din toată viaţa mea.

N-am rostit o vorbă cît ţinu călătoria, patru zile şi patru nopţi. Pentru cei care mă înconjurau păream un sigur un automat. Mîncam şi dormeam tocmai atît cît era nevoie pentru întreţinerea trupului. Nu mă gîndeam la nimic lămurit.

Am ajuns la ora şase dimineaţa. Am luat o baie, am schimbat costumul şi mi-am depus valiza la hotelul *de Paris* şi m-am dus la Constantin.

Văzîndu-mă răsărind, el îngălbeni oleacă. Totuşi mă îmbrăţişă. I-am arătat ultima scrisoare primită: el o citi dintr-o ochire.

— E adevărat.

— Eşti amantul ei?

— Am fost, un ceas, chiar în ziua în care ţi-am scris. Dumnezeu ştie că nici nu visam, dar ea da! Dacă mă putea zăpăci şi să mă chinuiască un pic, ce izbîndă, după cele petrecute între noi! Dar isprava mea e urîtă. Înţeleg acum cît trebuie să fi fost fe-

rit tu. I-am simțit puterea și eu, care mă socoteam așa de tare. Părăsind-o, mi-am spus:

— „Ai vrut să te răzbuni, șarpe; dar creaturile de speța ta nu au trecere la mine. N-o să mai mă vezi".

Și a doua zi m-am întors. N-am fost primit. Bun! Trei zile am fost amorezat. Ah! dacă aș fi fost bărbatul ei și m-ar fi trădat...

Se opri și-și trecu mîna pe frunte.

— Ce i-ai fi făcut?

— Nu știu.

— ... o ucis-o?

— Nu zic nu.

— Atunci, eu sunt mai tare ca tine.

— Poate! Ești supărat pe mine?

— Nu, dar aș fi preferat să fii sincer și să-mi fi spus adevărul.

— Am vrut să vin la Roma, să-ți spun tot și-apoi...

— Și-apoi?

— Apoi... n-am plecat. Ce vrei să faci la Paris?

— M-am întors, atît.

— Numai atît?

— Da. La revedere.

— Unde te duci?

— Acasă mai întîi, apoi la taică-tău.

LVII

M-am dus la palatul prințului Attikoff. Am sunat. Marea poartă se deschise. Am urcat treptele unui peron față-n față cu cheiul. Un mare lacheu deschise ușa.

— Doamna Iza?!

— Este la țară.

— Ești sigur?

— Da, domnule.

— Cînd se întoarce?

— Astăzi, cred. Domnul să-și înscrie numele și să se întoarcă.

— Bine.

Omul ăsta înțelesese cred, după tonul cu care îmi vorbea, că era vorba de lucruri serioase.

Zisei iar:

— Doamna contesă locuiește cu fiică-sa?

— Nu, d-le, ea stă aproape, dar e la țară cu doamna.

— Bine, dă-mi pe ce să scriu.

Am intrat în vestibul. Pe un piedestal împrejurat de flori de apă am văzut *Băutoarea*, ca o statuie a templului acela. Am scris atît:

„Așteaptă-mă astă seară".

Ce-aveam să fac pînă seara? Atunci am venit la d-ta, scumpe prietene, ca să-ți spun ce se petrece și să te întreb ce mijloace pune legea la dispoziția mea, împotriva unui asemenea antagonism. Legea nu putea decît să mă despartă judiciar de femeia mea, s-o întemnițeze vreme de un an, doi, dacă dovedeam adulterul. Cît despre numele, libertatea, sufletul meu, legea nu putea nimic. Iza va fi totdeauna doamna Clémenceau; va putea locui în țara în care locuiam, să fie bogată și să necinstească numele meu și al fiului meu. Numai moartea ne va putea despărți.

Am hoinărit toată ziua, covîrșit de amintiri. Am stat mai mult de o jumătate de ceas cu obrazul lipit de grilajul de care v-am mai vorbit. M-am dus cu vaporașul la salcia de care se rezema ea odinioară, în locul unde ne scăldam amîndoi. Am traversat parcul, fără să mă vadă cineva și m-am așezat sub brazi; apoi am mers pe-acolo în lung și în lat; am absorbit, în sfîrșit, tot ce fusese odată fericirea mea.

La ora șapte, umbra năpădise. M-am îndrumat spre Paris. La zece m-am prezentat iar. Lacheul deschise. Alți doi lachei stăturâ drepți cînd am trecut prin fața lor. Conducătorul meu mă duse printr-o serie de săli mici îmbrăcate în satin de China, de brocard și de ghipiură, cu tablouri, cu oglinzi și cu bronzuri. Apoi îmi deschise o ușiță și mă găsii într-un budoar Ludovic al XVI-lea. Covor de Smirna,

mobile de lemn de trandafir şi de lac, vase de Sèvres, gravuri de Saxa, pendule şi candelabre de Gouttière, toate în mare lumină, ca pentru o sărbătoare.

In budoar, mă aştepta o femeie. Era contesa, dornică desigur să-mi afle intenţiile şi să mă studieze înainte de a mă lăsa să-i văd fiica. Ca să facă ceva, repara înaintea unei oglinzi dezordinea toaletei sale şifonate de trăsura. din care descinsese. De altfel, măreaţă în rochia-i de catifea neagră şi cu inele scumpe, multe, pe degete.

— Bonjur, dragul meu copil. Ce mai faci? făcu contesa, de îndată ce ieşi valetul, ca şi cum nu ştia ce se petrecuse între mine şi fie-sa.

M-am fîstâcit de simplitatea primirii.

— Mulţumesc, doamnă, bine, am răspuns.

— Ai venit de curînd?

— Azi dimineaţă.

— Noi am fost la ţară şi am sosit acum zece minute numai. Iza îşi schimbă toaleta. E plină de praf; suflă un vînt groaznic afară. Vii din Roma?

— Da, doamnă.

— Sunt patru zeci de ani de cînd n-am văzut Roma. Eram tînără. Vei rămîne la Paris?

— Incă nu ştiu.

— Ai lucrat acolo?

— Foarte puţin.

Mi-ar fi venit poate s-o întreb dacă nu-şi bate joc de mine, cînd o uşă se deschise.

— Iată, fiică-mea! zise contesa.

Şi ridicîndu-se, rămase dreaptă ca o damă de onoare înaintea reginei.

Iza apăru. Vă puteţi închipui ce se petrecea în pieptul şi în capul meu.

Iza străbătu odaia şi mă salută cu o înclinare de cap, cu umbra unui surîs, fără să spună o vorbă. Mi se păru mai înaltă; poate fiindcă păşea cu mai multă cutezanţă şi autoritate. Era izbitoare, în plină dezvoltare, în plină înflorire.

Avea mai degrabă aerul unui portret al ei, iar

nu al ei însăşi. Imagina ei prezentă nu era chiar aceea ce o păstram în mine. Orice modestie, orice ascundere fusese ştearsă de pe faţa ei, devenită mîndră şi provocătoare.

Privirile mamei şi fiicei se încrucişară. A mamei parcă voia să spună: „Să stau?" a fiicei: „E inutil".

In adevăr, mă stăpîneam şi nici una din ele n-ar fi putut prevedea, ca şi mine, ce avea să se întîmple.

— Iţi mulţumesc, mamă, vorbi Iza tare, apropiindu-se de maică-sa; pe mîine!

Contesa îşi sărută fata pe frunte.

— Pe mîine, rosti ea.

— M'încăm împreună.

— Da, aici, la ora şase.

— Poţi veni mai curînd; stau acasă.

— Bine. Să mă crezi, spuse privindu-mă, mi-a făcut plăcere să-l văd. Ce nenorocire că nu vă puteţi înţelege! Dacă m-aţi fi ascultat amîndoi! In fine...

Imi întinse mîna-i. Credeam că visez. Rămăsei singur cu Iza.

LVIII

Imi făcu semn să mă aşez, luînd loc în faţa mea la o masă, ce ne despărţea, şi începu să se joace cu un cuţitaş de tăiat hîrtie.

Am crezut că nu voi putea vorbi. Se făcu o tăcere stupidă. Ea începu mai apoi:

— La ce datorez vizita d-tale, pe care o prevedeam de altfel?

— O prevedeai?

— Da.

— Fiindcă?

— Fiindcă după epistola ce-ai primit-o la Roma, era probabil că vei veni la Paris.

— Dumneata mi-ai scris-o?

— Eu am scris-o.

— Şi pentru ce?

— Ca să te informez asupra prietenului d-tale, cum şi el te-a informat asupra nevestei d-tale.

— Şi faptul e adevărat?
— L-a tăgăduit?
— Nu. Şi dece această nouă mişelie?
— Ca să mă răzbun.
— Altă răzbunare nu se putea?
— Ba da; dar asta mi s-a părut mai bună.
— Eşti aşa dar o fiinţă pierdută?
— Sunt ceea ce ai vrut să fiu.
— Cum aşa?
— Trebuia să mă ierţi atunci.
— Era posibil!
— Mă vei ierta astăzi.
— Poţi crede aşa ceva?
— Sunt sigură că mă iubeşti şi că nu vei iubi niciodată altă femeie; altfel n-ai fi aici, palid cum eşti. Şi de ce nu m-ai iubi, cînd şi eu te iubesc necontenit?
— Tu?
— Eu. Sunt lucruri care nu se uită.
Şi mă privi în faţă. Ameţeam.
— De ce m-ai înşelat, dacă mă iubeai?
— Nu ştiu; fiindcă mă plictiseam, fiindcă eram nebună.
— Iar bărbaţii aceia?
— Care bărbaţi?
— Cei cărora li te-ai dat.
— Parcă-i cunosc! M-am uitat la ei? Cum îi chema? Nici nu mi-aduc aminte. Eram bolnavă, cred. Mi-era sete de senzaţii noi . Dar, în fond, numai pe tine te iubeam. De ce m-ai luat de nevastă? Ţi-aş fi fost amantă şi ne-am fi iubit. Nu ţi-am spus? Nenorocirea e că-ţi sunt nevastă! Dacă ar fi un mijloc să-ţi dau libertate deplină, aş fi bucuroasă. La noi, poţi divorţa cînd ai o soţie ca mine. Nu-i vina mea! Ce s-a făcut, s-a făcut. Unde ai fost de azi dimineaţă?
— La Sainte-Assise.
— Ce frumos trebue să fie acolo, acum! Mi-era dor. Vrei să mergem împreună?
— Vreau.

— Da? Ce bun eşti! zise şi se apropie de mine. Cînd? Mâine?

— Da, dar cu o condiţie.

— Care?

— Să rămînem acolo.

— Totdeauna? Totdeauna? E mult. Şi iarna? Şi eu nu mai sunt liberă.

— Ticăloasol

Am ridicat pumnii asupra ei. Dădu înapoi şi îşi acoperi faţa cu palmele, ca să nu fie desfigurată, cred; şi, plecîndu-şi capul, ca şi cum aştepta lovitura:

— Dacă vrei să mă omori, spuse cu glas de copil, să nu mă faci să sufăr.

— Ascultă.

Îşi întredeschise degetele pe obraz şi mă privi printre ele.

— Vrei să plecăm?

— Bucuros.

— Si să murim împreună?

— Ce nebunie: la vîrsta noastră! De ce am muri, cînd ne iubim? De ce duci lucrurile la dramă totdeauna? N-am mai putea trăi laolaltă, după cele petrecute? Ar fi urît, şi-ar bate lumea joc de noi. Asta n-o vreau, căci ştiu că tu eşti cel mai cinstit om, precum şi cel mai mare artist, oleacă mulţumită mie. Să lăsăm lucrurile cum sunt. Eu am nevoie de lux, de larmă, de nebunie în juru-mi. Nu semănăm. În fond, tu eşti un copil: eu, o fiinţă rea; dar te iubesc şi vreau să nu mă despart de tine de tot. Te cunosc; sunt sigură că tu mi-eşti credincios, chiar urîndu-mă. Nu-i aşa că n-ai avut niciodată altă femeie? Dacă ai şti ce fericită sunt cînd mă gîndesc la asta: e aşa de bine să posezi o fiinţă, care numai ţie să-ţi aparţină! Tu îmi aparţii. Sunt o curtezană eu, o creatură josnică şi de disprețuit, aşa este; dar tu mă iubeşti. E o fatalitate, accept-o. Uite ce să facem noi. Tu să rămîi la Paris, trebuie, şi să faci lucruri frumoase! Voi[illegible] N-o să ştie nimeni că m-ai revăzut; să nu vorbeşti niciodată de

mine, sau, cînd vei pomeni, să spui că sunt o nerușinată; nu-mi pasă. Vrei să mă dezonorezi public? Să-mi faci proces? Legea ne va despărți, fiindcă nu suntem despărțiți. Poți să mă duci la tine acasă, dacă vrei. Nu asta vrei? Sau stai singur — și-mi împreună gîtul cu brațele — și cînd vei vrea să mă vezi, scrie-mi o singură vorbă: „vino!". Voalată fiare, n-are să știe nimeni că sunt cu, și voi sta o zi, o noapte, cît îți va plăcea; voi fi a ta, fără de odinioară, lucrul, cățelul tău, vrei? Eu vreau!

— Cu alte cuvinte, zisei, nevasta să-mi fie amantă?

— Vorbele nu însemnează nimic.

— Și de cînd să începem viața asta nouă?

— De cînd vei vrea.

— De îndată.

— Vrei să stau la tine pînă mîine?

— De ce să te deranjezi?

— Aici?

Șovăi un moment.

— Dacă vine regele, zisei ca și cum primeam.

— Ți s-a spus?... Niciun pericol! Sunt bogată acum. Stai, am să concediez toată lumea; dar n-ai să pleci decît în zori. Rămîi aici, te voi chema.

Simții pe buze buzele ei și arzătoare și înghețate.

— Te ador! rosti ea.

Și pieri. Nici o vorbă despre fiul ei! Șezui ca un tîmpit cîtva, apoi auzii ca un șuier:

— Vino!

Am intrat în iatacul mîrșav, capitonat de jos pînă sus: cuib de vată și satin ca să înnăbușe tipetele dragostei. O lumină moale și pală, aidoma unei raze de lună într-o noapte de iarnă, cădea din tavan. Ce ibovnică aveam să am! Ce știință și ce putere în sarcină! Ce curtezană în stare, cu adevărat, să înebunească un rege și să piardă un imperiu.

Două zeci și trei de ani! Pe la unu noaptea a adormit, calmă ca o fecioară. Ah! dacă făptura asta mai trăia, avea să facă din mine omul cel mai vrednic de dispreț.

LIX.

M-am sculat să iau din budoar cuțitul cu care ea se jucase cu două ceasuri mai-nainte. Am reintrat în iatac și m-am întins alături de ea. Respira dulce și regulat. Zîmbea. Nu fusese niciodată atît de frumoasă. O contemplai o clipă.

Ceasul bătu ora două.

I-atinsei ușor umărul. Își mișcă buzele ca pentru un sărut.

— Mă iubești? o întrebai încet.

— Da, murmură ca într-un vis.

Fu ultimu-i cuvînt. Voiam să fie cel din urmă pe care ea să-l spună. Apăsai mîna-mi stîngă pe fruntea ei, îi dădui capul pe ceafă și, cu toată puterea mîinii drepte, îi înfipsei cuțitul în piept, deasupra sînului stîng.

Se ridică sub tăria loviturii, dar numai un suspin scoase și recăzu pe dată.

Am sărit din pat și am ascultat. Nu mai respira. Rana lăsase să curgă numai cîteva picături de sînge.

LX.

Am părăsit casa. Am hoinărit pînă dimineața prin uliță și, la primele lumini ale aurorei, m-am constituit prizonier.

30 Iunie.

SFÎRȘIT

Format 1/16 din 54 84cm
Tiraj 8.000 exp., hîrtie EDITIE
Tiparul executat la tipografia
C.P. – C.F.R.